

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԱՌԱՅԻՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐԵՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Պատասխան Հայրապետական կոնգրեսին. — 2. ԽՐԵԱԳՐԱ-
ԿԱՆ. Հայ եկեղեցւոյ արդի վիճակը. — 3. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Սրբի Սրբ-
առքիւնը. Բ. Ե. — 4. ՊԱՏՄԱԿԱՆ. Քրիստոսի Ըմբռնման եկեղե-
ցին Դեքտեմանիի մէջ. Մ. Ե. Ա. — 5. ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ-
ՆԵՐԸ. Յովնանէկս Դ. Անթիպցի. Բ. Ե. — 6. ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ.
Մոայլ Կախարդանք. Աստիկ Երկար. — 7. Ե՞ս քե Աստուծ. Ակիւլի-
նէ. — 8. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ. Աւետիս Ահարոնեան. գրեց՝ Մկրտիչ
Պարսաճեան. — Քառասնակ. գրեց՝ Թ. Ազատեան. Բ. Ե. — Ընդար-
ձակ Տարեցոյց Ազգային Հիւանդանոցի. Արիստ Խարկաւազ. — Տա-
րեւ. Մասթոս Խարկաւազ. — 9. Դուռեան Յոբելեանը. Թղթա-
կից. — 10. ԱՅԼԵՒԱՅԼԻՔ. Հայ վիպագիրը. — Նիսի Ժողով եւ ո՛չ
քե « Նիկիոյ ». — Դպրոցի մը հարստքիւնը. — 11. ՆՇԽԱՐԲ
ՆԱԽՆԵՍՑ ՄԱՏԵՆԱԳՈՒԹԵԱՆ. Վեշտաւան ասացուածք վասն Նիկո-
միդեայ քաղաքին (վախճան). Գ. Յ. Մ. — 12. ՄԱՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ. —
13. Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ:

Հ. Բ. Ը. ՄԻՌՆԻԹԻՆ

Բարիդ, 24 Դեկտեմբեր 1929

Հայրենակիցներ,

Մանրակշիւ աղէտ մը ևս կուգայ վրդովել զաղութահայութիւնը: Թուրքիայէն բազմաթիւ հայրենակիցներ, գլխաւորաբար Քրտաբնակ գաւառներէն, նոր հալածանքի ենթարկուած, կը տեղահանուին և դէպի Սիւրիոյ սահմանները կ'ուղղուին: Կարելի է ըսել որ Սարբերդի և Տիարպէքիւրի շրջանին բոլոր հայերը, սահմուած, Կառավարութեան այդ ազդանշանին մէջ տեսնելով վաղուան անստուգութիւնը, արտագաղթի ճամբան սկսած են նախընտրել: Հալէպէն հասած հուսատի տեղեկութիւններէն կը հետևի թէ բազմաթիւ գաղթականներ, մեծ մասամբ Բալուէն և Մարտինէն, եկած են Հալէպ և Ճէզիրէի կողմերը, մասնաւորապէս Հոսիշէ, Քամիշլի և Բաս-Իւլ-Այն: Շատերը կը գտնուին խղճալի վիճակի մէջ, որովհետեւ ոչ իսկ ժամանակ ունեցած են իրենց ունեցածը ծախելու. ընդհանուր առմամբ, անցեալի մղձաւանջներով անդոհուած, իրենց առաջին մտածումը եղած է աղատել իրենց կեանքը, առաջին տարտամ լուրերուն վրայ հիմնուելով: Հ. Բ. Ը. Միութեան Գահիրէի Շրջանակային Յանձնաժողովը և Հալէպի Մասնաճիւղը իրենց տեղեկագիրներովը անհրաժեշտ կը նկատեն կազմակերպուած օգնութիւն այդ նոր աղէտին զոհերուն համար, որպէսզի կարելի ըլլայ անոնց պարէնաւորումին և տեղաւորումին հոգ տանիլ: Առ այս Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսի հովանաւորութեամբ Հալէպի մէջ կազմուած է Յանձնախումբ մը, որուն Հ. Բ. Ը. Միութեան կողմէ զրկուեցաւ 450 անգլ. ոսկի, առաջին օգնութիւնները ընձեռելու համար: Հալէպէն վերջնապէս հեռագիր մը կ'իմացնէ թէ «թշուառութիւնը ծայրաստիճան է և մահացումը մտահոգիչ»:

Միութեան Կեդր. Վարչ. Ժողովը նկատելով կացութեան լրջութիւնը, յարմար դատած է կազմակերպել անմիջական օգնութեան գործը հանգանակութեան մը միջոցաւ, որպէսզի պատեհութիւն ընծայուի բոլոր սրտցաւ հայրենակիցներուն անխորժէն մասնակցելու սոյն համազգային ձեռնարկին: Այդ նպատակաւ Բարիդի մէջ կազմուած է կեդրոնական խառն Յանձնախումբ մը, որ ներկայ յայտարարութեամբ կոչ կ'ուղղէ ամէն անոնց որ կը փափաքին կատարել իրենց եղբայրական պարտականութիւնը Թուրքիոյ զժախտ բեկորներուն հանդէպ, որ հարկադրուած են իրենց բոյները լքել ձմրան այս ցուրտին և տարազրութեան զրկանքները և նեղութիւնները կրել անգամ մը ևս: Տարակոյս չունինք որ ամէն հայ իր կարողութեան չափով պիտի փութայ իր օժանդակութեան բաժինը բերել, որպէսզի ժամ առաջ կարելի ըլլայ տեղւոյն վրայ պատրաստել կայաններ և օժանդակել տարագիր գաղթականներուն, որ արժանի են մեր սրտագին կարեկցութեան:

Կը խնդրենք զրամական նուէրները ստիպողաբար ուղղել Յանձնախումբի Գանձապահ Տ. Լ. Կիւմիւշկերտանի, Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնատեղին, 11 Աքուար Ալպոնի:

Կեդր. Յանձնախումբ

Սիւրիոյ նոր Գաղթականներու Հանգանակութեան

Խորհրդակցանք

Գ. ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ Պատ. նախագահ
Վ. ՄԱԼԷՋԵԱՆ Բարձրագործ
Լ. ԿԻՒՄԻՒՇԿԵՐՏԱՆ Գանձապահ

ԲՐՈՅ. ԱԴՈՆՑ Լ. ԲԱՇԱԼԵԱՆ
ԱԼ. ԽԱՏԻՍԵԱՆ Տ. ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ
Ա. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ
ՉԱՐԵՀ ՊԷՅ ՆՈՒՊԱՐ ՆԵՐՍԷՍ ՕՀԱՆԵԱՆ

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Դ. ՏԱՐԻ—ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1930 — ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԹԻԻ—2

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿԻՆ⁽¹⁾

ԱՌ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳ Ե. Ս. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԵՒ

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՆՆԻ

ԽՈՐԻՆ ԱԿՆԱԾՈՒԹԵԱՄԲ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՏԷՐ

Զեմորհեալն ինձ առ ի Վեհեղ զօրհնութիւնաբեր Կոնդակ ընդ բոլով համարոյ 968, աւուրբք ինչ յառաջ ընկալեալ մեծաւ ուրախութեամբ եւ ողիական երախտագիտութեամբ՝ ցնծացաւ հոգի իմ, ո՛վ Պատուական Գլուխ Աւարաշեան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի եւ Հովուապետ Հայաստանեայց քաղմաչարչար Եկեղեցոյ։

Ի մեծաբանս Յոբելիական հանդիսի յիսնամեայ Բանանայութեանս՝ շնորհաւորական բանք եւ մաղբանք եւ յորդորք Բաշալեւորեան Ս. Օծուրեանդ՝ որպէս ցոյ ի վերայ պարտասելոյ կենացս իջին ի Բաղցուրեան Զօրդ։ Եւ Հայր որպիսի՛, որ ի բազում վիճս իւր եւ ի հոգս սառապանացն ո՛չ մոռանայ զիւրսն եւ զիսէ զգուր սիրոյն եւ զխնամս յայտ առնել լիով առ դասս պատօժելից Եկեղեցոյ՝ ուր ուրեք եւ զսանիցին եւ սպաս սանիցին հոգեւոր պիտոյից հաւատացելոց։ Եւ ո՛չ այսչափ միայն՝ այլ եւ ոչ դադարէ ի Տալոյ դուլ եւ պատուէր Հօսին իւրում ցրուելոյ ի սփիւռս աշխարհի՝ զի ժողովեցին մանկունքն ընդ քեռով ի խաւարեան Աւարաշեան Աթոռոյ, եւ մի՛ ոք ի նոցանէ օցսիցի կամ կորիցէ։

Վեհափառ Տէր, զայս փորձ մեծութեան եւ արքնութեան Անձինդ առեալ ամենեցուն՝ որ ի Քոյոցդ են՝ մեծաց եւ փոքունց, եւ ճշմութեամբ խելամուտ

(1) Սիոնի Դախուրդ քիւին մէջ հրատարակած էինք Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին Կոնդակը, որ Ն. Ս. Օծուրեան կողմէն ուղղուած էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Զօր Յոբելեանը շնորհաւորելու համար։ Այս անգամ այլ կը հրատարակենք այդ Կոնդակին ճշտած պատասխանը, որ զոհար մըն է զրուկան, օծուն Սանակ-Մեհարայեան բարբառին գեղով ու վայելչութեամբ։

լեալ ցաւոց «Նեղելոյդ՝ այլ ոչ նուազելոյդ, կարօտելոյդ՝ այլ ոչ սարակուսելոյդ» հիացեալ զարմանան առ հասարակ, վասն որոյ եւ ոչ երբեք բուլասցին ի սիրոյ եւ ի հնազանդութենէ առ Պանապանդ Սրբոյ Էջմիածնի, եւ ընդ ամենայն տեղիս՝ բոլորով ւրսիւ՝ կանխեն միշտ յաղօթս վասն քանկագին Կենաց Հօրդ Հայոց։ Եւ ես մի եմ ի նոցանէ՝ հանդերձ Միաբանութեամբս Ռւսիս։

Շնորհազարդ Տէր, համարձակեալ ուրեմն ի բարեսէր յօժարութենէ եւ ի հաւատ հայելոյ Վեհիդ ի դոյզն արժանիս վասակոց իմոց՝ ասացից զի իմ կէտ նպատակի խորհրդոցս լեալ է, զամենայն աւուրս սպասաւորութեան իմոյ ընդ լծով Աւետարանին, նպատակին ժողովրդեան մերում հարգութեամբ Բանին Կենաց, վարժել զեկեղեցի մանկէսն ազգային Դպրոցաց ի մատուցելու եւ ի բարոյական ուսմունս, մանաւանդ զաւակերեւելոյ երբեմն ի Դըպրեվանս Արմաշու կրթել եւ կոչել ի պատշոն Եկեղեցւոյ՝ որչափ ժամանակս եղէ անդ, եւ այժմ՝ զնոյն ծառայութիւն ծառայեմ ի Վանս Ս. Յակոբեանց։ Ընդ նոյն հանապարհ ընթացայց՝ ըստ իմում կարի, եւ քանզի զանձն ի գործ շինութեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ նովին հոգւով, երբ շնորհեսցին ինձ կեանք յԱստուծոյ մերմէ աղօթիւմ Ձերով։

Եւ սակայն՝ յայսմ ամենայնի՝ ո՞ր շնորհ է իմ, երբ սրարի զոր պարտէի առնել՝ ըստ Բանի Տեառն. հանգի գիտեմ զի ե՛ն եմ եւ այլք, որոց արժան է վաշելել ի նմին պատուի՝ որ ինձն տուաւ պատենիւ յիսնամեկի հաճանայութեան իմոյ, եւ զոր առաւելագոյն իմն չափով հոխացոցին անարգամեծար պատգամք Վեհիդ, վասն որոյ եւ շնորհապատրաստ գտանիմ յամենայն անձնէ իմմէ առ Ս. Օծուրիւնդ։

Վկայեն միտք իմ, զի երբ ոչ սխալեմ, այս ամենայն ցոյց յորելինականս հանդիսի՝ որ եղեն յանուն նուաստութեանս՝ ոչ յայլ ինչ հային բայց միայն ի պայծառութիւն Ս. Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, որոյ տուական եմ պատշոնէից. եւ հաւատարիմ լեալ միշտ ծառայ Մայր Աթոռոյդ եւ խոնարհ Որդի Հովուապետիդ, հայցեմ յԱմենակալէն պանել հաստատուն եւ անշարժ զգան Սրբոյ Լուսաւորչին եւ շնորհել մեզ ընդ երկայն աւուրս՝ ի մխիթարութիւն հաւատացեալ ժողովրդեան՝ զբազմեալն ի նմա Հայրն մեր Պատուական։

Ի 27 ամսեանն Դեկտեմբերի 1929 տարւոյ
 Ի Վանս Ս. Յակոբեանց
 յԵՐՈՒՍԱԳԷՄ

Մատուցեալ ի համբոյր Ս. Աջոյդ
 Մնամ Աղօթակից
 ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՐՈՒՍԱԳԷՄԻ
 (usnr.) ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԽՍԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԼԱՅ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՐԴԻ ՎԵՃԱԿԸ

Հայ. Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան վրայ կը ճառուի և կը զրուի տարիներէ ի վեր: Սիւնն ալ ամբողջ տարի մը իր խմբագրականները նուիրեց այդ կարևոր խնդրին ուսումնասիրութեան, և յանդեցաւ նաեւ դործնական եղրակացութեան մը: Ենթադրելով պահ մը թէ այդ եղրակացութեան համեմատ դործադրուեցաւ Բարեկարգութիւնը, բայց դեռ կայ մեր առջև ուրիշ կարևոր խնդիր մը, որ ուղղակի կապ ունի Բարեկարգութեան հետ. — Հայ. Եկեղեցւոյ արդի վիճակն է այդ աշխարհի ամէն կողմը:

Այսարհաւեր մեծ պատերազմին հետեանքները ահռելի դասաւորումի մը ենթարկեցին հայութիւնը: Փոքր Ասիոյ մէջ բոլորովին ջախջախուեցաւ հայ կեանքը իր քաղաքակրթիչ ազդակներով և ժողովուրդին մնացորդը սփռուեցաւ աշխարհի ամէն կողմ, ծնունդ տալով նոր դաղութներու և ստուարացնելով հին դաղութները: Նուիրապետութեան դիտակէտէն նայելով մեր եկեղեցւոյ արդի վիճակին վրայ, կը տեսնենք թէ անոր կեդրոնը, Ս. Էջմիածին, նշաւակ է մեծն Ռուսաստանի քաղաքական նոր ըմբռնութեան պրկումներուն: Հին Ռուսաստանի մէջ պետական կրօնք էր Քրիստոնէութիւնը, իսկ քրիստոնէական յարանուանութիւններ և ուրիշ կրօնքներ որոշ չափով ազատութիւն կը վայելէին, այսինքն՝ պետական հալածանք չկար ատենց դէմ. իսկ նոր Ռուսաստանի մէջ անկրօնութիւնն է պետական կրօնքը, և հետեաբար հոն գոյութիւն ունեցող կրօնքներ չեն վայելեր Խորհրդային պետութեան պաշտպանութիւնը, այսինքն՝ կրօնքը, այս ու այն կերպով, պաշտօնապէս կը հալածուի համաձայն Խորհրդային սկզբունքներու: Հայաստան, իր անձուկ սահմաններուն մէջ, իբրեւ փոքրիկ մէկ մասը Խորհրդային միութեան, ենթակայ է քաղաքական միեւնոյն սկզբունքներուն և պայմաններուն, այսինքն Հայաստանի հայութիւնը և Հայ. Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան Մայր Աթոռը, ուղեն չուղեն ենթարկուած են անկրօն պետութեան մը կարգականոնին:

Կ. Պոլսի Հայ Պատրիարքութիւնը, որ դարերէ ի վեր դարձած էր վարչական կեդրոն մը Թիւրքիոյ հայ եկեղեցւոյն համար, այժմ ամփոփուած է հին մայրաքաղաքի սահմաններուն մէջ, պահելով սիրաբու մէջ իր նախկին կազմակերպութեան և դործունէութեան հմայքը միայն:

Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը, որ իր չրջանակին մէջ իր պարտքը կատարելով հանդերձ, պահեստի ոյժ մըն ալ կը ներկայացնէր եկեղեցւոյ նուիրապետական կարգին մէջ, իր բոլոր գիւրութիւնները կորսնցնելէ ետքը, այսօր կը վայելէ Սիւրիոյ ասպնջականութիւնն ու ազատութիւնը՝ վերակազմուելու համար տարազիր հայութեան բիւրաւոր զաւակներուն ծոցը:

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնը, որ միշտ մեկուսի դիրք մը ունեցած է մեր եկեղեցւոյ նուիրապետութեան մէջ, իբրեւ զուտ կրօնական կեդրոն մը Հայ. Եկեղեցւոյ այս ոչ-հայ միջավայրին մէջ, պահելով միշտ նախանձելի դիրք մը հանդէպ յարանուանական մրցանքներու, աշխարհաւեր մեծ պատերազմէն ետքը,

շնորհիւ իր վայելած քաղաքական բացառիկ պայմաններուն, հայ ժողովուրդի համար եղաւ յոյսի և ակոփանքի ամբողջ մը, ուր անվիժար կը պահուին մայրենի եկեղեցւոյ ոգին և աւանդութիւնները, ուր կը պատրաստուինոր հոգեւորականութիւնը, ուր հայ մամուլը կ'արդիւնաւորէ իր խաղաղ աշխատանքը, հնարաւոր պայմաններու մէջ, զերծ քաղաքական ճնշումներէ և պետական պըրկումներէ:

Իսկ գաղթավայրերը — Ահա՛ մտահոգութեան կեդրոնը մեզ համար: Հայ ժողովուրդին մեծամասնութիւնը այսօր կը գտնուի Հայաստանէն դուրս, և ինչպէս ըսինք, սփռուած հեռաւոր կէտերու վրայ, ստեղծուած է հայկական նոր սփիւռք մը (Diaspora), որ մեծ կշիռ ունի Հայ-եկեղեցւոյ գոյութեան կողմէն, որովհետեւ այդ օտար միջավայրերու մէջ հայ գաղութը կը ներկայանայ իր եկեղեցիով, և հայը իր եկեղեցիով է որ կը պահէ իր ազգային և կրօնական նկարագիրը: Բայց գաղթավայրերու մէջ վտանգուած է հայուն գոյութիւնը, տիրող քաղաքակրթութեան ազդեցութեան և ընկլուզիչ կամ ձուլիչ պայմաններու ճնշումին համեմատ. այնպէս որ ժամանակի խնդիր մըն է պարզապէս հայ գաղութներուն կորուստը: Աւելորդ է կրկնել հոս և յիշեցնել Լեհաստանի հայ գաղութին և նմաններուն օրինակները:

Նկատի առնելով այս տխուր հեռանկարը, հայ գաղութներու մէջ գործող մամուլը կը յուզէ կազմակերպութեան խնդիրը: Պէտք է կազմակերպել հայ գաղութները, որպէսզի հնար եղածին չափ եթէ ոչ խափանուի ձուլումի վտանգը, այլ գոնէ հեռացուի: Եւ կազմակերպութեան համար կ'առաջարկուի համագաղութային մարմին մը կամ մարմիններ, որոնք պիտի խորհին և պիտի կանոնադրեն հայերը հայ պահելու միջոցները գաղթավայրերու մէջ: Այդ միջոցներէն մէկն է անշուշտ հայ դպրոցը. վասն զի գաղթավայրներու մէջ ծնող և հասնող սերունդը եթէ չխօսի իր մայրենի լեզուն, եթէ իր մայրենի լեզուով չգրէ և չկարդայ իր ազգային պատմութիւնը, ևայլն, չի կրնար հայ մնալ, ո՛րչափ ալ կրէ իր վրայ հայկական անուն մը, զոյգ օտարին, ո՛րչափ ալ իր երակներուն մէջ գեռ չըջան ըրած ըլլայ հայ արիւնը: Եւ դպրոցի կարեւորութիւնը այնքան կը շեշտուի որ նոյն իսկ երկրորդական հայ դպրոցներու և գոլէճներու վրայ կը մտածեն, և ձեռնարկներ կ'ընեն այդ մասին, որոնք անշուշտ խանգավառիչ են և արժանի ծափերու, բայց թէ իրօք գաղթավայրերու հայութիւնը հայ պահելու համար իսկապէս գործնական կազմակերպութիւնը ո՛րն է և ի՞նչ միջոցներ կարելի է ձեռք առնել հայ դպրոցի ծրագիրը իրագործելու համար, այս մասին կ'ուզէինք յայտնել մեր կարծիքը:

Գաղթավայրերու մէջ կարելի է հայերը դիւրութեամբ հաւաքել և կազմակերպել իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն շուրջ: Գարաւոր հաստատութիւն մը և փառաւոր կազմակերպութիւն մըն է արդէն հայու եկեղեցին: Եւ գաղթավայրերու մէջ եկեղեցիներ չ'ընելու, եկեղեցիներ գնելու շարժումը ինքնին այնպիսի ապացոյց մըն է որ կարելի չէ արհամարհել զայն: Եւ ինչպէս որ ուրիշ առիթով ըսած ենք, այս անգամ ալ կը յայտարարենք թէ քաջաւերական երևոյթ մըն է գաղթավայրերու մէջ սեփական եկեղեցիներ ունենալու շարժումը: Ուե՛ գաղութի մէջ երբ կայ հայ եկեղեցի, հո՛ն կ'ապրի հայութիւնը, բաւական է որ եկեղեցին կազմակերպուի տեղական պահանջներու համաձայն

և ժողովուրդը հոն չնչէ իր ազգային եկեղեցւոյ աւանդութիւնները և ոգևորութիւն իր մայրենի եկեղեցիին ներշնչումներով :

Անուրանալի է որ հայ մամուլը մեծ ազդակ մըն է գաղթավայրերու մէջ հայ լեզուն և հայ զգացումները վառ պահելու համար, ինչ ալ եղած ըլլայ ատոնց ուղղութիւնը, հերիք է որ կարդալ և խօսել կուտան հայերէնը. բայց այդ արժէքաւոր նպաստը քիչ է և չընդգրկեր բովանդակ հայութիւնը :

Հայ եկեղեցւոյ կից հայ դպրոցն ալ անառակելի պէտք մըն է գաղութներու հայութիւնը պահպանելու համար : Հայախօս սերունդը անցնելու վրայ է. մատաղ սերունդը թէև կ'աճի ու կը մեծնայ հայ տան մէջ, բայց չի կրնար հայ ապրիլ, եթէ հայացի սնունդ մը չառնէ իր սրտին ու մաքին համար : Իսկ հայացի սնունդը հայ դպրոցը միայն կրնայ մատակարարել : Եւ հայ դպրոցը ըսելով կը հասկնանք ոչ թէ մանկապարտէզներ և ծագկոցներ միայն, այլ շէնք շնորհք նախակրթութիւն տուող դպրոցներ : Երբ կրնանք տալ հայացի մաքուր նախակրթութիւն մը մատաղ սերունդին Ամերիկայի և Եւրոպայի ունէ մէկ կողմը, անկարելի է որ այդ սերունդը հայ չապրի : Յորչափ մեր դրամական ոյժը առատ չէ, պէտք չէ ձգտիլ աւելիին. այսինքն երկրորդական վարժարաններու և գոլէճներու. որովհետև կրնանք վստահ ըլլալ որ հայացի նախակրթութեամբ սպառազինուած երիտասարդ մը կրնայ իր բարձրագոյն ուսումները առնել ամերիկեան կամ եւրոպական երկրորդական վարժարաններու կամ գոլէճներու մէջ առանց կորսնցնելու իր հայութիւնը : Այս դրութիւնը մեր գաղթավայրերու մէջ գործնական մեծ առաւելութիւններ ունի թէ՛ անտեսական ոյժի և թէ՛ քաղաքացիութեան կողմէն : Վասն զի մենք ինչ ալ ընենք, չենք կրնար Եւրոպայի և Ամերիկայի պետական դպրոցներուն հետ մրցիլ, և իմաստութիւն չէ, զգացումներէ տարուելով, երկրորդական վարժարաններ ստեղծել. յետոյ՝ ունէ գաղթավայրի մէջ հաւատարմութեան և ճշմարիտ քաղաքացիութեան պարտք մըն կրթութիւն երկրին տիրող օրէնքներուն համաձայն :

Եթէ մենք հարուստ ժողովուրդ մը ըլլայինք, շատ հոգ պիտի չընէինք հայ երկրորդական վարժարաններու և հայ գոլէճներու ծախքերու մասին : Մեզի համար էականը և կարևորը հայուն հայ պահուիլն է գաղթավայրերու մէջ, և ասոր համար բառական Հայ եկեղեցին և հայ նախակրթութիւն մը :

Եթէ հայ դպրութներու մէջ կազմակերպութեան հիմ պիտի չըլլան Հայ եկեղեցին և հայ նախակրթութիւնը, միւս բոլոր ծրագիրներ և բաղձանքներ երազի մը հաճոյքը միայն պիտի տան տարբեր խորհողներուն : Առանց հայ նախակրթութեան գաղթավայրերու բոլոր եկեղեցիները պիտի մնան պարզ շէնքեր, մինչև որ հին սերունդը, որ ընաշխարհի շունչով և աւանդութիւններով կ'ոգևորուի, անցնի երթալ : Իսկ առանց Հայ եկեղեցւոյ կարելի չէ հայութիւնը պահել ունէ գաղթավայրի մէջ : Այս պատճառաւ է որ կ'ըսենք թէ հայ գաղութներու կազմակերպութիւնը պէտք է կատարուի Հայ եկեղեցիի շուրջ :

Ամերիկայի և Եւրոպայի հայ գաղութներու լինելու չլինելու խնդիրը կախուած է Հայ եկեղեցիէն և հայ նախակրթութենէն :

Հայ գաղութներու վրայ խօսելու ատեն պէտք է նկատի առնել անոնց երկու տարբեր միջավայրերը, այսինքն՝ քրիստոնեայ և ոչ-քրիստոնեայ միջավայրերը :

Եւրոպայի և Ամերիկայի հայ գաղութները, քրիստոնեայ միջավայրերու մէջ, բարձր քաղաքակրթութեան ազդակներուն ներքե, դիւրութեամբ պիտի ձուլուին և ընկլուղուին քաղաքացիութեան վիթխարի հալոցին մէջ, և միայն հայ. եկեղեցին է որ պիտի կրնայ պահել հայ գաղութներուն ազգային դի-
ժերը, շնորհիւ կրօնքի և եկեղեցիներու վայելած ազատութեան: Անոր համար Եւրոպայի և Ամերիկայի հայ գաղութները պարտաւոր են ամէն զոհողութեամբ կարեւորութիւն ընծայել իրեն մայրենի եկեղեցիներուն կազմակերպութեան և հայացի նախակրթութեան: Ամերիկայի կաթոլիկ եկեղեցին իսկ այս կերպով կաթոլիկ կը պահէ իր ժողովուրդը. քանի որ դպրոցները պետական են Ամե-
րիկայի մէջ և կրօնք չի դաստիարակուի դպրոցներու մէջ, կաթոլիկ եկեղեցին իր ծիսական դպրոցներն ունի որոնք նոյն մակարդակի վրայ են պետական դպրոցներու հետ, և այդ դպրոցներու մէջ է որ կուտայ կրօնական կրթու-
թիւնը իր զաւակներուն:

Ոչ-քրիստոնեայ միջավայրերու մէջ ձուլում, կորուստ չկայ հայ ժողովուր-
դի համար, որովհետեւ հոն քաղաքակրթութիւն և կրօնք բոլորովին տար-
բեր են մերիններէն: Զոր օրինակ, նկատի առէք հայ գաղութներուն վի-
ճակը այն երկիրներու մէջ, որ կը տարածուին Նեղոսէն մինչև Տիգրիս:
Աւելի անգին, դիտեցէք նաև Պարսկաստանի Հայոց վիճակը: Այսպիսի միջա-
վայրերու մէջ, հայը հայ կը մնայ ամէն կերպով: Միակ դժբախտութիւնը որ
այս երկիրներու մէջ գոյութիւն ունի, մարդոտական ուռկանն է այն, որ,
հիմակուան պայմաններու մէջ, չքաւորութեան և կարօտութեան զոհերով կը
լեցուի:

Ոչ-քրիստոնեայ միջավայրերու հայութեան համար ալ անհրաժեշտ է կրօ-
նական զօրաւոր կազմակերպութիւն Մայրենի եկեղեցւոյ միջոցաւ և զօրաւոր
նախակրթութիւն: Վասն զի, շեշտենք անգամ մըն ալ թէ զօրաւոր նախակրթ-
թութեամբ օժտուած հայ երիտասարդութիւնը, կրնայ իր բարձրագոյն ու-
սումները առնել ամերիկեան և եւրոպական գոյէճներու և համալսարաններու
մէջ: Արդէն ուէ ժողովուրդի հանրային կրթութեան համար անհրաժեշտը նա-
խակրթութիւնն է: Քաղաքացին կը պատրաստուի նախակրթութեամբ, Գոյէճ-
ներ և համալսարաններ կարեւոր են, բայց ոչ հրաժայական:

Հայացի զօրաւոր նախակրթութեան համար, սակայն, անհրաժեշտ է լաւ
կազմակերպուած ծրագիր և պատրաստուած ուսուցիչներ: Անոր երկուքն ալ
կը պակսին ոչ-քրիստոնեայ միջավայրերու մէջ: Տարագիր ժողովուրդը, ինչպէս
կ'ըսեն, իր հացէն կը կտրէ և կուտայ դպրոցի համար, բայց ասիկա բաւական
չէ. պէտքը շատ է, իսկ լաւ կազմակերպուած ծրագիր դրամով միայն կրնայ
գործադրուիլ: Համեմատաբար շատ մեծ է թիւը այն մանուկներուն և պա-
տաններուն որ դպրոց չեն տեսներ չքաւորութեան պատճառով քան թէ ա-
նոնց թիւը, որ այս ու այն կերպով դպրոց կ'երթան:

Ոչ-քրիստոնեայ միջավայրերու հայ գաղութներուն դպրոցները լիովին
կրնան տալ զօրաւոր կրթութիւն մը, կրօնականն ալ մէջն ըլլալով, հերիք է
որ դրամական ոյժը ստեղծուի ներսէն և դուրսէն և կազմակերպուի:

Հայ. եկեղեցւոյն համար զօրաւոր թիկունք մըն է հայ դպրոցը ինչպէս
բոլոր գաղթավայրերու, նոյնպէս ոչ-քրիստոնեայ միջավայրերու մէջ:

Կը մնայ հայ ուսուցիչներու պատրաստութեան խնդիրը: Կարելի է այդ խնդիրն ալ լուծել եթէ երկու հաստատութիւններ, որոնք ապահովուած հիմնադրամներ ունին, տեղ մը տան իրենց ծրագրին մէջ Ուսուցչանոցի մը: Այդ հաստատութիւններէն մէկն է Մեղրոնեանը՝ Կիպրոսի մէջ, իսկ միւսը՝ Գաւա-կէօքեան Տունը Փռանսայի մէջ, Այս երկու հաստատութիւններն ալ կարելի է որ մինչև վերջը որբերով զբաղին և որբերու արհեստ սարվեցնելու պէտքը զգան: Մեղրոնեան հաստատութիւնը մանաւանդ կրնայ, իր ծախքերուն մէկ մասը յատկացնել Ուսուցչանոց մը պահելու: Ասիկա այնպիսի պէտք մըն է հայ ժողովուրդին համար, որուն վրայ խորհելու են թէ՛ Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդ-րոնը և թէ՛ Մեղրոնեան Բարերարը:

Վերջապէս Հայ եկեղեցւոյ վիճակը, ըստ զաղթավայրերու մէջ, որպէս զի կարենայ բարսքիլ, եթէ ուղէք ըսենք նաև բարեկարգուիլ, և շարունակէ կատարել իր պատմական դերը Հայ ժողովուրդը հայ պահելու գործին մէջ, պէտք է որ Հայ երիտասարդութիւնը օժտուի հայացի զօրաւոր նախակրթու-թեամբ մը:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԻԵՏԱՐԱՆԷՆ)

ՍՐՏԻ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆԸ

— «Երանի՛ ալնոցիկ որ սուրբ են
սրխիւք, զի նոքա զԱստուած ճեցեմ».
(ՄՏՔ. Ե. 8.)

Վեցերորդ Երանի՛ն կ'ուզզուի անոնց որ սուրբ են սրխիւք: Իննեակ Երանի՛ներուն ամենէն խորհրդաւորն է ասիկա, որովհե-տե սրտի սրբութիւնը պայման կը դրուի Աստուածը տեսնելու դէմ յանդիման: Եւ ո՞ր հաւատացեալն է ան որ չփափաքիր տեսնել Աստուածը, որու յայտնութեան մասին այնքան բաներ կը խօսուի և կը պատմուի Սուրբգիրքի մէջ, սուրբ հայրե-րու մեկնութիւններուն և ազօթքներուն մէջ, սուրբերու և ճգնաւորներու կեանքին և փորձառութիւններուն մէջ:

Իսկ աստուածաբանները: Օ՛հ, ահե-լի է անոնց աշխատանքը: Հատորներ լի-ցուցած են ապացուցանելու համար Աս-տուծոյ գոյութիւնը, անոր գործերը, ստու-րագիւղները, և Աստուածաբանութիւնը վի-րածած են սխալեմտոյի գիտութեան մը, այլապէս ճիշդերով, որոնց մէջ պատմու-թիւնը, փիլիսոփայութիւնը, կրօններու

գիտութիւնը իրարու ձեռք տուած են, գիտնօքէն ցոյց տալու համար թէ ո՞վ է կամ ի՞նչ է Աստուած, ո՞ր է, ի՞նչպէս կը գործէ, և այլն: Մենք տարիներ կը նուի-րենք այս գիտութիւնը սորվեցնելու հա-մար մէր աշակերտներուն: Բայց Աւետա-բանը, զարմանալի չէ, երկու խօսքով, կը վերջացնէ իր ըսելիքը: Այնքան պարզ է Աւետարանին Աստուածաբանութիւնը. իր-բև թէ ըսէր, կ'ուզէ՞ք Աստուածը ճանչ-նալ, կը փափաքի՞ք տեսնել զինքը և խօ-սիլ Անոր հետ, — լա՛ւ. սուրբ սիրտը բա-ւական է ձեր փափաքին հասնելու հա-մար: Ուրիշ խօսքով Աւետարանը Բարոյա-կան Աստուածաբանութեան ամբողջ դա-սքնթացքը կը խտացնէ այդ երկու բռուին մէջ:

Երբ Լերան Քարոզին մէջ կ'ըսուի թէ երանի՛ անոնց որ մաքուր (սուրբ) սիրտ մը ունին, որովհետեւ անոնք պիտի տեսնեն Աստուածը, քիչ մը անդին ալ կը վճռուի թէ «ՉԱստուած ոչ ոք ետես երբեք, բայց միաժինն Որդի որ է ի ծոց Հօր, նա պատ-մեաց» (Յովհ. Ա. 18): Հակասութեան մը առջև չէ որ կը դառնուինք: Ի հարկէ, երբ գիտենք թէ Աստուած հոգի է, և հոգե-կան ճշմարիտ երկրպագութեամբ միայն կարելի է հազորդակցիլ Անոր հետ, այն

ատեն զիւրին է ըմբռնել թէ նիւթական Աստուծոյ մը վրայ չէ խնդիրը: Եւ այդ մտքով է որ Յիսուս ըսաւ Փիլիպպոսին, «որ ետեան զիս՝ ետես զՀայրն» (Յովհ. ԺԳ. 9-12), — զիս տեսնողը Հայրը տեսած կ'ըլլայ:

Աւետարանին ամբողջ ուսուցումը արդէն կեդրոնացած է մարդու հոգւոյն կատարեալ դաստիարակութեան վրայ:

Սիրտը, երկիւմտունքը, ընդերքը, հիւներուն միտքով, իրրեւ ամէնէն թանկագին ներքին գործարաններ, մարդու խորհուրդին և զաղտնիքներուն ներքին զանձարաններն են: Աստուած կը թափանցէ ատոնց խորութիւններուն և կը քննէ: Մեր դարուն կենսաբանական ծանօթութիւններուն համեմատ, այլեւս ուղեղն է որ կեդրոն դարձած է մեր բոլոր զաղտնիքներուն և խորհուրդներուն. սակայն կրօնքը, բանաստեղծութիւնը, փիլիսոփայութիւնը չեն հրաժարած սիրտ և հոգի կոչուած իրականութիւններէն, համաձայն մարդկային զգացումներուն և զիտակցութեան. վասն զի ամէնքս ալ կ'զգանք և զիտենք որ ներքին աշխարհ մը կ'ապրի մեր ներքը, որուն գործունէութիւնը արտայայտելու և պատկերացնելու համար շատ աղքատիկ է ոնէ լեզուի բառարանը:

Սիրտը — ըսենք մարդու հոգեկան, ներքին կեանքը — կ'աղտոտի մեղիով: Ան է որ կ'ապականէ Աստուած տեսնելու ընդունակութիւնը մարդուն ներքը: Եւ մեղի է ինչ որ կ'արգիլէ ու կը զժուարացնէ սրտի մաքրութիւնը: Այս սահմանին համեմատ մեղքին մեծն ու փոքրը չկայ, չկայ նաեւ ներկելու աննկելիւն: Մեղքը մեղք է:

Եթէ քեզի համար մարմնական անբարոյութիւնները մեղք են, բայց ստախոսութիւնները մեղք չեն, կը սխալու: Եթէ զոգութիւնը մեղք կը նկատես, բայց պարտքերդ չես ճանչնար, մեղքի մէջ ես արդէն: Եթէ եկեղեցի կ'երթաս միայն, բայց քաջութիւնը չունիս սուրբ հաղորդութեան մօտենալու, մեղքը թագաւորած է վրադ: Եթէ բարեգութ ես և ձեռքերդ իշխանական առատութիւններով կ'երկարես ամէն բարի նպատակի, և սակայն անդին կը կեղեքես, կը զօջաքաղես և վայրկեան մը իսկ չես խորհիր թէ ատով կ'ապականես սիրտդ, մեղաւոր մըն ես:

Եթէ Աւետարանը սրտի մաքրութիւնը պայման կը դնէ Աստուծոյ տեսնելու, սիրտով կը հասկնայ մարդու բոլոր ներքին կեանքը, ներքին աշխարհը, ներքին կարողութիւնները, որոնց գործունէութիւնը պիտի ըլլայ մաքուր: Եւ հոս ամբողջական, կատարեալ մաքրութեան վրայ է խնդիրը: Բարոյական կեանքին կատարեալ սրբութիւնը պայման է բարձրագոյն ճշմարտութիւնները կարենալ ըմբռնելու համար:

Աւետարանի աստուածաբանութեան և բարոյագիտութեան մէջ չկայ վերապահութիւն, չկայ կողմնակի նկատում, չկայ սակարկութիւն: Կատարեալ բառին տրտաշայտած զաղափարին պէս, կատարեալ սրբութեան կամ մաքրութեան վրայ է խնդիրը:

Մեր Տէրը ուրիշ առթիւ յստակ կերպով սահմանեց կատարելութիւնը. դուք պէտք է կատարեալ ըլլաք ճիշդ այնպէս ինչպէս որ կատարեալ է ձեր Երկնաւոր Հայրը: Ուրիշ խօսքով պիտի ըսէինք՝ Աստուծոյ կարենալ տեսնելու համար պէտք է անոր պէս կատարեալ ըլլալ կամ աստուածանալ կերպով մը:

Անթիլ հեռագրի զրուցեան մէջ լուր տուող և լուր առնող մեքենաներ պէտք է հաւասարութիւն մը ներկայացնեն. եթէ մէկը փոքր, միւսը մեծ, ասիկա զօրաւոր և անիկա անզօր ըլլայ, հաղորդակցութիւնը չի հաստատուիր: Այս բնական երեւոյթը հոգեկան աշխարհի համար ալ ճշմարտութիւն մըն է:

Քրիստոնեայ մարդու պարտքն ու աշխատանքը պիտի ըլլայ ուրիմ իրազօրձել սրտի մաքրութիւնը բառին բովանդակ նշանակութեամբ:

Ոսկերեան խօսելով եօթներորդ Երանին վրայ զիտել կուտայ թէ սուրբ երկու կերպով կարելի է խմանալ. կամ բոլոր առաքինութիւնները ունեցողները և կամ հեզերն ու զգաստները: Որովհետեւ շատեր առատաձեւն են, իրենց արդար վատտակէն կուտան, ուրիշներուն ինչքերը չեն յափշտակեր և չեն զրկեր ուրիշները, բայց կը պոռնկին, կը պղծուին. հետեւ բար կատարեալ չէ անոնց առաքինութիւնը:

Պօղոս իրրեւ պայման Աստուծոյ տեսնելու, սրբութեան կը միացնէ նաեւ խաղաղութիւնը. — Ամենուն հետ խաղաղու-

քեան և սրբութեան հետեցէք. որովհետեւ առանց ատոր մէկը պիտի չտեսնէ Տէրը (Եբր. ԺԲ. 14): Պօղոսի անձնական փորձառութեան արդիւնքն է այդ վճիռը: Այս զարմանալի քրիստոնեան մինչեւ որ իր սխալները չըմբռնեց և չխոստովանեցաւ զանոնք, չկրցաւ տեսնել Տէրը, Դամասկոսի ճամբուն վրայ լոյսերու մէջ իր կուրութեան պատմութիւնը, և նկարագրութիւնը իր տեսիլներուն (Բ. Կրնք. ԺԲ) մաքուր սրտի յայտնութիւններն են: Մեր ոսկեգրիչ Եզնիկը կ'ըսէ թէ ինչպէս ցատոտ, բժոտ աչքերով կարելի չէ նայիլ արեւուն, նոյնպէս կիրքերով և մեղքերով ապականած սրտով ալ կարելի չէ հասկնալ աստուածային խորհուրդներն ու ճշմարտութիւնները:

Երանելի՛ անոնց որ սրտով մաքուր են, վասնզի անոնք Աստուածը պիտի տեսնեն: Մաքուր սիրտ, այո՛ միայն երկու բան, բայց ո՞րչափ խորհրդաւոր բաներ:

Բաւական դժուար է Աւետարանին այս դասը: Կեանքին զործնական դասերը կամ փորձառութիւնները տարբեր կրօնք մը կը քարոզեն մարդոց: Մարդիկ այդ դասերը կը սիրեն և նոյն ատեն կ'ուզեն Աստուած տեսնել: Կ'ուզեն քրիստոնեայ ըլլալ առանց Աւետարանի: Ո՛չ: Պէտք է թօթափել մեղիքն լուծը: Ան է սրբութեան թշնամին: Մեղաւոր մարդուն աչքերը կը նային, բայց չեն տեսներ: Սուրբերը միայն կրնան տեսնել սուրբը:

Երանելի՛ այդ սուրբերուն: Ասո՛ր համար է որ Սաղմոսերգուն կը պաղատի, — Իմ մեջս մաքուր սիրտ մը տեղծե՛, Աստուած, և ուղիղ հոգի մը նորոգե՛ ներսս (Սղմ. Ծ. 10):

Բ. Ե.

— «Մենք պէտք եղածին պէս չենք ճանչեր Աւետարանը, և զայն ուսանելու արգելք կը դրնէ մեզ զայն գիտնալ կարծելիս: Կ'անդիտանանք անոր առաձնները և չենք թափանցեր իմաստներուն: մենք հետաքրքրութեամբ կը փնտռենք մարդոց խօսքերը և զանց կ'ընենք Աստուծոյ խօսքերը»:

(Ֆեմինիստ)

— «Մարդիկ անտեղութեան մէջ խնայու համար միայն՝ կը մերժեն Աւետարանի վարդապետութիւնը»:

(Վարդիւն)

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԸՄԲՈՆՄԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ԳԵՅՍԵՄԱՆԻՒ ՄԷՋ

Աւետարանիչները կը պատմեն թէ (Մատթ. ԻԶ. 36-50, Մարկ. ԺԳ. 32-46, Ղուկ. ԻԲ. 37-50, Յովհ. ԺԸ. 1-3) մեր Տէրը վերջին ընթրիքէն յետոյ գնաց Դեթսեմանի գիւղը իր աշակերտներով, որոնց ըսաւ որ հսկեն հոն, մինչեւ որ ինքն երթայ աղօթքը ընելու, իր հետ առնելով Պետրոսը և Զերեղայ երկու որդիները: Յիսուս սկսաւ տրտմիլ և հոգալ, և կ'ըսէ անոնց ալ թէ «տրտում է ոգի իմ մինչեւ ի մահ»: Ան քիչ մը առաջ կ'երթայ Զրթենեաց պարտէզ ըստած տեղը և հոն աղօթելով կ'ըսէ. «Հա՛յր, եթէ կամիս անցո՞ գրաժակս զայս յինչն, բայց ոչ իմ կամք՝ այլ քոյդ լիցի»: Երեք անգամ Յիսուս կուգայ աշակերտներուն մօտ և զանոնք քնացած կը գտնէ, երեք անգամ ալ կը յորդորէ որ արթնան մնան ու փորձութեան չենթարկուին, ու յետոյ կը յարէ «հոգիս յօժար է, բայց մարմինս տկար», երկրորդ և երրորդ անգամ կատարուած աղօթքէն յետոյ կը խօսի առանց համանման խօսքեր: Ի վերջոյ, կ'ըսէ աշակերտներուն թէ «ննջեցէք այսուհետեւ և հանգիւրուք զի ահա հասնալ է ժամ և որդի մարդոյ մատնի ի ձեռս մեղաւորաց»: Տասներկուքներէն մին՝ Յուդա Իսկարովտացին Յիսուսը կը մատնէ թշնամիներուն, և անոնք ալ կալանաւորելով զայն կը տանին Կայափայի մօտ դատելու և դատապարտելու համար:

Զրթենեաց պարտէզին մէջ այդ տագնապի պահուն, ինչպէս կը գրէ Աւետարանիչը, երկինքէն հրեշտակ մը երեւցած էր Յիսուսի և քաջալերած էր զայն, երբ հոռէին ի նմանէ քրտունք իրրեւ զկալակս արեան, ոլոռն ոլոռն հեղեալ յերկիր»:

Յիսուսի՝ մեր Տիրոջ մահուան տագնապի ու Հօրը ուղղուած սրտառու աղօթքներուն՝ հանդիսավայրը եղող այս տեղերը, շատ կանուխէն բարեպաշտ քրիստոնեայք սրբացուցած և հոն ուխտատեղիներ շինած էին: Դեթսեմանի մէջ քրիստոնէական ա-

առջին դարերէն սկսեալ ցոյց կը տրուին վերջին զիշերը Փրկչին ընկերացող աշակերտաց քնացած տեղը, որ Ս. Կուսի տաճարին մօտ, քարայր մըն է։ Ինչպէս նաև Յիսուսի աղօթած ու քահանայապետներէն կալանաւորուած տեղը կը կոչուի «Ձիթենեաց Պարտէզ», զոր կը յիշէ Աւետարանիչը և որուն մօտ կը գտնուէր Յուդայի մատնութեան այն քարը, զոր Պորաօյի անունուն ուխտաւոր ուղեգիրը 333 ին կը նկարագրէ իր գիրքին մէջ։

Ձիթենեաց պարտէզին այս շրջանակը նուիրական վայր մը դարձած էր ընդհանուր քրիստոնէութեան համար. նոյն պարտէզին հիւսուորց ձիթենիները, որ ժողովրդեան լեզուով ողջունի ծառեր կը կոչուէին, հետի երկիրներէ եկող զունդ զունդ ուխտաւորներու բարեպաշտական զգացմանց առարկայ կը դառնային ու պաշտումի ալ և ալ յիշատակներ անմահացուցած էին այդ քրիստոնէական սուրբ տեղերը. դարերու ընթացքին տեղական աւանդութիւնները այդ Ս. Վայրերու պաշտումը ու քրիստոնէական սրտագրաւ վաղեմի զբոսաւանդները կը հրապուրէին քրիստոնեայ աշխարհը. բոլոր եկեղեցիներու ուշադրութիւնը կեդրոնացած էր այդ Ձիթենեաց պարտէզին վրայ ու անոնք կ'ուզէին մէկը մէկէ խել նոյն պարտէզը, մեծագոյն պարծանքի իւրացման զգացումով ուրախանալու համար։

Յրանչիսկեանք ժիւ. դարու կիսուն տիրացան նոյն տեղւոյն և պատով մը շրջապատելին և ծաղկանցի վերածելին զայն։ 1892 ին մասնաւոր պեղումներով երևան հանուեցաւ խաչակրաց օրէն կործանուած եկեղեցիի մը աւերակոյտը. ալ և ալ քանդակեալ մարմարի մնացորդ կը տօններէն ու ճարտարապետական կառուցումէն յայտնի եղած է թէ լատին թագաւորութեան հիմնարկութեան ժամանակի եկեղեցիի մը բեկորներն էին երևան ելած հնութիւնները։ Յրանչիսկեանք մտածելի նոյն տեղւոյն վրայ շինել եկեղեցի մը. ուստի 1920 ին շարունակեցին մաքրել զբառնուած եկեղեցիին գետինը հիմնարկութիւն կատարելու համար և մինչ պեղումները կը խորանային՝ հնագոյն պատի մը մասերը մէջտեղ ելան և երբ աւելի խորացուցին հետախուզութիւնները նոր յատակներ

բացուեցան և երևան եկան գեղեցիկ քանդակներով խոյակներ, մարմարեայ սիւներ, բազմապիսի և գունազեղ մոզայիքներ, ինչպէս նաև որմանկարներու կտորներ որոնք ամենուն զարմանքը գրաւեցին վասնզի անոնք կը ցոլացնէին վաղեմի ճարտարապետութեան և նկարչութեան մը զարգացեալ վիճակը. նորագոյն շրջանի եկեղեցի մը կառուցուած էր վաղեմի սրբավայրի մը վրայ. մէջ տեղ ելած հնութիւններուն մէջ կը գտնուէին յոյն, լատին և արաբական գրիւրով տրձանագրութիւններ, բիւզանդական և լատին տիրապետութեան վերաբերեալ գերեզմաններ և դրամներ։

Անակնկալ գիւտ մ'էր երևան ելածը. պեղումներու խորացումը մէջտեղ բերաւ երկու եկեղեցիներ ու աւերակներու իրարու վրայ կուտակումը, ստորին եկեղեցիին յատակագիծը կը նայէր հարաւային արեւմուտքէն հիւսիսային արեւելք, երեսուղէմի հին տաճարին կողմը ուղղուած։ Բայց վրայի եկեղեցիին ուղղութիւնը կատարելապէս Արեւելք կը նայէր, այնպէս որ նախապէս շինուած եկեղեցիին հետ ճշդիւ համադիր չէր։ Յրանչիսկեանք այս պեղումներէն յետոյ նոյն աւերակներու տեղւոյն վրայ շինեցին նոր և չքեղ եկեղեցի մը։

Մենք այս յօդուածով պիտի օգտանանք նկարագրել մեր Փրկչին վերջին զիշերը Գիթսեմանիի մէջ աղօթած տեղւոյն վրայ, իր մատնութեան և ոլոռն ոլոռն թափած իր արիւնքրտինքի կալաններուն ի յիշատակ շինուած եկեղեցիներուն պատմական փոփոխութիւնները ալ և ալ դարերու մէջ, և ապա որոշ ապացոյցով մը պատմել թէ այն Ըմրոնման կամ Աղօթի եկեղեցիին ո՞ր դարուն Հայոց սեպհականութիւն դարձած է և մինչև ե՞րբ հայք տիրացած են անոր։

Ա. — Քրիստոսի Ըմրոնման Եկեղեցին սկիզբէն մինչեւ 614։

Այս եկեղեցին օտար եկեղեցական մատենագրութեան մէջ կը կոչուի Օրհնաի եկեղեցի, Աղօթի եկեղեցի, Փրկչի եկեղեցի. իսկ մենք ընտրելինք Ըմրոնման եկեղեցի անունը, նկատելով որ մեր Փրկիչը նոյն տեղին վրայ կալանաւորուած ու իրր մահապարտ տարած են դատաւորին, և սա պատճառաւ

ալ որ մեր Հաննէ եպիսկոպոսը Քրիստոսի
Լմբոնման տեղւոյն մօտ գտնուած այլ մը
իր պատմութեան մէջ կը կոչէ այլ ընթոնման:

Մենք մեր առաջին վկայութիւնը կը
բերենք Կիւրեղ Երուսաղեմացիէն, որ 347
թուականին իր Կոնստանտինոպոլսեան գիր-
քին մէջ (Ճառ Ժ) աւետարանական ճշմար-
տութեան վկայ կը բերէ Կեղորոնի հովանին
մէջ գտնուած ա՛յն արմատենին, որմէ
տղաքները ճիւղեր քաղած էին Յիսուսի
յաղթանակաւ Երուսաղէմ մտած ժամա-
նակ, յետոյ Երուսաղեմացին կը յիշէ Գեթ-
սեմանին՝ ուր զոյց կուտայ Յուդան ամեն
անոնց որ կրնան հասկնալ. նոյն հեղինակը
դարձեալ նոյն գիրքէն նոր վկայութիւն
մը կը բերէ «Գեթսեմանին» ուր կատար-
ուած է մատնութիւնը: Այս վերջնոյն
վրայ կ'աւելցնէ Աղօթքի տեղւոյն յիշատա-
կութիւնը հետեւեալ կերպով. «առանց խօ-
սելու Զիթենեաց լերան մասին ուր ներկայ
աշակերտները գիշերը կ'աղօթէին, կը յի-
շէս Գեթսեմանի մէջ Յիսուսի դէմ ուղ-
ղուած սուրբը»: Այս բացատրութեանց
անորոշութիւնը եւ ճշգրտութեան փոքր թե-
րութիւն մը Երուսաղեմացիին յանկարծա-
կան պերճախօսութեան կը վերագրուի, և
չարկիւր այս վերջին հատուածին Գեթսե-
մանի մէջ պատմուած յիշատակներու եր-
կուութիւնը:

Եթէ Եւսեբիոս իր Եսայիի մեկնու-
թեան մէջ կը յիշէ մատնութիւնը Գեթսե-
մանի վրայ խօսած ժամանակ, իր 330ին
խմբագրած Onomasticon ին մէջ անոր կը
յարէ Քրիստոսի աղօթքին յիշատակը: Իր
ծանօթագրութիւնը շատ հետաքրքրական
է, վասն զի ան կը հաստատէ աւանդու-
թիւն մը որ իրմէ շատ առաջ գոյութիւն
ունէր. «Գեթսեմանին, կը գրէ, այնպի-
սի տեղ մ'էր, ուր Քրիստոս իր չարչարա-
քէն առաջ աղօթեց, ան դէպ ի Զիթենեաց
լեռը ելնելիք ճամբուն վրայ կը գտնուի: Հոս
այժմ հաւատացեալք կուգան աղօթելու»: Կիւրեղի
և Եւսեբիոսի բացատրութիւննե-
րէն կ'երևի որ տակաւին եկեղեցի չինուած
չէր Քրիստոսի աղօթած տեղւոյն վրայ:

Բայց երբ Հերոնիմոս Թարգմանեց
(386-391) Եւսեբիոսի տեղագրական ճառը,
կը փոխուի խնդիրը: Իր ճշգրիտ և ամ-
բողջական ծանօթագրութիւնը իր նախոր-
դինն է. «Գեթսեմանին, կ'ըսէ, այն տեղն

է որ Փրկիչը իր չարչարանքէն առաջ ա-
ղօթեց, Զիթենեաց լերան ստորոտը կը
գտնուի, այժմ հոն եկեղեցի մը կայ շին-
ուած»: Լեւրանը ստորոտը կ'արգիւն
մեղ լերան զառ ի վայրին վրայ փնտռելու
նոյն սրբավայրը: Դառով այժմ բառին, շատ
յատկանշանական է ան: Թարգմանիչը Եւ-
սեբիոսի բնագիրին զիմացը գտնուելով
կը տեսնէ որ կացութիւնը միեւնոյնը չէ,
հաւատացեալք այլևս չեն աղօթեր բացօղ-
եայ դաշտի մը մէջ. բայց այն պահուն որ
կը գրէր, քրիստոնէից կողմէն պատուուած
այս գաղտը եկեղեցիով մը ծածկուած է.
ուստի զանց չընել կատարուած փոփո-
խութիւնը արձանագրելու: Ուրեմն առ
նուազն, այս սրբավայրին կառուցումը
կրնանք դնել 330 ին և 390 ին և նոյն իսկ
Կիւրեղի լուծութեան պատճառաւ 347 ին և
390 ին մէջ:

Էթէրիայի օրագրութիւնը մեծ առա-
ւելութիւն ունի Գեթսեմանի Ս. Տեղեաց
գերը եւ իւրաքանչիւրին զիրքը հաստա-
տելու սաղիմական արարողութեանց մէջ.
ըստ նոյն օրագրութեան, եկեղեցական
թափօրը Զիթենեաց լեռնէն իջնելով կու-
գայ այն տեղը ուր Փրկիչը աղօթեց եւ
տաղնապեցաւ: Այս տեղ, կը ծանօթագրէ
ուստաւորուհին, թէ գեղեցիկ եկեղեցի մը
կար, հոն կը կարգացուէին տեղւոյն յար-
մար աւետարանը՝ Փրկչին մատնութեան և
կալանաւորութեան վերաբերութեամբ: Այս
ընթերցուածներու պահուն տրտասուող-
ներուն հեկեկանքը մինչև անգամ քաղա-
քէն կը լուսէր:

Իր մեծ զիծերուն մէջ այս է սկզբնա-
կան աւանդութիւնը ու Լմբոնման եկեղե-
ցիին հիմնարկութեան մերձաւոր թուականը
ու պատմութիւնը մինչև 614, որ ժամա-
նակ Պարսիկ հրոսակները Երուսաղէմ ար-
շաւելով առաջին անգամ աւերեցին քա-
ղաքէն դուրս գտնուող Քրիստոսի Լմբո-
նման գեղեցիկ եկեղեցին:

Բ. — Քրիստոսի Լմբոնման Եկե-
ղեցիին աւանդութիւնը 614-1187:

Լմբոնման եկեղեցին, Պարսիկներու ար-
շաւանքի ժամանակ, ահարկու բոցերը լա-
փեցին ու եկեղեցին դարերով մնաց մոխիրի

տակ, որուն հետքերը երևան ելան 1920 ի պեղումներու ատթիւ, ինչպէս յիշեցինք: 614 թուականին եկեղեցին կործանուելէ յետոյ, իրաւակիրներէ առաջ վերաշինուած է Մոզեսատսի ձեռքով, չենք կրնար հաստատել ճշգրտէն և բացարձակ կերպով այ չենք կրնար հերքել. բայց եթէ ան վերականգնուած իսկ ըլլար թ. դարուն, Հաքէմի հակաքրիստոնէական հարուածներուն տակ և կամ իրաւակիրներուն՝ Ս. Քաղաքի մերձեցման պահուն ներքին տաքնապնկերուն հետեանքով ապահովարար քանդուած կրնայ ըլլալ, Ըմբռնման եկեղեցիին քանդումէն վերջ անոր մասին քրիստոնէից աւանդական պարագաները պատմականօրէն տեղափոխուած կը տեսնուին. Զրթենեայ լերան ստորոտը կատարուած Քրիստոսի տնօրինական գործերու կատարումը կը դիտուի որ Զրթենեայ լերան վրայ կառուցուած Աշակհսարանի եկեղեցիին մէջ տեղի կ'առնենայ. Աւագ հինգշաբթիի գիշերային թափօրին ատթիւ հոն կը կատարուին ու կ'երգուին Յիսուսի մատնութեան և այլ Տնօրինականաց աւետարանները ու երգերը. Զրթենեայ պարտէզի աւետարանական աւանդութիւնը ժամանակ մը թէև լերան զառիվայրին վրայ փոխադրուած է. բայց քիչ վերջ իր սկզբնական ուղղութեան հետեւելով Աւագ հինգշաբթիի գիշերուան նախնական տօնակարգը սկսած է կատարուիլ Ըմբռնման եկեղեցիի աւերակներու տեղոյն վրայ:

Խաչակրաց գաւէն յետոյ, հաւանաբար 1150 էն առաջ, վերաշինուած է Ըմբռնման եկեղեցին Ս. Փրկիչ անուամբ. անանուն լատին հեղինակ մը հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ այս պարագան. «Այս եկեղեցին զատ, (Ս. Կուսի եկեղեցին) կը գտնուի այն տեղը՝ որ կը կոչուի Գեթսեմանի, և ուր կայր քարայր մը, հոն Յուդան կատարեց մատնութիւնը, աջ կողմը, քարընկէց մը հեռաւորութեամբ շինուած երայն եկեղեցին՝ ուր Յիսուս աղօթեց իր չարչարանքի ժամանակ, և իր քրտինքը արեան կայլակներու նման գետին կը վազէր» (Տե՛ս Les Eglises de terre sainte, de Vogüé, էջ 414), նոյնը կը վկայեն Jean de Wurzburg 1165 ին, 1172 ին Theodoric, 1177 ին յոյն վանական մը Յովհաննէս Փոկաս: Ըմբռնման եկեղեցին մեծ

կարեւորութիւն կ'առնայ իրաւակրաց ժամանակ և կ'ըլլայ հոգեոր կեդրոն Յովսէփատի հիւանդանոցին, որուն անդամները իշխանաւորներ էին և ամեն շարաթ նոյն եկեղեցիին մէջ պատարագ կ'ըլլար հիւանդանոցի բարերարներու ննջեցելոց հոգւոյն համար, և այս միջնադարեան եկեղեցիին գաւիթը կը թաղուէին հիւանդանոցի մեծ բարերարները:

Այս եկեղեցիին հաստարեստ պատերուն կառուցուածքը կը յայտնէ թէ եկեղեցին շինուած էր այն թուականին որ անհրաժեշտութիւն մը կը տիրէր Ս. Քաղաքին պարիսպներէն դուրս գտնուած շէնքերը ամրացնել, վախճալով արշաւանքներէն այն թշնամիներուն որ ժԲ. դարուն մօտեցան մինչև Ս. Քաղաքին դուռները: Բայց երբ իսլամները 1187 ին երուսաղէմը զրաւեցին, Քրիստոսի Ըմբռնման եկեղեցիի չլիստեցին. յիշատակութեան մը՝ որ գրուած է երուսաղէմի գրաւումէն յետոյ, հետեւեալ կերպով կը գրէ այդ մասին. «Զրթենեայ լերան ստորոտը Գեթսեմանի ըսուած տեղը կար եկեղեցի մը, ուր Յիսուս Քրիստոս աղօթեց, եկեղեցիին անունն էր Ս. Փրկիչ. հոն կալանաւորեցին Յիսուսը և հոն էր որ ան արեան կայլակներու նման քրտինք թափեց» (de Vogüé, les Eglises de la terre sainte, էջ 442):

Գ. — Քրիստոսի Ըմբռնման եկեղեցին Հայոց սեպհականութիւն:

Վերոգրեալ յիշատակարանը ցոյց կուտայ թէ Գեթսեմանիի Ըմբռնման եկեղեցին քաղաքին զրաւումէն յետոյ ալ կանգուն էր. մենք հոս ընդհատեցինք նոյն եկեղեցիին պատմութիւնը, վասն զի, 1187 ին, Սալաէտտինի երուսաղէմի գրաւումովը ու Լատիններուն վտարմամբ Ըմբռնման եկեղեցիին սեպհականութեան վիճակը կը փոխուի. մեծագոյն հաւանականութեամբ Հայ Միաբանութիւնը կը տիրանայ նոյն եկեղեցիին, Յաղթականին Հայոց հանգէպ համակրական վերաբերմունքին յայտնի հետեւանքովը: Գողգոթայի, Քրիստոսի Գեղեցմանին, Ս. Աստուածածնի եկեղեցիին և Ս. Յակոբի վանքին Հայոց կողմէ տիրացումը Սալաէտտինի բարեացակամութեան արդիւնք կրնանք նկատել (տե՛ս Սիմոն, 1929, էջ

172. 1930, էջ 19. Հանձնե, էջ 80-81): Հե-տևաբար Լմբոնման Եկեղեցիին Հայոց կողմէ սեպհականութիւնը կ'սկսի 1187էն եւ կը տեւէ մինչեւ անոր վերջնական կործանումը: Այս ենթադրութիւնը անտարակոյս ապացոյց մը չկրնար ըլլալ ճշմարտութիւնը հաստատելու համար, սակայն մենք կը համարձակինք խոնարհաբար ըսել թէ ունիմք այդ մասին պատմական փաստ մը՝ որ կրնայ զօրացնել մեր վերի ենթադրութիւնը, զժրախտաբար եկեղեց. հայ մատենագրութիւնը ու Երուսաղեմի արդի հայ պատմիչներէն ոչ մին տեղեկութիւն մը կուտան այդ մասին. օտար ուխտաւորներու ուղեգրական գրութիւնները մը ինձ փաստ կը հայթայթէ պնդելու իմ տեսակէտիս վրայ թէ Լմբոնման Եկեղեցին 1322 ին Հայոց սեպհականութիւնն էր. ուրախ եմ այդ մասին որ զոնէ քրիստոնեայ ուխտաւորներ յիշատակած են այդ պարագան եւ իրական փաստով մը երեւան կուգայ իմ նախնեացս անձանթ մնացած աշխատանքը ու Լմբոնման Եկեղեցիին հայկական սեպհականութեան պատմականութիւնը: Ահա ապացոյցը. 1322 ին Արակոնի Յակոբոս Բ. թագաւորը Ս. Երկիր կը զրկէ տաճարեկո Դոմինիկեաններ, որոնք յետոյ կը զրեն իրենց ուղեգրութիւնը գաթալան լեզուով. ահա այն հատուածը որ կը հաստատէ Լմբոնման Եկեղեցիին նոյն թուականին Հայոց սեպհական ըլլալը. «Արեւելեան դուռնէն սկսեալ, նետրնկէց մը հեռի, կայ տեղ մը ուր կը գտնուի Դիթեսմանի եկեղեցին, այն տեղը ուր Յուդան մատնեց Յիսուս Քրիստոսը. եւ կայ հոն ժայռ մը՝ որուն վրայ Յիսուս գրոշմեց իր մատները երբ կալանաւորեցին զինքը: Այս եկեղեցիին տեղւոյն վրայ էր որ Յիսուս աղօթեց, հոն էր որ իր փառաւոր մարմինէն արեւան կայլակներ ոլոռն ոլոռն թափեցան եւ ուր երկինքէն հրեշտակ մը գալով քաջալերեց զՅիսուս: Կայ հոն սեղան մը՝ ուր Յիսուս Քրիստոսն ըսաւ երեք Ասաքեալներուն «տրառում է ոգի իմ մինչեւ ի մահ»: Այս երեք աշակերտներն էին Յովհաննէս, Յակոբոս եւ Պետրոս: Այս տեղը կային երեք սեղաններ եւ խիստ գեղեցիկ եկեղեցի մը՝ ՈՐՈՒՆ ՏԻՐԱՅԱՆ ԷԻՆ ՀԱՅԵՐԸ (ՏԷՍ, Jerusalem Nouvelle. Հատ. Բ. էջ 314-314): Եկեղեցին սակայն, 1323 էն վերջ քիչ ժամանակ կան-

գուն կը մնայ: 1335 ին Jaques de Verone չի յիշատակեր զայն իր ուղեգրութեան մէջ, ուստի կը կարծենք թէ ԺԴ. դարու կիսուն եկեղեցին քանդուած ու աւերակ եղած էր, ու տեղւոյն աւանդութիւնը փոխադրուած էր Ս. Կուսի գերեզմանի Եկեղեցիի գաւթի մօտիկ քարայրը, զոր Արեւմտեայք կը նկատէին Քրիստոսի մատնութեան եւ աղօթքի հոգի տեղը, մինչ Արեւելեայք՝ Հայք, Ռուսի եւ Յոյն Լմբոնման եկեղեցիին աւերակներուն վրայ կը շարունակէին կատարել իրենց ուխտը ի յիշատակ Քրիստոսի մատնութեան եւ աղօթքի: 1483 ին Ակուրմանցի հայազգի նիկողայոս կալուկոպոսը այդ ողորմ է որ Ս. Քաղաքի ուխտատեղիներու իր ցուցակին մէջ նոյն տեղը հետեւալ կերպով կը յիշատակէ. «Քաւայրն ուր Առաքալն եկեղեցի: Մերապրտեան տեղի-լն Քրիստոսի, ուր ե քաղնկեց մի ի քաւայրեան. ըսել է թէ մինչեւ ԺԵ. դարու վերջերը Լմբոնման Եկեղեցիին աւերակները կը նրկատէին Քրիստոսի մատնութեան վայրը ու վերջին գիշերուան աղօթատեղին:

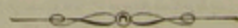
Ուստի մենք կ'ըզրակացենք թէ Քրիստոսի մատնութեան ու աղօթքի տեղը չորրորդ դարէն առաջ քրիստոնէից ուխտագնացութեան վայր մ'էր, չորրորդ դարուն շինուեցաւ հոն եկեղեցի մը բազանդական կայսրերէն, եւ ան 614 ին կործանուեցաւ Պարսիկ արշաւանքէն, Սալադինեան ժամանակ ալ վերաշինուեցաւ: Սալադինեանը երուսաղէմը գրաւեց 1187 ին, եւ հաւանաբար, ըստ մեր կարծեաց, Լմբոնման Եկեղեցին չնորհեց Հայոց, այնպէս որ՝ 1322 ին, գաթալանցի ուխտաւոր Դոմինիկեանց պատմական ուղեգրութեան համաձայն, Հայք կը շարունակէին սեպհականել նոյն եկեղեցին որ կը քանդուի ԺԴ. դարու կիսուն, որով Հայք նոյն եկեղեցիին բացորձակ սեպհականատէրը եղած կ'ըլլան միկ ու կիս դարե անդի:

Օգտուած ենք հետեւեալ գիրքերէն,

1. Jerusalem Nouvelle par les pp. Hugues Vincent et F. M. Abel, Հատ. Բ.:

2. Gethsemani, par Gaudence Orfali:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

ԿԻՆԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԺԳ.

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Դ. ԱՆԹԷՊԻՍ

1602 Գեկտ. 20. Կիր.— № 1621.

Գ.

Յովհաննէս Դ. հռչակաւոր եղած է իբրեւ Վարդապետ: Դարանապոյտի կ'ըսէ (էջ 319) Ազարիայի աշակերտները եղան «հոշակաւորք եւ պեռնակամք», ինչպէս Մեծ Յովհաննէս Վարդապետն Անթափցի՝ երածից և բարձրաբարձր քաղաքից: Ս. Յակոբի Թիւ 2625 Ձեռ. Աւետարանը գրուած է Հայէպ, 1612ին «ի հայրապետութեան տան» Կիլիկիոյ Տեառն Տէր Յովհաննէս Բայ եւ անյաղը փիլիսոփային: Ուրիշ Ձեռագիր մը դարձեալ Հայէպէն (Թիւ 56 Սաղմոս) գրուած է 1619-ին, «ի հայրապետութեան Տեառն Տէր Յովհաննէս Կաթողիկոսին և երածից Բայ քաղաքից»: Իսկ Առաքել Դաւրիժեցի, որ ժամանակակից պատմագիր մըն է, նշանաւոր Վարդապետներու գաւազանը կաղմել է ետքը կ'ըսէ.— «Այլ և երկու անուանի վարդապետ այլ գրեցից, Յովհաննէս Անթափցի, որ է Կաթողիկոս Կիլիկիացոյ, և Գրիգոր Ղայարացի յԱռաջին Հայոց, բանիբուն եւ սիրող իմաստասիրական հանճարոյ: Յովհաննէս ի մեծոց ներսէսեանցն է, և Գրիգոր՝ ի Թորոսի աշակերտացն» (Առկ. Դաւրիժեցի, Գլ. ԼԲ.)

Այս բոլոր ստորագրելիներ, երածից, բարձրաբարձր քաղաք, Բայ եւ անյաղը փիլիսոփայ, անուանի վարդապետ, բանիբուն եւ սիրող իմաստասիրական հանճարոյ, կայն, կարելի է ըսել որ սոյնորական Հափաղանցութիւններէն եղած ըլլան որոնց կը հանդիպինք ձեռագիրներու մէջ: Սակայն անհիմն չեն ատենք բոլորովին: Միայն մեր այսօրուան հասկացողութեան պէտք է այդ փայլուն բառերուն առջ իրենց իսկական իմաստը: Այսինքն՝ Անթէպցին իրովին ունի Վարդապետէ մը պահանջուած ուսմունքը և կարողութիւնը. ան լաւ գիտէ եկեղեցական քրդեցողութիւնը եւ կ'երգէ, երաժիշտ մըն է: Փիլիսոփայ բառին ալ պիտի տայինք իր միջնադարեան իմաստը, որ է երաժիշտ, երգեցող. բայց «քաջ և անյաղժ» բառերը թոյլ չեն տար որ փիլիսոփայն գրկէինք իր իմաստասերի նշակակութիւնէն ալ: Բարձրաբարձր քաղաք մըն է ան, այսինքն պերճախօս հոգեւոր մը, որուն բնմը չի լռեր. դաս կուտայ, այսինքն Սուրբգիրք կը մեկնէ թէ՛ իր աշակերտներուն և թէ՛ ժողովուրդին, և միշտ կը քարոզէ: Միանգամայն քաջ առաջնորդ (քաջ բարունապետ) մըն է Անթէպցին կամ Վարիշ մը: Դաւրիժեցիին որակումները կը հաստատեն այդ բոլորը, քանի որ թէ՛ Անթէպցին և թէ՛ Կեսարացի բանիբուն (պերճախօս, հոգեւոր) են և իմաստասէր, և ասոր համար եղած են իրենց ժամանակին անուանի վարդապետներ:

Դաւրիժեցին կէտ մըն ալ մատնանիլ կ'ընէ Անթէպցիին վրայ որ շատ ուշագրաւ է, այսինքն՝ Յովհաննէսի Վարդապետական գաւազանը կը կապէ ներսիսեանը, հետեւաբար և Սիւնեաց զրդրոցին՝ Գրիգոր Տաթևացիի և Ազարիայի միջոցաւ: Իրաւունք ունէինք սպասել որ այսպիսի անուանի Վարդապետի մը գրէնք արժէքաւոր բաներ մը հասած ըլլային մեզի. որովհետեւ զրգուար է մտածել թէ Վարդապետ մը, որ իր բոլոր կեանքին մէջ դասախօսէ, քարոզէ, վարչական ամէնէն բարձր պաշտօններ վարէ և բան մը չգրէ ատենց մասին: Դժբախտ իրականութիւնը այն է սակայն որ Անթէպցիէն իբրեւ գիրք բան մը չէ հասած մեզի, բացի ձեռագիրներու մէջ գտնուած քանի մը յիշատակարաններէ, արձակ ոտանաւոր, որոնք զուրկ են գրական և մատենագրական արժէքներէ, թէև ատենք իրենց նշանակութիւնը ունին պատմական տեսակէտէ: Ատենք զարձակ ցոյց կուտան Անթէպցիին գրասիրութիւնը, բառին ամէնէն լայն իմաստով. որովհետեւ ան գիրք կը գրէր գրէր(*) և գրէր գրէր կուտայ, կը գուրգուրայ չին և թանկագին ձեռագիրներուն վրայ և կը վերանորոգէ զանոնք փճացումէ ապաստելու համար, նոյն իսկ իր Կաթողիկոսութեան ատեն:

Անթէպցիին ինծի ծանօթ յիշատակարաններուն մէջ պատմական կարեւորութիւն ունեցողներն են. նախ Ս. Յակոբի Թիւ 582 Ձեռագիրները, Վարդան Վարդապետի Մեկն. Հինգ Գրոցն Մովսէսի, ընդօրինակուած 1586 ին, և այդ առթիւ բաւական երկար յիշատակարան մը գրած է ատոր մէջ: Երկրորդն է Ձմառի Թիւ 331 Ձեռագիրը, Մաշտոցներու ձեռագիր հաւաքածոյ մը, որուն մէջ Անթէպցին կը պատմէ, տեսանք արդէն, երուսաղէմի պարտուց փճարման մէջ Ազարիայ Կաթողիկոսին գործունէութիւնը, Ազարիայի մահը, իրեն Կաթողիկոսութիւնը, Սաթուրճիի և Դաւիթի արշաւանքները:

Այս երկու յիշատակարանները, որոնցմէ արդէն օգտուեցանք, և ուրիշները կը զննենք այս գլխուն վերջը, Անթէպցիի գրէնք ճաշակ մը տալու դիտումով: Եւ միանգամայն զանոնք հրատարակած ըլլալու համար իրենց բնագրին մէջ: Աջապահան եփրեմ Կաթողիկոսի մէկ ակնարկութիւնը հետեւալ տողերու մէջ,

—«Ազարիայն այն սրբազան

.

ի Բերիա առեալ վախճան,

Յիւրըն աթոռ չեղեալ ժաման.

Տեառն Յովհաննէս նստեալ փոխան,

Այն որ բանիս է վիպարան(**)

այնպէս կարծել տուած է որ իբրեւ թէ Անթէպցին գրած ըլլայ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսներու

(*) Ս. Յակոբայ Մաքենադարանին Թիւ 958 Ձեռագրին երկուրդ մասը, Արեւստ Գրչութեան, ինքն նոսրագրած է 1586 ին: Առաջին մասը Մեկն. Սրգ Երզնցի արքեպիսկոպոսի գրէ:

(**) Տե՛ս Սիւսուան, էջ 221 եւ Տաւեան Յուսակ, էջ 358: Հմմտ. Եսեւ Հայապետում, էջ 130:

Պատմութիւնը» և կամ պատմութիւնը իր ժամանակին Զամէեան կ'ըսէ թէ Յովհաննէս այդ մասին գրած է «ի յիշատակարանս իւր գրոց» (Պմ. Հայոց Գ. 536):

Ստուգելու կ'սպասուէր որ Անթէ-պօլին գրի առած ըլլայ, զոր օրինակ, իր Հոռոմի պատգամաւորութեան պատմութիւնը, կարկառեցիկն կաթողիկոսացման միջադէպը Հալէպի մէջ, կեսաբացիին միջամտութեամբ եղած կարգադրութիւնը, կեսարացիին իրմէ եղիսկոպոս ձեռնադրուելուն պարագան, և այլն, որոց մասին ուրիշ տեղերէ կցկտուող տեղեկութիւններ մը հասած են մեզ: Բայց, ինչպէս որ արդէն գիտիլ տուի, իմ պոպուսներս ցոյց տուին թէ Անթէպօլին իրրեւ պատմութիւն ուէ գիրք չէ գրած: Իսկ եփրեմ կաթողիկոս իր «այն որ բանիս է վիպարան» տողով կ'անհարկէ Անթէպօլի այն յիշատակարանին, որ կը գտնուի Զմամուի Զեռագրին մէջ:

ԱՆԹԵՊՅՈՒՆ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԸ

Անթէպօլին հասուցած է բազմաթիւ աշակերտութիւն մը, որոնցմէ ոմանց անունները արձանագրած է Դարանաղցին իր պատմութեան մէջ, զիտիլ տալով թէ անոնցմէ մէկը Վեդե լաւ և ընտիր, Սերասապի Ներսէս:

Ներսէսը արդէն պիտի տեսնենք իրրեւ կաթողիկոս, այն ատեն կը խօսինք իր վրայ:

Դարանաղցին (էջ 333) կը յիշատակէ նաև «անուանի և երևելի աշակերտ» մըն ալ, Անթէպօլին անդրանիկ աշակերտը, այս ալ Սերասապի, նախապէս այրի երէց մը, «երաժիշտ եւ կատարեալ ժամասաց», որ երկար ատեն «առաջնորդ» եղած է Հրեշտակապետ վանքին Սերաստիոյ: «Յետ ժամանակի» Կ. Պոլիս կ'երթայ իր վանքին պէտքերուն համար, վերադարձին կը հանդիպի Բորիս(*) քաղաքը և կը վախճանի հոն 1622ին:

Յակոբ ձգնիկ, մականուն Քրթիկ, բնիկ Կաթախի, սիրահար կրօնաւորական կեանքի, նախ կը հետեի Պարոն ձգնաւորին, յետոյ կը միաբանի Աւագ վանքին, վերջապէս Սերաստիա կ'երթայ և կ'աշակերտի (Անթէպօլի) Յովհաննէս վարդապետին, որմէ կ'առնէ վարդապետական դասազան, առաքեալներու պէս աղքատ և գծուծ կերպարանքով կը շրջի և կը քարոզէ, յետոյ կ'երթայ Կ. Պոլիս, ուր Սուլուսմանաղբի Ս. Գէորգ

եկեղեցին և կը վախճանի 1615 Հկտմ. 15, և կը թաղուի «ի Պալլիսուն ի նշանաւոր տեղւոջն»:

Կիրակոս Արեղայ որ, ինչպէս տեսանք, Անթէպօլին յուզարկաւորութեան մասին հրաշարի գրոյցներ պատմող Դարանաղցին (էջ 331—332):

Մինաս վրդ. Բացալի, բնիկ Սըսեցի, որ իր մանկութենէն իսկ «առ ոտս Յովհաննէս կաթողիկոսին էր անեալ և վարժեալ»: Թէև յետոյ կը հեռանայ Յովհաննէսի քովէն և ասոր վախճանումէն ետքը կաթողիկոս կ'ըլլայ:

Մեհրոպ վրդ., Պուղտանք աշխարհէն, մօր կողմէն ուսուս, որ իր մանկութենէն աշակերտած է Յովհաննէս Կթղ.ին: Թէև «քան զնոյն ի վեր աշխոյժ էր մօռք և քաջախօս և բարեմայն», բայց «անառակ չար» մըն էր, կ'ըսէ Դարանաղցին, այնպէս որ նոյն իսկ կ'ընդվդի Յովհաննէսին դէմ, վերջապէս իր հայրենիքին մէջ վերջ կուտան իր անառակութեան՝ թունաւորելով զինքն 1626ին (Դեմոքի. էջ 428):

Ղազար Բարերգի, գեղարուեստաւոր վարդապետ մը, որ Հալէպ կ'երթայ Յովհաննէս Կթղ.ին մօտ, կը կենայ ատեն մը և գաւազան կ'առնէ և Պուղտան և Կաֆա կը քարոզէ, վաւեր կը շէնցնէ, կը մատնուի Թաթար խանին Կաֆայի մէջ, կը չարչարուի, կաշառով կ'աղատեն զինքն և կը վախճանի 1634ին (Դեմոքի. էջ 408—410):

Վատիկանի հայերէն ձեռագրերներէն Թիւ 30ի մէջ (էջ 60) կը յիշատակուի «Յակոբ Եպս. Աւստանայ և աշակերտ Յովհաննէս Կթղ.ի»:

Իսկ Թիւ 84 Զեռագրին մէջ (էջ 184), ինքն Յովհաննէս կը յիշատակէ իր հոգեւոր որդիացեալներէն, Տէր Խաչատուր Եպս. Զեթունցիին և Տէր Ղազար Քահանային:

ԱՆԹԵՊՅՈՒՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

Ժամանակագրական կարգով յառաջ կը բերենք Անթէպօլի գրչէն այն յիշատակարանները, որոնց հանդիպած ենք:

Այնպէս կը կարծենք որ ուրիշ ձեռագրերնու մէջ ալ յիշատակարաններ գրած ըլլայ Անթէպօլին, և եթէ Զամէեանին ակնարկութիւնը — «ի յիշատակարանս իւր գրոց» — Զմամուի Զեռագրի յիշատակարանին չէ, այն ատեն կ'ենթադրենք որ Ս. Ղազարի (Վենեդիկ) Մատենադարանին մէջ պիտի գտնուին պատմական յիշատակարաններ Անթէպօլիին գրչէն:

Զեռագիր Թիւ 2309 Ս. Յակոբի մատենադարանին Տաթեաղայն և Որոտնեղայն գործոց հաւաքածոյէն. Տաթեաղայն Երգ Երգքի մեկնութեան վերջը Անթէպօլին իր ձեռքով գրած է. (*)

— «Ընդ առաւելն աշխատաւորացն շարագրողացն և շարագրողացն ածառուչ. որ. կտակիս զնուաստ և զտառապեալ ոգիս զՅովհաննէս վարդապետս Յանթըպի, զնորոգող և ըստ ժամանակեայ վայելող հոգեբուխ ածային. գանձիս. աղաչեմ կողկողագին զիմօ և արտասուաթոր աչօք զքաջ պրեւստիկոսքդ եկեղեցւոյ զի յիշես»:

(*) Այս յիշատակարանին նմանահմուքիւնը տեսնուած չէ:

(*) Բորիս երկու անգամ յիշուած է Դարանաղցիի գործին մէջ. նախ նոս, իսկ յետոյ էջ 182, ուր Կ. Պոլիս պատրիարքութեան բաժանման վրայ խօսելով կ'ըսէ թէ Յովհաննէս (խուլ) պատրիարքին տուի «զԼսամբոյն եւ Սերաստիոյ ի վայր մինչեւ ի Կաթախի եւ Բորիսն»: Դարանաղցին Բրաց կամ Դորաց աշխարհ ալ ունի. ունի նաեւ «Հայր Գորացոց», «որ եւ Պուղտանցի եւ Լեմպիքի եւ Սեւլիպիքի եւ յայլ բազմա ճոցա» (էջ 385, հմմտ. էջ 322-23): Ըսել է որ Բորիս Պալ-ֆանեբու մէջ է: Պիսի հանդիպիմ կարկառեցիկ աշակերտներէն կարապետ Վարդապետ մը, որ ԳԹԹ կոչուած է՝ այս երկուքն ըլլալուն համար:

չիք սրտի մոտք ի Տէրւ եւ զուք յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ Այն մերոյ ամէն Ռիշ (= 1597) :

— «Ընդ առաջին եւ ընդ միջին Ասացողաց այս սուրբ առիթ, եւ ինձ վերջին սացողի եւ նորոգողի յայս սուրբ կսակի, Ինձ Յովնանու բանասիրի եւ սոսկ անուամբ վարդապետի, Սնմամբ վարժամար Կիլիկեցի Աբաղանիս մեծ արքայի, Աստուածապաճ Սիս Բաղաթի, Գասն եւ մին Յոբելինին, Հազարաւ Ծ. քուականին (= 1601), Շնորհօք յաշոյն աստուծային, Կարողիկոս յայսմ նամանկին, Ձեզ աղաչեմ» եւ այլն (**Քաւեան Յուցակ**, էջ 394 ր) :

Հալէպի եկեղեցւոյն Թիւ 132 Ձեռ. Սաղմունքն, գրուած է Ձեթուն 1604ին, Մկրտիչ Արեղայի եւ Խաչատուրի ձեռքով :

— «Ի յեկիրա Գեմանիկոյ, ի զիւղաբաղան ի Ձեթուն, ընդ նովանեալ Սրոյ Հեռակապետին եւ այլ ամենայն Սրբոցն Աստուծոյ եւ սրբութեանցն որ աստ կան ի յազնութիւն քրիստոնէիցս եւ մեղաւորացս. ի կարողիկոսութան Կիլիկիոյ Տէր Յովնանցեայն, եւ ի նայրապետութեան Տէր Ծեռուն արեւսկսի. ի յաւ եւ ընտիր աւրինակէ, Յովնանցեալ Գասնեցի կոչեցեալ, Յիշատակ է Մկրտիչ եպսկի, եւ իւր ծնողացն» :

Սթանօղի (Անկիւրիոյ թեմ) Թիւ 8 Ձեռ. Աւետարանին (գրուած 21թ = 1290) յիշատակարանէն.

— «... Արդ վերստին նորոգեալ կազմեցաւ սր. Աւետարանն ի թուակարան Հայոց Ռիշ (= 1607), ձեռնարք մեղաւոր ծառայիս Աստուծոյ Յակոբ Արեղիս, եւ ի նայրապետութեան Տն. Տր. Մելիսեդէկի Վաղարշապատցոյն եւ մերոյ բարունի հայրապետին Տր. Յովնանցեալ կարողիկոսին, եւ նորին ձեռնադրեալ ա՛րհ եպիսկոպոսին մեծ եւ բարունի Դիմոր վարդապետին Կեսաբիացոյն... ի մայրաքաղաք ի Պաղատայ, ընդ նովանեալ Սր. Աստուծանցին եւ սորին արուակալ Տէր Ասեղին» եւ այլն :

Հալէպի եկեղեցւոյն Թիւ 49 բոլորգիր Աւետարանէն Աւետարանը նորոգուած է 1553ին «ի դասն սր. Գեորգայ» եւ 1609ին նորարած է Խալիֆի (Խալիֆէթի) Ս. Ներսէս եկեղեցւոյն Անթէպիին ձեռքով եւ վկայութեամբ. յիշատակարանն ալ իւր ձեռագիրն է :

— «Յիշատակ է վրկական սր. Աւետարանն Հռոմկլայոյ Խալիմցի Սարգսին, եւ կողակցին իւրոյ Մարկին եւ օրհնեալ որդւոցն Յովնանցին, Գրիգորին, Աբրահամին, Ներսէսին, Բարդիսին եւ իւրեանց որդւոցն եւ ընտանեաց եւ ամենայն յարեան մերձաւորացն ի դուռն Սր. Ներսէս եկեղեցւոյն որ ի զեղն ի Խալիմին. Ռիշ (= 1609) թվին, ձեռամբ եւ վկայութեամբ հօր մերոյ Տէր Յովնանցեալ կրկսին. լաւ պահողքն օրհնին ի Աստուծոյ եւ ամենայն սրբոցն եւ ի մէջ. ամէն» :

Անթէպի եկեղեցւոյ Ձեռագիրներէն, որոնք փոխադրուեցան երուսաղէմ Ս. Յակոբայ Մատենադարանը, բոլորգիր Աւետարանի մը յիշատակարանը.

— «Ձվերջի(ն) նորոգող սր. Աւետարանիս ըղտուանուն Գրիգոր դպիւս Հռոմկլայցիս յիշեցէք ի Քրիստոս Այլեւ զՆուղայեցի զնոնայ Գրիգորն, որ նորոգել ետուն զսր. Աւետարանս իւր հոգւոյն եւ ծնողացն, ձորն Հայրապետին եւ մօրն Դելիսին Աստուած որդորմիս կազմեցաւ սր. Աւետարանս ի թվին Ռիշ (= 1620) ի Յունիս(ի) Ռի (= 22) ի կարողիկոսութեան Տէր Յովնանցեայն եւ ի յառաջնորդութեան Տէր Ըսեփանոս եպսկին. եւ Տէր Մելիսեդէկ ընդին Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զկազմողս եւ զպատանաւ եղեալ ընդ. զՏէր Մելիսեդէկն որ է սպասաւոր Սր. Ներսէս կալեցւոյն, եւ սր. եկեղեցեաց Սր. Աստուծանցին եւ Սր. Ասեփանոսին ի յօցնութիւն մեզ...» :

Ս. Յակոբի Մատենադարանին մէջ ուրիշ Ձեռագիր մըն ալ կայ (Աւետարան մը, Թիւ 1948), գրուած 92Ա = 1492ին, Աւագ վանքի մէջ (երեւոյ՞), զոր յետոյ կ'ստանայ Ապանայ գիւղէն Տ. Պողոս քչչ. զՏէր վերջին ստացողին յիշատակարանը կարեւոր է Խալիմի պատմութեան համար :

— «Այլ եւ վերջի ստացող զսուրբ Աւետարանս ի վայելուան անձին ի զաւղս որ կուլի Խալիմի, ընդ հովանեալ Սր. Աստուծանցին եւ Սր. Թեոդորոսի եւ Սր. Վերդայ, ի թվին ՋԻԻ (= 1504) գրեցի զաս : եւ արդ ես անպատու դարեցաւ... ստուանուն Գրիգոր Բանակայն յիշեցէք ի Քրիստոս եւ յԱստուած իւր սուրբ արքայութեանն. ամէն : եւ ըղհայրն իմ զՏէր Յովնանցեալ Բն. որ փոխեալ է առ Քրիստոս, եւ զմայր իմ զԹամամ եւ զեղբայր իմ զՏէր Մկրտիչ Բն. եւ զորդին իմ նորենձայ զՏեառնսր (Տէր Աստուր կամ Տիրատուր) եւ զՄարտիրոս Բն. եւ զՍարգիսը, զՄիսիրարն, եւ զԿենակիցն իմ զԹագունին, եւ զհարսն իմ զՄարայն, որ հանգուցեալ են առ Քրիստոս. ամէն» :

Պահպանակ թղթի վրայ. — «Ձվերջի կազմողս զանարժան Գրիգոր Պաճարցիս յիշեցէք ի Քրիստոս, եւ զարձեալ զերեցփոխեան Խառանգն եւ ըղհոգակիցն իւր զնաթանգ եւ զգուստրն իւր զԹագունին եւ զԿալուրն եւ զԳործողին զԹորոսն եւ ըղհոգակիցն զԹագունին...» :

Կազմեցաւ սր. Աւետարանս ի թվին Ռիշ (= 1619), հոկտեմբերի է (= 7), ի զիւղն Խալիմին, ի դուռն Ս. Ներսէս եկեղեցւոյն :

Ի թվին ՌձԺ (= 1669) ստացաւ զսր. Աւետարան Տէր Մովսէսն յիշատակ հոգւոյ իւրոյ եւ իւր ծնողացն Յովնանցին եւ Մրճարին, ե... :

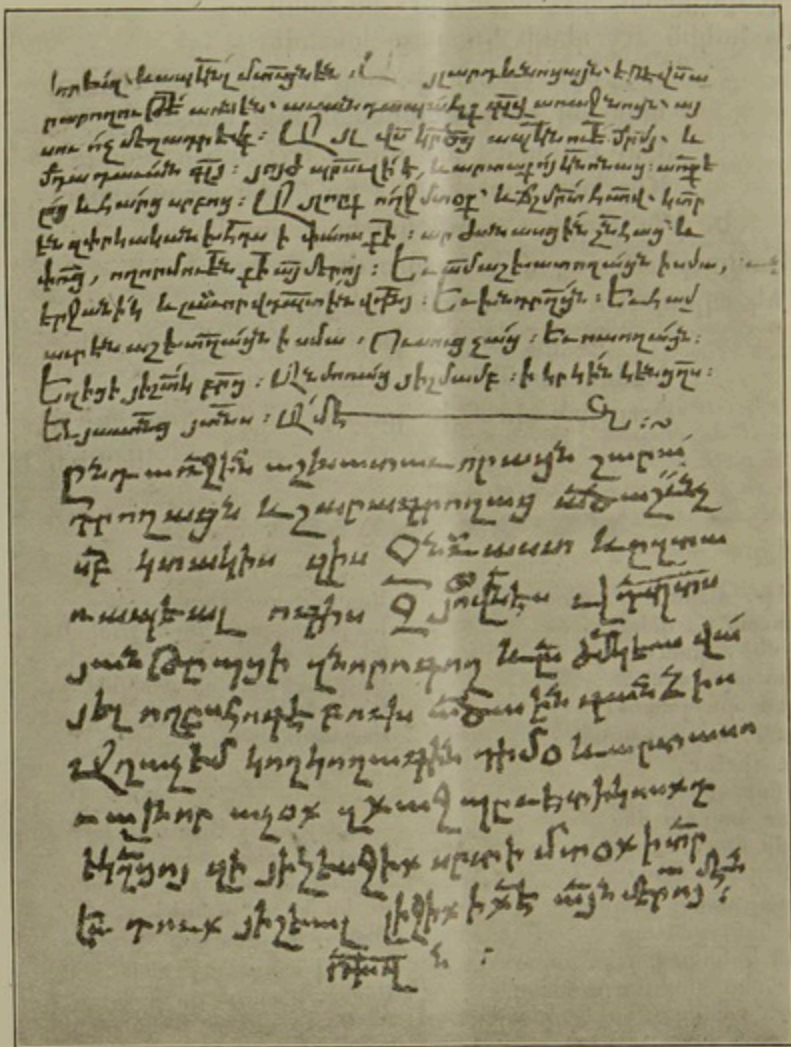
Այս վերջին երկու յիշատակարաններ պատմականապէս կարեւոր են. որովհետեւ ցոյց կուտան թէ 17րդ. դարուն եւ յետոյ՝ զեռ շէն էր Հռոմկլայի շրջակայքը, եւ հաւանաբար նոյն իսկ Հռոմկլայի մէջ, թէ եւ աւերակ, բայց հայ բնակչութիւն կար : Մենք 1889ին անձամբ տեսած ենք աւերակ Հռոմկլայի մէջ լքուած տուններ, որոնց որմնադրութիւնը կամ շինուածքը Հռոմկլայի կրօնական շէնքերուն պէս հին շէնքն են : Նախադար կար Կաթողիկոսը, որ նշանաւոր է իբրեւ գործիչ, Արքիմ, Երուսաղէմ, Կ. Պոլիս, եւ որ վերջապէս կոչուեցաւ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան աթոռին (1681—1691). Հռոմկլայեցի է (թէ եւ Անթէպի ալ ըսուած է), այսինքն կամ բուն Հռոմկլայի մէջ ձեռն եւ կամ Հռոմկլայի վիճակին մէջ տեղ

մը, թերեւ խալիֆի մէջ կամ Անթէպ, որ շատ հետի չէ Հռոմկալէն:

Հռոմկալին մօտիկ և ատօր զմայը, եւրատի արեւելեան ափին վրայ է Խալիֆի գիւղը, որ հաշարնակ եղած է Անթէպիին ատեն ալ: Խալիֆի, որ մեկի ծանօթ է Խալիֆէրի անունով, գրեթէ ասակարնակ է: Հին ատեններ ունեցած է եկեղեցի

Ս. Ներսէս անունով, անշուշտ Շնորհալիի յիշատակին, և եկեղեցիներ Ս. Թէոօրոս և Ս. Գէորգ: Մինք 1889 ին Խալիֆէրի ալ այցելած ենք: Քանի մը տուն հայեր կային մօտիկ քաղաքներէն եկած. բայց ո՛չ եկեղեցի կար ո՛չ ալ դպրոց:

Խալիֆի կը նշանակէ Խալիֆային (= կաթողիկոսին) պատկանող:

Ս. Յակոբի Մատենադարանին թիւ 2309 Ձեռագրէն: Նոյն մը Յովն անճեա Անթէպիի գրէն, վերջին 11 տողեր միայն, գրուած 1597-ին, նոյն Մատենադարանի թիւ 582 Ձեռագրին առաջին երեք տողերէն ալ Անթէպիի գրէն են, սխալ, միջակ բոլորգրով: Դժբախտաբար ուշ տեսայ այս Ձեռագիրը, պիտի նախընտրէի անկէ հանել նմոյշ մը:

Բ. Ե.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՄՈՒՅԼ ԿԱԽԱՐՈՒՆԶ

Թիթեռնիկներ ու ծաղիկներ եւ արցունքներ
Անապասին մէջ այս սրտում երազանքի .
Կը վերցընեմ հրէշային սիրս մը ոսկի
Բաժակին մէջ դէպի կապոյտ կարեւեր . . .

Եթէ միայն գիտնայի որ պիտ' արիւնէր
Սպիտակ քեր դալկահար այս պատահանքի,
Խնչ սպասում ուր վիշտը նո՛ր պիտի ծաղկի,
Խնչ խոր պարտէզ ուր կը ննջեն յիշատակներ . . .

Եւ ի՛նչ աղբիւր որուն կարկաչն աստղային
Մանկութեան լաց մ'է քաղցրօրօր ու սիրաւէս,
Լոկ շորայուէ՛ր սուտերն անոր հոգիիս հետ

Եւ իմ քայլերս խօլ երամով հեռանային
Հանգրուանէն այս օրերուն, ու գտնէի՝
Փերլած սիրսն իր լռութեան հետ բիւրեղի . . .

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

Ե՞Ս ԹԷ ԱՍՏՈՒԱԾ

Մանուկ էի. մտիս մէջ, դեռ անբիծ,
Ծնողքս՝ աստուած մը գծեցին . —
Աստուած մը մեծ, փառաւոր
Մեծ հայրիկիս ալեփառ
Պատկերին պէս պատկառոտ:

Ես պատանի, երբ կարգացի
Աւետարան ու գիրքեր,
Աստուած մը նոր գծեցի
Ես ինձ համար հոգւոյս մէջ,
— Աստուած մը հեղ, սիրազեղ
Իր Միածին Որդւոյն պէս:

Եւ այր եղայ տեսայ արդարն
Հալածական, հեֆ, թռուտ
Եւ ամբարիւսն կոկոզավիզ եւ հպարտ,
Որ կը քանդէր, կը կեղեփէր անխնայ
Ժողովուրդներն անմեղ, հլու եւ բարի:

Եւ արիւն փայ քանդակեցի
Աստուած մը սուրբ, վրէժխնդիր եւ արդար,
Որ իբր վրէժ պատիժը տար
Ժանտարաւուն ամբարիւս .
Բայց Ան հանդէպ չարեւուն՝
Տկար եւ լուռ կը մնար:

Եւ կամիսքը օձի պէս

Սողակեցաւ հոգւոյս մէջ,
Եւ խորհեցայ, ներք' ինձի Աստուած իմ,
Թէ քեզ սխալ գծեր եմ
Մտիս, հոգւոյս, արիւն մէջ:
Ե՞ս սեղծեմ եմ Քեզ
Բազմամիտներու համաձայն:

.*.

Բայց, ո՛չ Աստուած իմ, մեղայ,
Որ դուն բնաւ յաւիտեանից
Դոյութիւն ունեցած չըլլայիր
Եւ ես եղած ըլլայի
Քեզ — Աստուածիդ՝ արարիչ:

Ո՞վ սեղծեց ուրեմն,
Որոյ, քարոյն գաղափար,
Եւ կիրքը սուրբ՝ Արդարութեան:

Ես պի՞ղծս, սքոյրիւնը քիտեցի,
Ես անիրա՞ւ, արդարութիւնն յղացայ,
Ես չարութի՞ւնս, բարութիւնը երկնեցի,
Ես սուրբի՞ւնս, հեփարտութիւնը ծնայ,
Ես խաւա՞րս լուսոյ համբան գծեցի,
Ես կա՞ւս անմահութիւն երազեցի,
Ես անասունա՞ծս ինձի Աստուած շինեցի:

ԱԿԻԻԼԻՆԷ

Յ. Դ. Նախորդ Բարեկամութիւն խորագրով լեզբուածին 7րդ տողին զգալ քառը պիտի ըլլայ չզգալ:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Մկրտիչ Պարսամբան, ԱԻՆՏԵՍ Ա.Ա.Ս. ԲՈՒՆԱՆ, իր կեանքը եւ Գրականությունը, Տպ. ՄԱՍԻՍ, Փարիզ, 1930, մեծ 8⁰ էջ 185+6, սկիզբը Ա. Ահարոնյանի պատկերը. — Գին Ֆրանսայի մէջ՝ Ֆրանք 25, ուրիշ երկիրներ՝ Տոլար 1,50:

Առաջին անգամն է որ Մկրտիչ Պարսամբան էրան մը կարգացի, ինչպէս կ'երեւի՝ Պարսամբան ունի գրելու դուրսը իւր. հրատարակած է արդէն ԱՐԻԻՆԻ ՏՕՆԸ, ինքնագրութիւն, եւ ՅՈՒՍԱՆՏՈՒԹԵԱՆ, ԺԱՅԹՓՈՒՄ, Թարգմանութիւն մը գերմաներէնէ, իսկ իր հրատարակելի երկերուն ցանկէն կ'երեւի թէ Պարսամբան նուիրուած է մասնաւորապէս մեր ժամանակակից հայ գրողները ուսումնասիրելու աշխատութեան:

Եւ Ա. ԱՆՏԵՍԵԱՆ այդպիսի ուսումնասիրութիւն մըն է, յաջող իր տեսակին մէջ:

Պարսամբան չունի **Ներածութիւն** կամ **Յառաջաբան** մը բացատրելու համար իր ուսումնասիրութեան մեթոտը: «Ա. Ահարոնյան», — անուն մը, որ արդէն բաւական է բացատրելու հեղինակին նշապատակը իր ամբողջութեանը մէջ:

Ահարոնյան թէեւ անծանօթ չէ մեր ժամանակակից գրականութեան մէջ, բայց դժբախտաբար իր գրականութիւնը այնքան չէ տարածուած կողմանէն ղուրս: Ռաֆֆին շատ կարգաւորուած է «Թիւրքիոյ Հայոց» մէջ թէ՛ նիւթին եւ թէ՛ լեզուին հրապօրներուն համար: Ռաֆֆի կը լարէ, կը խանդավառէ երկատարութիւնը: Ահարոնյան կը թովէ եւ խորհիլ կուտայ: Ահարոնյանի լեզուն աւելի վիպական է, աւելի պատշէն, որովհետեւ արեւմտեան հայերէնի գեղեցիկ երանգներ կը նետէ իր սփին մէջ: Ռաֆֆի հրծիւղ է. ուղղակի կը բռնկցնէ հոգիները: Ահարոնյան կ'ընկերարանէ, կ'իմաստասիրէ եւ կը վերացնէ: Անոնք որ Ահարոնյանը կը նկատեն Ռաֆֆիի գրականութեան շարունակողը, բոտ իս ուղիղ չեն դատեր: Տարբեր է Ահարոնյանի գիծը: Տարակոյս չկայ Ահարոնյան այ կ'երգէ հայ հայրենիքը, կը նկարագրէ անոր առանին եւ ընկերային խեղճութիւնները, բայց հրծիւղ է:

Պարսամբանի գիրքը կարելի է երկու մասի բաժնել — ինքը չէ բաժնաւ —:

Պարսամբան, որ Ահարոնյանը ուսումնասիրած է Ահարոնյանով, իր գիրքին առաջին մասին մէջ, կը ներկայացնէ անոր գործերը զատ զատ: Ասիկա խելացի աշխատանք մըն է: Հասկնալ հեղինակ մը եւ պատկերացնել զայն իր իսկ գաղափարներով եւ գրականութեամբ, նշանակութիւն ունի: Պարսամբանի գիրքով կարելի է գաղափար կազմել Ահարոնյանի բոլոր գործերուն վրայ:

Գիրքին երկրորդ մասը կարելի է նկատել Ահարոնյանի անձին ու արուեստին վերլուծումը:

Գիրքին մէջ քննադատութիւն չկայ անձի եւ արուեստի կողմէն: Ընդհակառակը՝ շատ յայտնի համակրանքով կատարուած է ամբողջ ուսումնասիրութիւնը ծայրէ ի ծայր:

Նկատի խնդիրն է առնուած Ահարոնյանի բաղադրական հայեացքն ու հասկացողութիւնները, կարծես թէ Ահարոնյան կապուած չլլայ կեանքի եւ ցեղի պայքարին, եւ վերացական գրականութիւն մը կ'ընէ միայն: Ո՛ւր է գործիչ եւ վարիչ անհասականութիւնը Ահարոնյանին: Եւ եթէ ասիկա թերութիւն մը նկատուի Ահարոնյանը իր գործունէութեան կատարելալ շրջանակին մէջ ներկայացնելու կողմէն, միւս կողմէն կրնայ ըսուիլ թէ ասիկա առաւելութիւն մըն է Պարսամբանի ուսումնասիրութեան մէջ, որ ուզած է Գրչի վարպետը միայն ներկայացնել. եւ իրօք այ Ահարոնյան, ի՞նչ ալ ըլլայ իր գիրքը քաղաքական կեանքի մէջ, իրեն Գրագէտ, եւ իրեն մեր լաւագոյն գրագէտներէն մէկը ողջունուած է հայութեան մէջ, եւ կ'արժէ որ իր գրագէտի գեղեցիկ պատկերը չեղծուի ուրիշ տատերներով:

Ահարոնյանի գրական գործունէութեան քառասունամայ Յոբելեանին առթիւ Մ. Պարսամբան ասկից աւելի գրաւիչ դափնեպատիկ մը չէր կրնար յօրինել:

«Ահարոնյանի երկասիրութիւնները» խորագրին տակ տրուած ցանկը հարուստ է, եւ համոյրով կը ղրաններ որ անոնցմէ ոմանք Թարգմանուած են Եօթն տարբեր լեզուներու, ի հարկէ արթնցնելով հետաքրքրութիւն մը հայ գրականութեան մասին եւ պատկան շրջանակներու մէջ:

Պարսամբանի ուսումնասիրութիւնը շատ հաճելի նիւթ մըն է ընթերցանութեան, ճանչնալու համար Գրագէտ մը, որ 40 տարեկն էր ի վեր գրիչ շարժեր է իր ժողովուրդին կեանքը ապրեցնելու համար գրական գեղարուեստի շրջի սրահներուն մէջ:

Թ. Ազատեան, ԳԱՌԱՄԱՆԱԿ, Արշակ 2-րդ ՆԱԽԻԱՆԻ Յառաջարանով. — Արդիական արուեստով գեղանկարք ՄԻԼԻՆ ԲԷՂԱՎՅԱՆ. Տպր. Մէլամէթ, Դանիէլ Յովհաննէսեան, Կ. Պոլիս, 1930, 8⁰ էջ 117, Գին 200 դրուշ. — Արատաստման 1,5 Տոլար, 35 Ֆրանք. Հեղինակին հասցէն, T. Azadian, Péra, B. P. 182 Stamboul.

Շատ աղուր գործ մըն է ԳԱՌԱՄԱՆԱԿ... անոր համար որ կը վերաշինէ կործանեալ Ակնը գրչի գեղարուեստով: Ամէնքս ալ ունինք ջերմ կարօտը մեր մեղքէն իշխուած քնաշխարհին. անոր յիշատակները կը յուզեն մեզ եւ կ'ոգեւորեն: Չենք ուզեր հաւատալ որ ան ելած ըլլայ մեր մեղքերէն: Ի՞նչպէս մոռնալ, կարելի՞ է: Մեր երազներուն մէջ իսկ կը պատկեր մեր ծննդավայրի թաղերուն մէջ, այգիները կ'երթանք, կը զուարճանանք պարտէզներուն մէջ, կը լսենք եկեղեցիներու զանգակներուն դողալը, դալարացականներուն թափօրը կը տեսնենք վաղուցներու մէջ, շուկաներէն կ'անցնինք, խանութներու եւ գործատուներու առջեւ կանգ կ'առնենք, հարկերը ներս ու խրախմանքները կը իստին մեզի... — ա՛հ, չմոռնալ, գետակներու ափերը եւ աղբիւրներու քովերը կ'սպումենք. չէ՞ որ մերն են ատոնք, մե՛րը. կարելի՞ է մոռնալ...:

Եւ Թ. Ազատեան իր թովիչ նկարագրութիւնով Ակնայ ջուրներուն քով կը տանի ո՛չ միայն իր Ակնեցի հայրենակիցները, այլ նաեւ իր բոլոր ընթերցողները: Ի՞նչ հաճելի է մտիկ ընել խոխոջն ու կար-

կաջը զուլալ ջուրներուն: Խօսիլ ծաղիկներու եւ արիշներու հետ: Հանդիպիլ մեր սիրելիներուն աղբիւրներու ըով: Միակ թերութիւնը այս ազուոր զիրքին՝ միօրինակութիւնն է. բայց չէ՞ որ ջուրերն ալ միօրինակ կը խօխոջեն:

Մելրոն Բէպապճեանի արուեստը սակայն օգնութեան կը հասնի ընթերցողին եւ կ'եղանակաւորէ միօրինակութիւնը: Աս ինչ գեղեցիկ, խօսուն, արտայայտիչ նկարներ են ասոնք: Այնչափ բնական արտայայտութիւններու մէջ կ'զգաս արուեստին մոգական պերճութիւնը, որ կը ցայտէ բնիկ Ակնեցի վարպետի մը հանճարէն:

Մ. Բէպապճեան զմայլելի մեկնիչ մըն է, որ իր նկարներով կեանք եւ կենդանութիւն կուտայ ԲԱՌԱՄԱՅԻ Նկարազրութիւններուն:

Չօպանեանի Յառաքաւանը, պատմական վաւերագիր մըն է, որ կը շրջանակէ Ակնայ ծագումը, բարգաւաճումը եւ անկումը:

Շրեղ է տպագրութիւնն ալ ԲԱՌԱՄԱՅԻ: Բարենիշ մը տպագրիչ Դ. Յովհաննէսեանի:

Ազուոր գործ: Կ'արժէ կարդալ:

Բ. Ե.

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՑՈՅՑ ԱԶԴԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆ-
ԴԱՆՈՅԻ, Նոր Շրջան Զ. Տարի 1930, Կազմուած Խմբագրական Մարմին՝ մը կողմէ, Տպգր. Յ. Մ. Սեբեան, Կ. Պոլիս, 8^ր էջ 375+9. Գին 250 Ղր. կամ 50 Ֆրանկ:

Այս տարուան Տարեցոյցներու շարքին մէջ զգալի է Թէոդիկի Ամենուն Տարեցոյցին պակասը: Մինչեւ հիմա երեցած Տարեցոյցներէն ոչ մէկը այդ պակասը լեցնելու յոյսը կը ներշնչէ: Ասոնց մէջ սակայն Ս. Փրկչի Ընդարձակ Տարեցոյցը առաջին տեղը կրնայ զբաւել: Մաքուր թուղթով եւ խնամոտ տպագրութեամբ սիրուն հատոր մըն է ան, կողքը զարդարուած գուծ եւ կարեկցութիւն խորհրդանշող պատկերով մը, որ խօսուն է եւ մասամբ կ'արտայայտէ զրքին նպատակը:

Տարեցոյցը կը բացուի երկու Վեհափառ Կաթողիկոսներու եւ երկու Ս. Պատրիարքներու լուսանկարներով, եւ կը բազմապիստ չորս մասերէ:

Առաջին մասին մէջ, շուրջ 100 էջ, մանրամասն կը նկարագրուի Թիւրքիոյ շինարարական, տնտեսական, կրթական, զբոսական, թատերական եւ առողջապահական ձեռնարկներն ու յաջողութիւնները, որով յստակօրէն կը ներկայացուի թիւրք հանրապետութիւնը իր ամբողջութեամբ մէջ:

Երկրորդ գլուխը նուիրուած է հայ ազգային կեանքին, ուր Կ. Պոլսոյ ազգային

վարժարաններու, ուսուցչութեան եւ ուսանողութեան մասին շահեկան տեղեկութիւններ կը տրուին: Ասկէ զատ՝ Խորհրդային Հայաստանի շինարարութեան, գիւղատնտեսութեան, հանրային օժանդակ մարմիններու, մշակութային հիմնարկութիւններու եւ զբաղմունքի վրայ՝ արժէքաւոր ամփոփում մը կայ, որ լաւագոյն կերպով կը պատկերացնէ հայ հայրենիքի կեանքն ու զործունէութիւնը: Ս. Փրկչի Տարեցոյցներուն մէջ նոր կը բացուի այս գլուխը եւ ասոր համար ալ այդ մասը զրքին ամենէն հետաքրքրականն է:

Իսկ Ազգային Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան, առողջապահական կազմին եւ մատակարարութեան վերաբերեալ մասերն եւ քանի մը բժշկական յօդուածներ կը կազմեն Տարեցոյցին երրորդ մասը:

Դիտումով ամենէն ետքը ձգուած է «Հայ Միտք» ընդհանուր անունով բաժինը՝ զբաղմունք, զեղարուեստական, խմատասիրական եւ բանասիրական մասերով՝ որպէս զի պատահութիւն տրուի արտասահմանի մտաւորականներուն բերելու իրենց մասնակցութիւնը. հակառակ ասոր, սակայն, միայն Դուբեան Սրբազան իր «Քանդակներ անապատական կեանքէ» զոտարիկ քերթուածներովը, Հ. Ա. Ղազիրեան, Վ. Մաւելեան, Յ. Օշական, Ռ. Որբերեան, Արսէն Երկաթ եւ Արշակ Ալպոյաճեան եւ ուրիշներ իրենց աշխատակցութեան բաժինը նուիրած են Տարեցոյցին: Իսկ Կ. Պոլսեցի զրողներ իրենց շահեկան ու հրահանգիչ գրութիւններով կրցած են ներկայանալ ընել Տարեցոյցին այս մասը: Հայաստանի արդի գրականութենէն տրուած ճաշակներն ալ իրենց մասնաւոր շահեկանութիւնն ու արժէքը ունին:

Ամբողջ զիրքը ծայրէ՝ ծայր զարդարուած է լուսանկարներով եւ մի քանի գեղարուեստական պատկերներով, որոնք կը լուսաբանեն տեղագրական գրութիւնները եւ կ'աւելցեն զրքին հրապոյրը:

Տարեցոյցը, ընդհանուր առումով, յաջող զործ մըն է, եւ կ'արժէ, մանաւանդ պէտք է որ ամէն հայ տան մէջ գտնուի օրինակ մը անկէ, իբրեւ յիշատակ (սուվընիր) զթութեան այն յարկէն, որու հասցիքներուն աղբիւրը հայու սիրտն է:

ԱՐՓԻԱՐ ՍԱՐԿԻՍԻԱՅԻ

ՏՍԹԵԻ. Գրական, Բանասիրական, Կրօնական Տարեցույց. Զ Տարի, Արտաւազգ Վրդ. Տպ. «Արաքս», Հալէպ, 8^ր էջ 384. Գին 1 Տուար:

Գեր. Արտաւազգ Վրդ. ի (այժմ Եպս.) այս տարուան ՏՍԹԵԻՆ ալ հանրութեան կը ներկայանայ խնամեալ ձեւով: Աչքի զարնող նորութիւններ են Տարեցույցիս մէջ, նոր դէմքերու լուսանկարները Տ. Գալեգին Ս. Արքեպս. Յովսէփեանցի, Շիրակի թեմին առաջնորդ Տ. Արտակ Ս. Եպս. Սըմբատեանցի: Ասոնցմէ զատ կան նաև Պիոս ԺԱ. ի (պտտած պահուն), Արտաւազգ Վրդ. ի, Լօրտ Բիօրբնհետի եւ Հ. Ն. Ակինեանի պատկերները:

Տարեգրին Ա. մասը՝ 18 էջ, յատկացուած է Տաթևի հինգ տարիներու մասին, ամէն աստիճանի հոգեւորականներու եւ աշխարհականներու, թուով 50 հոգի, կողմէն յայտնուած կարծիքներուն եւ խմբագրողին ուղղուած քաջալերանքներուն:

Բ. մասը կը բացուի, Ամենայն Հայոց Հայրապետին օրհնութեան Կոնդակով: Ասոր կը յաջորդեն՝ Սիւլի Բրիտոմի «Համերաշխութիւն» գողտրիկ քերթուածին մէկ նոր թարգմանութիւնը՝ Ամեն. Դուրեան Սրբազանի զրչէն եւ Տիկին Հայկանուշ Մառքի «Հաւատք» վերնագրով սիրունիկ քերթուածը՝ 1918 ին գրուած: Միւս բոլոր գրութիւնները, որոնք ակորժակով կը կարգացուին, շահեկան են ըստ ինքեան: Քրեանդատութեան պահանջին ընդառաջելով պէտք է ըսել՝ որ ասոնցմէ մի քանին չափէն աւելի երկար են — Հ. Ս. Երեմեանի. «Թաղուած փառքը», որ անցեալ տարի 20, իսկ այս տարի 40 էջ գրուած է, զեռ շարունակելի է: «Հայ Արուեստի եւ Մշակոյթի Պատմութիւնից մի էջ»ը թէեւ երկար, 56 էջ, բայց արժէքաւոր ուսումնասիրութիւն մըն է պատկերազարդ: Տաթևի վանքին համառօտ պատմութիւնը՝ 80 էջ. իսկ Տիրայր Սրբազանի չորս երկարաչունջ գրութիւններէն՝ կարելի էր երկուքը յապաւել, տեղի տալու համար փնտռուած այլ գրողներու եւ աւելի օգտակար գիտելիքներու: Այսու հանդերձ, ՏՍԹԵԻ, որու նախընթացները համակրանքի ու գնահատանքի լայն շրջանակ մը գոյացուցեր են, իր ճոխ ու օգտաշատ բովանդակութեամբ, ջերմապէս փափաքելի է որ իւրաքանչիւր հայու մօտ իր արժանաւոր տեղն ունենայ:

Կը յուսանք թէ Տ. Արտաւազգ Սրբազան, իր բազմազարդ վիճակին մէջ, ՏՍԹԵԻՆ հայ ժողովուրդի մէջ գտած ընդունելութենէն քաջալերուած, ամէն տարեգրին զեղարուեստական հատոր մը պիտի նուիրէ իր ընթերցողներուն:

ՄԱՏԹԷՈՍ ՍՐԿ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ԴՈՒՐԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

ՄԱՆՁԵՍԹՐԻ ՄԷՋ

Մանչեսթրի Հայ գաղութը 1929 Հոկտ. 24 Կիրակի կէսօրէ ետք ժամը 3,30ին Տիտայրի Հօլին մէջ Հոգեւոր հովիւ Ղեւոնդ Եպիսկոպոս Դուրեանի նախագահութեամբ տօնեց ոսկեղէն Յօրեւանը Դուրեան Ս. Պատրիարքի:

Նախագահը ամփոփ կերպով բացուիւրաւ հանդէսին եւ հրաւիրեց օրուան աշտնախօսը, Պր. Գառնիկ Ֆնտղեանը, Սըրբազան Յօրեւորի մօտին իր ատենախօսութիւնը ընելու: Պր. Գառնիկ Ֆնտղեան մտքի իր հոյակապ բարեկամին Ս. Պատրիարքի յիշամեայ մատուցած մեծ ծառայութեանց անդրադառնալէ յետոյ ներկայացուց զանիկա իւր ուսուցիչ, քարոզիչ, բանասէր, բանաստեղծ, հանրային գործիչ եւ եկեղեցական մեծ դէմք: Բանախօսը, իբր մեծ ճարտասան բեմբասաց եւ իմաստասէր գիտուն, զիւթեց եւ եկեղեցականացուց ամբողջ ներկաները քանիցս ծափեր խլիլով, եւ վերջացուց իր բանախօսութիւնը ըսելով. «Դուրեան մեծ է եւ մեծ պիտի մնայ զարուց ի զարս, որովհետեւ իր չքնաղ յատկութիւններով եկեղեցական կոչումին տէրը եղաւ, եւ ապրեցաւ ինչ որ քարոզեց եւ սորվեցուց իր աշակերտաց»:

Նախագահ Սրբազանը հրաւիրեց Օր. Հօրիփիմէ Չաքրեանը, որպէսզի զաշնակի վրայ նուագէ, որ խիստ դաշն կտորներ նուագեց. ապա Օր. Հերմինէ Արշալիր Ս. Յօրեւորի քերթուածներէն «Խաչը» եւ Պր. Բիւստոր Բիւստորեան «Օշականը» արտասանեցին ծափեր խլիլով հանդիսականներէն:

Ապա խօսք առաւ Պր. Յովհաննէս Գամպէրեան, որ Յօրեւորը ներկայացուց իբր «Կատարեալ մարդը»: Ապա Պր. Պաղտատար Գալորեան ներկայացուց Դուրեանը իբր «Սուրբ մարդը»: Յետոյ Պր. Պօղոս

ձիննագեան ներկայացուց Սրբազանը իբր «Գիտուն մարդը», Պր. Մար. Եղիշարդեան ներկայացուց իբր «անգուղական եկեղեցականը», և յետոյ ապա Պր. Պենոն ներկայացուց Յորելեարը իբր «հանճարեղ բանասէր»:

Շատ հետաքրքրական եղաւ նախագահ Ղեւոնդ Սրբազանի ատենախօսութիւնը, որ իբր մերձաւոր ազգականը և աշակերտը, պատկերացնելէ յետոյ իր պատանեկութեան օրերէն սկսեալ կրած ապաւորութիւնը Սրբազան Յորելեարէն, ըսաւ թէ դարեր հազիւ կրնան ծնանիլ Դուրեան Սրբազան Պատրիարքի պէս գէժք մը: Դուրեանն է որ իրդ դարու Հայ եկեղեցին փրկեց և անխուսափելի քայքայումէն, և ապա թուեց անոր մտքի և հոգիի ցայտուն յատկանիւններն ու ըսաւ. անիկա կը կրէ իր մէջ Ս. Մեսրոպի երկնային շունչը, Խորենացիին քերթողական ոգին, Եղիշէի զիւցազներգական խանդը, Դաւիթ անյաղթի իմաստասիրական միտքը, Նարեկացիի սրբութեան հուրը, Ներսէս Շնորհաւոյ մտքափայլ շնորհը, Եղեիկի հմտութեան խորութիւնը, և այսպէս ան կը կազմէ եօթնաստեղեան լուսեղէն խորան մը, որ պիտի մնայ ներկայ և ապագայ դարերու առինքնող ներշնչարանը, հայ եկեղեցականութեան:

Ծափերու մէջ վերջացուց նախագահը իր բանախօսութիւնը և կարգաց Սրբազան Յորելեարին ուղղուած շնորհաւորական հեռագիրը:

Ներկաները մեկնեցան այս աննախնիքաց Յորելեարական Տօնակատարութենէն շատ զո՛ւ ապաւորութեան ներքեւ և սրտազին մողթանքներ ընելով Ն. Ամենապատուութեան թանկագին կենաց համար:

Մանչեսթրի հայութիւնը, հակուակ անտեսապէս ընկճուած ըլլալուն՝ անգամ մըն ալ խանդավառութենէն ցոյց տուաւ իր ջերմ գնահատութիւնը ազգին խկապէս ամենաարժանի մէկ զաւկին հանդէպ:

ԹՂԹԱԿԻՅ

ողջունեացաւ թէ՛ Քոստանդան մամուլի կողմէն և թէ՛ հայ շրջանակներու մէջ: Լ. Կիւմիւշեկերտան այն հայերէն է որ իբրեւ զոհարաւաճառ, թանկագին քարերու վաճառքի շնորհիւ, վասն զի պակաս-կշիռ մը պիտի ըլլար ատիկա իր գրական տաղանդի նմարին մէջ, այլ գիտցած է հաւատարակել իր շուկայի ըզրազումները և իր մատուցած հակումները, և կեանք տուած է գործի մը, որ թէեւ ո՛չ հայացի, բայց սրտի աէր հայու մը գործն է, և կը յիշեցնէ մեզի երբեմն ոգեւորեալ Պոլիսի տեսարանները: Շատ գոհունակութեամբ դիտեցինք որ Փարիզի Հայոց ընտրանին, զրէի և գործի իրենց բոլոր համակրելի ներկայացուցիչներով, հաշի սեղանի մը շուրջ, ողջունած են Լեւոն Կիւմիւշեկերտանին մուտքը Քոստանդէն գրականութեան պալատը, անկեղծ խանդավառութեամբ: Le Foyer-ի Յնօր. 15-ի թիւին մէջ այս մասին տրուած տեղեկութիւնը անակնկալ հրապոյր մը կը ծուրէր, այն գեղեցիկ էջին հետ որ արտատպուած էր Կիւմիւշեկերտանի գործէն, էջ մը ուր կեանք տուած է հին մայրաքաղաքը:

ՍԻՈՆ Կ'ողջունէ այս ընտիր Քոստանդէնով գրուած վէպին հեղինակը, և կը յուսայ որ ան հայ կեանքն ալ պիտի ծանօթացնէ Քոստանային իր կախարհիչ գրչով:

ՆԻՍԻ ԺՈՂՈՎ ՆԻ ՈՉ ԹԷ՝ ՆԵՒԵՈՑ

Le Foyer-ի վերջիւնաւ թիւին մէջ անգրադարձուած մը կայ սխալի մը վրայ, որ անշուշտ անուշադրութեամբ որ սորդած է ԼԱՌՈՍ ԻՆԵՐՎԵՐՏԷՆԻ վերջին երկնատոր հրատարակութեան մէջ, որ փոխանակ Nice-ի գրուած է Nicée (=Նիկիա): Լառուսի նախորդ հրատարակութեան մէջ սակայն շիտակ գրուած է Nice, այսինքն Ֆրանսայի ծանօթ քննադատ քաղաքը, ուր 1041-ին գումարուած է ժողով մը, ուր Արքեպիս. Ռէմօս, Ալփինօնի և Արլիի եպիսկոպոսները և Քլեմէնի Արքան Օտիլոն, որոնք կը ներկայացնէին Ֆրանսայի եկեղեցականութիւնը, ստիպողական նամակ մը Կ'ուղղէին իտալիոյ եկեղեցականութեան՝ յորդորելով զայն որ ընդունի Ալատուձոյ խաղաղութիւնն ու զաղարբը:

Ալատուձոյ զաղարբին համար երկու ժողով ալ տեղի ունեցաւ Elne-ի թեմին Tulujas (Le Foyer-ի Tulujes) քաղաքը, Ֆրանսայի և Սպանիոյ սահմանադրութիւն միայ՝ Roussillon-ի կամութեան մէջ (St' C.—J. Hefele, Hist. des Conciles, Քոստանդէնի թրգմ. Dom H. Leclercq-ի, Հատոր Դ. Մասն երկրորդ, էջ 909 և 975):

ԳՊՐՈՅԻ ՄԷ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ժե՛րդ գարուն սկիզբը Անգլիացի եկեղեցական մը, ձօն Հարվըրս, որ 1637-ին գաղթեց Ամերիկա, ունեցածը նուիրեց Նոր Քաղաքի (այժմ Քէմպրիճ) Հարվըրս Գոյէճին (1638): Այս դպրոցը Մէսէչուսէց նահանգի 1780-ի Սահմանադրութեան մէջ հռչակեցաւ Հարվըրս Համալսարան (Harvard University), որ այսօր ունի 81,883,143 Տոլարի գրամագրութիւն մը, որուն տարեկան հասոյթն է 4,226,449 Տոլար: 1929-ին մէջ դպրոցին ծախքը եղած է 8,631,856 տոլար:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ Գ

ՀԱՅ ԱԻՊԱՆԻՐԸ

Հանդիման ընդունելիք փարիզարեան Տիար Լեւոն Կիւմիւշեկերտանի Քոստանդէն անգրանիկ գործը, Les Faux—Poids de Balance (Roman), 8° 223 էջոց գործ մը, որուն երեւումը ջերմօրէն

ՆՇԽԱՐՔ ՆԱԽՆԵԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ա. Ե. Բ. Ե. Մ. Ի. Ա. ՍՈՐԻՒՈՑ

ՎԵՇՏԱՍԱՆ ԱՍԱՑՈՒԱԾՔ ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

(Շարունակութիւն)

ՀԱԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ. ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԱ-

ՑԻՈՑ⁽¹⁾ ԵՒ ՎԱՍՆ ՆԻՄԻԲԻՆԱՑԻՈՑ⁽²⁾

ՈՐ ԶԳԵՑԱՆ ԽՈՐԳՍ

Մեծ է բարկութիւնն որ եղև յընկերս⁽³⁾ մեր: Մեծ է վաստակ որ եղև յեղբարց մերոց: Արժան իսկ էր զի ըստ համբաւին եղիցի վաստակ այն: Ըստ կարեւոր մեծ վշտին, եղիցի եւ սուգն սաստիկ: Իբրև ի վերայ մեռեալ եղբարց ձերոց, թուխս սգոյ զգեցայք, բայց ոչ հանդերձս թուխս զոր զգենուն սպածք⁽⁴⁾ վասն մեռելոց, խոր-զըք⁽⁵⁾ զգեցայք վասն սգոյ մաւրն որ չողաւ ծննդովք իւրովք իբրև ամենին⁽⁶⁾ սուգ միջոյ են նորա կողմանքն ընտրողութեան⁽⁷⁾: Ամենայն ոք ի սուգ էր միաբան ի վերայ զուգակցի նմանեոյ իւրոյ: Սեղանն մեր տրտմեցաւ խորգովն վասն սուրբ սեղանոյ նոցա: Գլուխ ժողովրդեան այս, սգացաւ վասն ժողովրդեանն, եւ զլիսոյ ժողովրդեանն: Եւ նոյնպէս մի ըստ միոջէ, սգացան վասն նմանեոյ իւրեանց: Երիցունք վասն երիցանց, եւ սարկաւազունք վասն սարկաւազաց: Զգաստ կանայք վասն ըզգաստից, եւ ուխտ այս վասն ուխտի նոցա: Դատաւորք վասն դատաւորաց զգեցան խորգ ի հրապարակս: Հաշտեցուցին խորգովքն զԱստուած, զի պահեսցէ չէն ըզհրապարակս: Սգացաւ ռամիկ վասն ռամիկի, եւ գլխաւորք վասն գլխաւորաց: Թըխացայք յայտնի արտաքուստ, սպիտակա-

ցայք նովուա⁽¹⁾ ի ծածուկ: Խորգքն որ թըխացուցին արտաքոյ, սպիտակացուցին ըզհերկուածս ի⁽²⁾ ներքոյ: Մոխիր որ տգեղացոյց զմարմինս, յաճախեաց զգեղեցկութիւն հոգւոյ: Զուարթացոյց զոգի ի ծածուկ, որ զգացեալ էր յայտնապէս: Ահա պահովք զիրացայք եղբարք, եւ աղաւթիւք լուացէք զաղտ ձեր: Այս սուգ զուարթակն, խրախտութիւնք էր ծածկապէս: Զի ճարակ եղև մեղ պահք, կերակրեցա՞ք նովաւ զոգիս մեր: Ոչ ուրախ եւ զէք ի խրախտութիւնս ձեր, որպէս ուրախ եղէք ի պահս ձեր: Ետուն խորգն զգենլեաց իւրեանց պատիւ առաւել քան զհանդերձից: Ոչ պատուեցին զմեղ այսպէս հանդերձք: Ոչ զարդարեցին այնպէս գոյնք: Ծանուկացին սպիտակք եւ պատիւ խորգովն եղև մեղ: Նոքա պատուեցին⁽³⁾ ի պաշարմունս, եւ ոչ թշնամանեցին զմեղ զերիչք: Առաջի թագաւորաց եւ իշխանաց պարսից, պատիւ խորգով եղև մեղ: Կերպաս եւ բեհեզ թշնամանեցին զգեղեցաւս իւրեանց զի պարտեցան: Խորգք յաճախեցին զպատիւ զգենլեաց իւրեանց, զի առաքինեցան: Զնինուէ ոչ պատուեցին հանդերձք իբրև զխորգն զոր զգեցաւ: Ոչ զուարթացուցին զնա եւզք անուշունք, որպէս զուարթացոյց մոխիրն երեսաց: Քաջըր է Աստուծոյ դեղն զոր ստացաւ ի մոխրոյ: Եւ ոչ անուշացուցին զնա⁽⁴⁾ խունգք, իբրև զաղտն որ ել ի նմանէ: Լուացումն ջրոյ վնասեաց նմա, խոնարհումն եւ աղտ զտեցին զնա առաւել քան զծիրանիս: Խորգ պատուեաց զթագաւորն Նինուէի առաւել քան զկերպաս: Խորգ եւ պատիւ Աքարու, յաճախեցին անարգանք իւր ի ծիրանիս,

(1) Օր. վրիպանօր գրէ Նիկիմացուց, յորոյ վերայ զնէ ուղղիչն՝ իւր:

(2) Օր. ունէր Նիմիբնացուց, յորոյ վերայ յաւելու ուղղիչն՝ իւր:

(3) Օր. գրէ՝ յնկերս:

(4) Ազածք չիք ի քառգիրս, եթէ չէ՝ ինչ վրիպակ գրէի, փխկ. սգազգածք:

(5) Օր. ունէր խորգ, յետոյ ուղղեալ ի սրբազրէն:

(6) Օր. ունէր ամենիւն, ուղղիչն յաւելու եւ:

(7) Յայտնապէս աղաւաղեալ է անդիս:

(1) Այսպէս յօրինակին:

(2) Ներկուածս ի յաւելեալ յուղղչէն ի լուսանցս:

(3) Օր. ունէր պահեցին, յետոյ ուղղեալ յաւելմամբ ու ի վերայ տողին:

(4) Ուղղիչն զնէ ի վերայ տողին նա:

Պատուեցան խորհով անարգանք նորա: Եւ թշնամանել զնա եղիայ, ընթացաւ խորզն եւ արգել: Ո՛ր խորզ քանի՛ պատուական եւ, զի պատիւ թագաւորաց լինի քեւ: Ո՛ր թագ թէպէտ եւ մեծ եւ ոչ պատուեցար առանց խորհոյ: Ո՛ր մօխիր քանի առաքինի եւ, զի զերեւ շնոյ լուսաւորեցեր: Ո՛ր պահք զի մեծ է աշտիճան քո, զի մինչեւ ի բարձունս հասանէ: Ո՛ր ազաւթք քանի իշխես, զի զբանալի բարձանց ունիս: Մերկացաւ եղեկիայ զհանգերձն իւր, զգեցաւ խորզ եւ պատուեցաւ: Թշնամիք չուրջ էին զնովաւ, խորզ պատուական պատուեաց զնա: Ոչ ժպրհեցան թշնամանք նախովոյ մերձենալ ի հանգերձն խորհոյ: Կտաւ խորզ Սլոմի թշնամանել զԱսորեստանեայն: Ոչ կարացին անարգանքն Պարսից թըշնամանել զքաղաքս մեր: Խորզ պատուական զգեցաւ, եղև նովաւ պատուական յոյժ: Եթէ զայսպիսիս պատուես, ո՛ր ոչ ապաւինեսցի ի քեզ: Ոչ թշնամանեցին գերեմարք զզգաստ կանայս վասն խորհոյ առաւել քան զայլ քաղաքս մեր: Ո՛ր գլուխ զխորզ եթէ զինչ է, նովաւ պատուեցան պարիսպք մեր, զոր թշնամանեցին արտաքինքն: Թըշնամանեցին պիղծքն եւ թշնամանեցան, զի քաղաքս խորհով պատուեցաւ: Եկին ծովք եւ պարտեցան ի խորհոյ: Կանգնեցան բլուրք եւ խոնարհեցուցին զնոսա: Եկին փիղք եւ պարտեցան, խորհով, մօխրով, ազաւթիւք: Եկին աղեղնաւորք եւ վերաւորեցան, զի զգեցեալք խորհով յաղթեցին նոցա: Եկին կուղէնք⁽¹⁾ արտաքինք, եւ պարտեցան ի ներքին խորհոյ: Աղեղն որ արտաքոյ պարսպի, յաղաւթից որ ի ներքս պարտեցաւ: Ոչ կարաց թշնամանել Հայման զխորզն Մուրթէի առաքինոյ: Բայց զարձաւ խորզն թշնամանեաց զծիրանիսն Հայմանայ մահապարտի: Արդ զի գլխացէք եթէ զինչ է պատիւ խորհոյ, ի պաշարմունս փորձեցէք: Զի պատուեցան նովաւ անարգանք ձեր: Փորձեցէք զնա ի պատերազմունս, զի պատուեցան նովաւ պարիսպք ձեր: Ապաւինեցայք ի նա այժմ, զի գլխացէք թէ զինչ է ոյժ նորա: Հանգերձքն անարգանս հառուն մեզ, զի⁽²⁾ զբարձրութիւն պաշտեցաք նո-

քաւք: Խորզ որ առեաց զբարձրութիւն, պատուեցին նովաւ խոնարհք: Հրեշտակք ուրախ եղին ընդ պատին, զի պատուեցին զմեզ խորզք առաջի նոցա: Դեւք երկեան եւ տեղի հառուն, սարսեցին ի խորզ զպաճացն⁽³⁾: Ոչ երկեցուցին զմեզ կողէնք⁽⁴⁾, որպէս երկեցուցին խորզք զդեւս: Տեսին զմեզ դեւք եւ երկեան, զի պատանազէնս համարեցան: Ելեք զուք երէկ ի դաշտն, եւ արէք⁽⁵⁾ ընդ նոսա պատերազմ: Սակաւ էր տեղի ի քաղաքիս ճակատելոյ զնդից ձերոց: Ի ճակատեալն⁽⁶⁾ ընդարձակ ելէք, եւ առէք անդ զպսակ մեծ: Ի զլուս ճակատուց ձերոց երթայր քահանայ որ եղև զաւրազլուս: Ծերութիւն հովուիս մերոյ, երթայ պատերազմանց⁽⁷⁾ քան զմանկութիւն իւր: Զի յայտմ ծածուկ պատերազմի, մանկութիւն յաղթեալ լինին⁽⁸⁾, զի ընդ ցանկութեան է մարտ իւր: Վասն այնր յաճախէ ստատեղուսն իւր: Յայն սակաւ ձերութիւն պիտոյ է, տկարութիւն նորա կարէ յաղթել: Ո՛ր պատերազմ սքանչելի, զի տկարութիւն պիտոյ է նմա: Յամենայն մարտս զաւրութիւն վայելէ, եւ յայտմ տկարութիւն զաւրութեան: Բայց քո մանկութիւն ո՛ր ձեր, առ պսակ պարկեշտութեամբ: Եւ ձերութիւն քո ո՛ր զգաստ, ա՛ռ մեծ առաքինութիւն: Ուրախ արարին երկրքին ըզմիմեանս մանկութիւն եւ ձերութիւն քո: Առաւել սարսեաց չարայն, զի հաւս թէ ո՛ր զաւրազլուս մեր: Երկրորդեաց չարն առ զաւրս իւր, զպատերազմ զոր արար մանկութիւն քո: Յայտմ առաւել խռովեցան, զի միայն պարտեցեալ զնոսա: Երկեան զի տեսին զբանակս քո զգեցեալ ամենեքեան զպատենազէնս: Եթէ մինչ միայն էիր յաղթելիր ո՛ր յաղթէ քեզ ընդ բազումս: Ել արտաքս բանակ քո յասպարէս ծածուկ արշաւանի: Էին ընդ նոսա ազաւթք ազաւթք⁽⁹⁾, եւ խնդրեալք խաւսունք: Խոնարհին յդանալ զձայնս իւրեանց, եւ սարգի ձգել զնոսա իւրեանց: Եւս որ ի նոցանէն ելանէր էին ընդ նոսա եւ պահք սուրբք որ ոչ երբեք

(1) Զի ի բաղկիւս:

(2) Թուի թէ = կուղէնք (տե՛ս վերագոյն):

(3) Այսպէս յօրինակին, = արաւէ:

(4) Զի ի բաղկիւս, = ցակաւեղ:

(5) Անտղորակն կազմութիւն:

(6) Այսպէս յօր:

(7) Այսպէս կրկնեալ յօրինակին:

(1) Բառ ինձ անձանօթ, Թուի թէ = կուղէնք (տե՛ս խոնարհագոյն) = կողք, կողմն:

(2) Զի յաւելուած ուղղյին:

բթին: Ելէք ի տեղին յորում եղեալ են պատերազմողքն առաջինք: Ետես զնոսա սատանայ եւ ճշեաց, զի յիշեալց զցաւ նետից նոցա: Մինչ ցայսաւր կայ ի բերան նորա ճաշակ տանջանայ նոցա: Իբրեւ յաղթեցանն յաղթեցին: Կոտորեցին իբրեւ կոտորեցան: Պարտեցաւ անդ չար այն, զի եւ կանայք յաղթեցին նմա անդ պառաւունք: Եւ աղջկունք ձայնիւ աւրհնութեան խափանեցին զստութիւն: Լցաւն զաշտք յաշնան ծաղկաւք յանկարծակի: Ո՛չ զարգարեցին ծաղիկք զվայրս որպէս դուք զարգարեցէք զնա: Ընդ բարբառս եւ ընդ խորզս ձեր, ուրախ եղեն երկինք եւ երկիր: Զքաղաքս խորզովք զարգարեցէք, եւ զգաշտս բարբառով շինեցէք: Հատուցէ ձեզ Տէրն շինութիւն եւ խաղաղութիւն: Ի հրապարակս սաստեցէ բարկութիւն զի մի՛ զիմեցէ: Նահանջեցէ⁽¹⁾ զնա զի միարշաւեցէ: Դադարեցէ ի ձէնջ ստուգութիւնն, զի մի՛ ընթերցցի զկշտամբոսն ձեր: Մի՛ վերացի ի պարսպաց ձերոց ողորմութիւնն որ է պարիսպ ձեր: Որ առանց զնոց ետ զկեանս, եւ առանց փոխանակի զողորմութիւնս, պարգեւ ձրի հաւապալ կարկառէ զլացութեանն⁽²⁾ մերում: Լուծցէ զխորզս սեղանոյ իւրոյ, զի չքեղասցի սեղանն սրբութեան: Բաւական են նմա պարշարմունք⁽³⁾ յորս եղեւ մեղ տէր սգոյ: Եփեղացի եւ զուարթացուցէ⁽⁴⁾ զգոյն իւր, հանդէպ երեսաց պաշտանէից իւրոց: Լուծցէ եկեղեցի զհանդերձ սգոյ, զի ի խաւսմանէ ցանկալի փեսային այլաւք⁽⁵⁾ զարգիւք զարգարեցին: Պահովք, հսկմամբ եւ աւրհնութեամբ հաճոյ լիցի նմա որպէս նա սմա, ծածուկ եւ յայտնի զարգուք: Դատաւորաց հատուցէ երանութիւն, եւ գլխաւորաց զբարութիւն: Զի խոնարհեցաւն ի ժամ բարկութեան: Բարձրացուցէ ի շէն ժամանակի, զիցէ առաջի նոցա ստուգութիւն, եղիցի նոցա իբրեւ զլշուս, նովաւ կշռեցեն զդատս իւրեանց, զոր ոչ կարէ կաշառ տատանդիւ: Նմանեցեն ներքին դատաւորքս, այնմ վերին դատաւորին: Եթէ պահանջեցին վասն ստուգութեան, եւ եթէ ողոր-

մին վասն սիրոյ: Աւրհնեալ զոտմիկս ի վաստակս եւ ի գործս, եւ ի գլխաւորս, ի կարգս եւ յաշտեմանս: Աւրհնեալ զանմեղս, որոց եղեն լեզուք նոցա⁽¹⁾ իբրեւ զքնարո: Աւրհնեալ եւ զսգաստ կանայս, որ յայրատեցան վասն սիրոյ քո: Զի աղաղակէին ի մէջ սրահից եւ աւրհնէին ի հրապարակս: Սկեցին եւ աղաղակեցին ի գիշերս ի մէջ հրապարակաց սրբապէս: Կուժք որ ի դերեւ եւ լին վասն քո, յաճախեալ ի նոսա զաւրհնութիւնս քո: Եղիցին հնձանք նոցա ողջունիւ, եւ ըմպելի նոցա ի խրախութիւնս: Հատոյ Տէր շինումն երկրիս մերում, ընդ միոյ հարեւր քան զշարժումն իւր: Պահեալ ի զլուս մեր զհարս մեր, եւ ի մէջ խաշին քո զհոգիւս մեր: Որ սկեցին եւ վաստակեցին ի հաւաքս, զիրացուցին պահովք զխաշն քո, կացցին ի զլուս նորա սրբապէս: Եղիցին պարիսպք ընդ երեսաց գայլոց: Բնակեցոյ ի բերանս նոցա զաւրհնութիւնս քո, եւ ի ձեռս նոցա զքաւութիւն: Ի շրթանց նոցա աւրհնեցուք, եւ աջով նոցա քաւեցուք:

Վանճաւ գրչի ողորմալ Քրիստոս:

ՎԵՇՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՄԻԴԵԱՅ⁽²⁾

Քաւեալ Տէր ողորմութեամբ քով ըզբերան այս որ ժպրհեցաւ խաւսել զշափոյն որ չէ աւրէն: Եթէ ասացին ի մարդկանէ ո՛ր եղիր չափ պարտուց մերոց: Ո՛ր զիցէ չափ ողորմութեանց քոց: Յանդգնեցաւ Տէր ժպրհութեան մեր, զի զաւրացաւ հարուածք ի զարուս մերում: Քննել թէ զիտրդ եւ ընդէր կործանեցան քաղաքք բարկութեամբ: Բայց զի ոչ բաւեցի բաւանդակել, թէ ո՛ր պատճառ հարուածոյն, ահա ասացի բազումս, զի ոչ բաւեցի ասել զմի չափ մեղաց եղբարց: Մեղաւոր ընու զնա, ամպարիշտ զեղու զնա: Ապաշխարող թափէ զնա: Զափէ եւ ինքն ստուգութիւնն, իբրեւ չիք չափ որ եւանէ ընդ նմա: Առին նովաւ չափ բարկութեան, ըստ չափոյ անաւրէնութեանց: Զեղու ըստ ամպարիշտ⁽³⁾ այն, եւ թերանոյ ըստ ամպաշխարողին: Որոյ չափ իւր զեղաւ, հեղու յեր-

(1) Օր. գրէ ցահանջեցէ:

(2) Լացուրիւն պակասէ ի բառգիրս:

(3) Պարտաւումն պակասէ ի բառգիրս:

(4) Օր. վրիպանօր գրէ՝ զուարթացուցէ:

(5) Անկանոն հոլովումն:

(1) Փոխանակ ցոցա յաւելու ուղղիչն ի լուսանցս՝ իւրեանց:

(2) Օր. գրէ՝ Նիկոմիդեա:

(3) Ի յաւելեալ յուղղչէն ի վերայ տողին:

կոսին. աշխարհս տանջի: Աստ պահանջի
 զեղուսն չափոյն, եւ ի վախճանի լիութիւն
 նորա: Զեղու բարկութիւն ստուգութեանն
 ի վերայ չափոյն որ զեղաւ եւ հեղաւ: Հե-
 ղու զըզեղուսն իւր ի վերայ զեղմանն, եւ
 զէութիւն իւր ի վերայ լիութեանն: Ա-
 նուամբք իւրեանց ճանաչին մեղաւորն եւ
 ամպարիշտն: Փոքր է անուամբ մեղաւորն
 քան զամպարիշտն յորջորջմամբ: Մեղաւորն
 մեղանէ եւ կասկածէ, ամպարիշտն ամպա-
 րըշտէ եւ յանդգնեալ է: Ապաշխարող
 յանցանէ եւ սգացեալ է: Արդար հարկանի
 եւ զուարթ է: Մեղաւորն քանզի կասկա-
 ծոտ է, ոչ զեղու չափ իւր առ խիթաւն:
 Ամպարիշտն քանզի յանդգնեալ է, զեղու
 չափ իւր հպարտմամբ⁽¹⁾ նորա: Դարձեալն
 յանցեաւ եւ սգացեալ է: Լնու զչափ իւր
 մեղաւք իւրովք, թերացուցանէ զնա ապաշ-
 խարելով: Թափէ զնա դարձիւ իւրով: Է-
 որ հարաւ վասն զի չափն իւր զեղաւ եւ հե-
 ղաւ: Եւ է որ հարաւ վասն զի զովեացի
 հաւատ նորա: Են որ հարան ի գանս իւր-
 եանց, թաղեալ են աւգնութիւնք իւրեանց:
 Հարուածք են աւգնութեան, ի խրատչէն
 ընտրողութեան: Մեղաւորն որ մեղանէ եւ
 խիթացեալ է, եթէ հարկանի ոչ իւրեւ բար-
 կութեամբ: Ամպարիշտն⁽²⁾ որ ամպարշտէ
 եւ յանդգնեալ է, յուսահատութեան է հա-
 րուածն իւր: Մեղաւորն զի միջին է, ելից
 զչափ մեղաց իւրոց: Ոչ եղիզ զնա իւրեւ
 զամպարիշտ, եւ ոչ թափեաց իւրեւ զդար-
 ձեալն: Նա եթէ հարկանի, աւգուտ ծած-
 կեալ է ի գանն իւր: Փոխանակ անձին եւ
 ընկերի հարկանի, զի եղիցի ի մէջ աւգու-
 տն: Եթէ յերկուց մեղաւորաց⁽³⁾ մին
 հարկանի, զի միւսն երկիցէ: Իրաւունք են
 այս առ Աստուած, զի ի մէջ եղիցին աւ-
 գուտ նոցա: Զի եկեացէ գան հարկոյն, եւ
 դարձ այնր որ երկեան: Դիցին ի մէջ հա-
 սարակաց, եւ բաժանեացին ի մասունս,
 զի կողմանք են բազումք: Արդարոց եւ
 ապաշխարողաց, եւ մեղաւորաց եւ ամպա-
 րըշտոց, եւ ի վերայ ամենեցուն զոյ գա-
 ւաղան: Մի վասն զի խառնակեալ են գանք
 ամենեցուն ի միջի: Կարծեսցուք եթէ ար-
 դարն որ հարաւ, իւրեւ զանաւրէն է որ

տանջեցաւ: Մի հայեցուք ի հարուածն,
 աշխարհս հարկանելոյն: Եթէ բարկու-
 թեամբ հարկանէ, կորստեան է: Եւ եթէ եր-
 կիւզ արկանելով, ողորմութեան է: Ամպա-
 րիշտն բարկութեամբ հարկանի, թէպէտ եւ
 աւգուտ է ընկերաց յուսահատութեամբ
 հարկանի: Թէպէտ եւ աշույց յոյս յաճախէ,
 չիք նմա հոտ խթի եւ ոչ չոգի ապաշխա-
 րութեան: Սատանայի նմանէ ամենեւին⁽⁴⁾ որ
 աւտար է յապաշուելոյ: Եւ զոր աւրինակ
 զի զմեղաւորս հարկանէ, զի երկեցուցէ
 զմեղաւորս: Նոյնպէս հարկանէ զարդարս,
 զի առաւել երկեցուցէ զանաւրէնս: Զի
 օճցէ զմտաւ անաւրէնն, թէ արդարն հա-
 րաւ անյանց, յոր ապաւինութիւն փախի-
 ցէ մեղաւորն եթէ ոչ գառնայ⁽⁵⁾: Թէպէտ եւ
 յոյժ ասացի եւ ասեմ, ոչ բաւեցի հասա-
 նել չափոյն եւ կշռոց ամենայն աւգաւից
 որ են յԱստուծոյ յամենայն գանս: Զի է
 ուր հարկանէ զչարս, զի ցուցցէ նոցա
 զստուգութեանն իւր: Եւ է ուր ողորմի չա-
 րաց, զի ճաշակեցուցէ նոցա զչնորան
 իւր: Զի հարկանելովքն⁽⁶⁾ ուսուցէ թէ ա-
 մենեքեան արժանի են գանի: Եւ կեցու-
 ցելովքն ծանուցէ, թէ ջանայ⁽⁷⁾ ընդ նոսա
 թէպէտ եւ չարք են: Եթէ մինչ չարք են
 սիրուն են նմա, քանի՜ եւ եղիցին սիրունք
 չնորհիւ ստուգութեանն նորա յորժամ ար-
 դարք եւ բարիք իցեն: Եթէ մինչ կերպա-
 րանքն սատանայի նկարեալ է ի նոսա,
 ոչ աւտարացայց, յորժամ նմա եղիցին նը-
 մանող, քանի՜ եւս սիրէ զպատկեր իւր:
 Զէ կապեալ աւրէնսդին, սիրով իւրով
 լուծանէ զաւրէնս: Ողորմի եւ չարաց, եւ
 խառնայ⁽⁸⁾ առ բարիս: Սատանայ եւ չար-
 չարէ զստոյզս, որպէսզի ուսուցէ զանաւ-
 րէնս: Թէ արդարն իւրեւ զրկեալ է սիրէ
 զնա, եւ չարի⁽⁹⁾ իւրեւ առեալ է ուրանայ⁽⁷⁾
 զնա: Խրատիչ է նա ընտրող, ընդ գաւա-
 րանի իւրում է խնայուսն: Անդր ուղղէ
 զգաւազանն ուր հայի աւգնութիւն իւր:
 Բայց եւ իւրեւ ի խաւարի զննեցի զսոսա
 զոր պատմեցի: Ուղղեցայց ելից ի խաւարէ,

(1) Օր. գրէ վրկաւորս՝ ամենին:

(2) Օր. գրէ՝ դաւաւ:

(3) Անտոյորական կազմութիւն, որպէս է ուրիւ ի վերագոյնս:

(4) Օր. գրէ՝ չաւա:

(5) Օր. գրէ՝ խաւաւ:

(6) Օր. ունէր չար, յորոյ վերայ դնէ ուղղին ի:

(7) Օր. գրէ՝ ուրաւաւ:

(1) Գաւաւէ ի բաղգիրս:

(2) Օր. գրէ՝ աւաւաւաւ:

(3) Մեղաւորաց յաւելեալ ի լուսանցս ի ձեռն ուղղին:

ի հանդիպութիւնն զրոց լուսոյ: Եհար զՍո-
ղոմացիս, զի հեղաւ զհեղաւ չափ այն: Ե-
ղեւ երկիր ի վերայ չարեացն, զի ոչ ժուժ-
եաց լինել ի ներքոյ: Բողոքեաց երկիրն որ
ընդ նոքաւք, առ դատաւորն որ ի վերոյ
քան զնա: Բառնալ ի նմանէ զհետսս նո-
ցա, զի եղեն ծանր ի վերայ նորա: Իսկ
Գաղիլեացիքն որ կոտորեցան, հարան
վասն մեղաց իւրեանց, եւ հարան վասն
ընկերաց: Զի երկիցէ մեղաւորն ընկերաւ
իւրով: Քաղաքն որ այժմ կործանեցաւ,
ի մեղս իւր ասնն եղծաւ: Մին միայն եւ
եթ զիտէ զինչ է պատճառ կորստեան նո-
րա, ասելով թէ պիղծ տեղի էր ո՛չ տան
թոյլ եկեղեցիք նորա: Ասել թէ սուրբ տե-
ղի էր, ո՛չ տան թոյլ եղծուածք նորա: Որ
կայ իմէջ ալեաց, յամենայն կողմանս վա-
րի յորժամ եղիցին հարկանել զընա ամե-
նայն ալիք յամենայն կողմանց: Երեք
բանք են որովք բովանդակին ամենայն
խորհմունք մեր թէ զիարդ եւ վասն էր
եկն ի վերայ նոցա տաղնապն: Եւ ի զրոց են
նոցա վկայութիւնք երեցունց⁽¹⁾: Զի երեք
են գիտակ եմ, իսկ եթէ ո՛ր յերկնց է, ո՛չ
գիտեմ: Եթէ վասն նորին ամպարշաու-
թեան հարան Սողոմացոցն նմանող են: Եւ
եթէ վասն միջոյ անաւրէնութեան հարան,
Գաղիլեացւոցն նմանեղ⁽²⁾ են: Եւ եթէ յա-
ռաջ քան զնեղութիւնն ինչ, վաղվաղեաց
Բարերարն եւ ժողովեաց զնոսա, Յոշիա
արքային նմանող են, որ վշտիւ իւ-
րով փախեալ ի վշտէ: Եթէ զի ամպարըշ-
տեցան քան զամենայն, եհար զնոսա,
եղիցի մեղ այս ի զգուշութիւն: Եւ եթէ ե-
հար զնոսա իբրեւ մեղ նմանեն, եղիցի
մեղ այս ի լալու՜մն: Եւ եթէ եհար զընոսա,
զի մեղան քան զամենայն, եղիցուք խի-
թացեալք եւ զգուշացեալք: Եւ եթէ ե-
հար զնոսա իբրեւ մեղ նմանեն, եղիցուք
փո՛յթք եւ ապաշխարողք: Եւ եթէ նախ
քան զբարկութիւն ժողովեցան, եղիցուք
սգացեալք եւ տրտմեալք: Նոցա այսուհե-
տե քուն խաղաղ, եւ մեղ արհաւիրք հաշ-
ման: Արասցէ Բարերարն ողորմութեամբ
իւրով զի⁽³⁾ յերկնց զոր ասացի, առաջինն
եւ վերջինն խափանեցին, եւ միջինն եւ

եթ ստուգեցի: Առաջինն ամպարշաու-
թեան մեծի է, եւ վերջինն խիստ բարկու-
թեան: Միջինն աւղտի հասարակաց է:
Նոցա վարձ եւ մեղ չա՛հ, եթէ հարան
վասն ամպարշաութեան նոցա եւ բեկման
որ եթէ նախ քան զբարկութիւն ժողովե-
ցան, մեղ է բեկումն որ զալոց է: Իսկ
եթէ եղեն ի սքանչելիս, զի մեք յաճա-
խեցուք յապաշխարութիւն: Մեք որ ար-
գարացաք, շնորհեցաք, եւ նոքա որ հա-
րանն ոչ վնասեցան:

ԿԱՏԱՐԵՑԱՆ ⁽¹⁾ ՎԵՇՏԱՍԱՆ ԱՍԱՅՈՒԱԾՔ ԱԲԲԱՅ ԵՓՐԵՄԻ ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ ⁽²⁾ ՔԱՂԱՔԻ:

Եւ Յովնաննիս ղեռարոյս ի գրչաց, Տեառն
իմ⁽³⁾ հրամանաւ Ներսիսի իմոյ դաստիարակողի
եւ զիս յաստուծայինսն ձգաղի սկսայ գողթս
զայս եւ զոգեչան բանս սուրբ հաւրն մերոյ
Եփրեմի գոր սասցեալ ե վասն Նիկոնիոյ⁽⁴⁾
խալսի եւ կասարեցի: Արդ որք ընթերցոյ՞ զսս
յիշեցիք ի Քրիստոս զհրեւ Ներսիս գաւորս եւ զըն-
սիր եւ զսիւզեղեղեղ վարդապետ, ընդ նմին եւ
զաստուծաւոր մայր իւր սիկնաց սիկին Շահան-
դախս կոչեցեալ. եւ զհարապսս իւր զՀերոմ
Սեւաստ եւ զԱյսիրոս եւ զՇաննչան եւ զԻրի-
գոր. եւ Աստուծ ձեզ ողորմեցի:

⁽⁵⁾ Եւ զգրիչս յիշեան արժանի արարիք:
Եւ զաշխատոյս ի յաղղիչս:

Հապարակեաց Յ. Յ. Մ.

Վ. Ա. Խ Ճ. Ա. Ն

⁽¹⁾ Օր. գրէ՝ երեցունց:

⁽²⁾ Պակասէ ի բառգիրս, — եթէ չիցէ վրիպակ
գրչին:

⁽³⁾ Օր. ունէր՝ զ. յորոյ վերայ ուղղիչն յաւելու ի:

⁽¹⁾ Յիշատակարանս այս կարմրաղեղով գրեալ:

⁽²⁾ Օր. գրեալ ունէր՝ Նիկոմեա, ի ներքոյ տո-
ղին յաւելու ուղղիչն սեւաղեղով՝ իղ:

⁽³⁾ Այսպէս յօր.:

⁽⁴⁾ Օր. գրէ՝ Նիկոնիոյեա:

⁽⁵⁾ Վերջին երկորին տողսս ի ներքոյ մարութ մանր
բոլորգրով եւ սեւաղեղով գրեալ:

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

Ի նախընթաց Ասացումս Ս. Եփրեմի
ԺԱ. ԺԲ. ԺԳ. և ԺԴ.

- Էջ 184 ր. տ. 8 ի ներքուստ ընթ. Այսպիսի
» » » » 6 » » սի ջնջելի է
» 185 ր. տ. 25 ի վերուստ ընթ. նի փխկ-
նայնի
» 188 ա. տ. 2 ի ներք. [յ] ջնջելի է
» » ր. » 13 ի ներք. ընթ. փակի
» 190 ա. ի յիշատակարանի ընթեռնելի է
այսպէս. անտփ խաղաղութեամբ և անց ար-
այտութեան ևրկնից արժանի լիցին
» 222 ր. տ. 8 ի վերուստ զկնի բառիս
ձրի, յաւելի է այս հասած. և զնկզ գերեն
վարձնա՛մ մնալիք: Արք ևնցա պիղծք գերեցին
ձրի,
» 222 ր. տ. 9 ի ներք. ընթ. հոսեացին
» 223 ա. ի ծանօթ (2) ընթ. ուղղչին
Էջ 276 ա. տ. 5 ի վեր. ընթ. քառեք
» » » » 8 » » » զաւեր
» » » » 18 » » » անհասկացան
» » ր. » 8 » » » յաճախն մեզ
» » » » 17 » » » զկնի բառիս ի զը-
լուիս զնելի է վերջակէտ
» » » » 17 ի ներք. ընթ. ի ցատումն
» » » » 2 » » » զկնի բառիս հարսն
յաւելի է անտեղ
» 277 ա. տ. 7 ի վեր. պիտի քիւրք
» » » » 21 » » » վերջիւնան
» » » » 23 ի ներք. ընթ. քեզ
» » » » 16 » » » զկնի մի յաւելի է
լիցին
» » ր. » 7 ի վեր. ընթ. զհարուստ
» 278 ա. տ. 1 ի վեր. ընթ. սղի
» » » » 4 » » » Արդարեւ
» » » » 7-8 » » » ընտանեալք
» » » » 9 » » » ընչիս
» » » » 22 ի ներք. զկնի բառիս
զհանդարեալն զնելի է ստորակէտ
» » » » 21 ի ներք. զկնի բառիս
զյարմարեալն զնելի է ստորակէտ
» » » » 19 » » » յառաջքան զբառն
կանալ զնելի է ստորակէտ
» » » » 2 » » » ընթ. ցին
» » ր. » 20 » » » ուղղելի յաղաւթս
» 279 ա. տ. 24 ի վեր. ընթ. միսիքարու-
րեալք

ՄԱՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա.

1929-ը կը վերջանայ Հայ ժողովուրդի ծոցէն կոր-
զելով երկու մտաւորականներուն ալ կեանքը:

Ժամանակագրական կարգով ասոնց առաջինն է
Տիար Մուշեղ Վայկունի (Տօրթ. Փիլիսոփայութեան),
որ վախճանած է Պրբրի (Սանֆրանչիսկօ) իր բարձ-
րահայեաց «Գիտական երկանոց Վայկունի»ի մէջ և
թաղուած Հիւմ. 16 ին:

Կ'արժէ որ խնամքով գրուի այս հայ գիտունին
կենսագրութիւնը: Տիար Եր. Տրթ. Վայկունի
իրբեւ գիտուն: Հակոտակ իր շատ փափուկ կուրծ-
րին, միշտ կը խորճէր ու կը խուզարկէր: Քոյնէն
մինչեւ Պրբրիի համալսարանը, անուիլի զժուարու-
թիւններու յաղթելով կերտած էր ինքզինքը: Խորա-
պէս գիտնական միտք մը, որ զանձ մը եղաւ իրեն հա-
մար. իր գիտութիւնը բարեկեցիկ վիճակ մը առա-
նովեց իրեն: Պրբրիի բարձունքին վրայ շինեց իր
տունը և աշխատանոցը. կը առաջին գիւտը Թաւ-
թաւքէ Էսթան է, զոր կործմի հանեց խաղողի թի-
նէն, և վերջերս ալ բրած է զիւտ մը, Էլէքթրիք
Էէֆրէէրէյթրի մէկ տեսակը: Վայկունի կ'իյնայ
գիտական խուզարկութեան պատէշչին վրայ, 49
տարեկան երկար տան ամուրի տարեցաւ: Եւսոյ
ամուսնացաւ Ամերիկոնի մը հետ:

Տիրած էր անգլիերէն լեզուին, շատ լաւ գիտէր
Ֆրանսերէնը: Սրտանց կը սիրէր իր ազգը. կը պաշ-
տէր հայ լեզուն, հայութեան արժանապատուութիւ-
նը կը խանդավառէր զինքն: Սիրահարն էր իր Մայ-
րենի եկեղեցւոյն: Ամէն գիտնական սիրուն տաքօրի-
նակութիւն մը կ'ունենայ: Տրթ. Վայկունին ալ ունէր
տաքօրինակութիւն մը հայերէն գրելու: 21-ը սիրեր
մեր արդի աշխարհաբար, թիւրքերէն տեսնելով ա-
տոր մէջ, թէ և կը խօսէր զայն: «Գրարար» կ'ըսէր
կ'երթար. բայց իր «գրարար» չէր պատկաներ հայ
մտանագրութեան ունէ շրջանին: Այնպէս կը մտա-
ծէր թէ հայերէնը գրուելու էր անգլիերէնի կամ
Ֆրանսերէնի թերականութեամբ: «The Raven»-ը
և Այլ թերթուածք ինչ՝ զործը (Տպգր. Միլիթարեան,
Վիեննա), զոր հրատարակեց «Վասն-Հայրենեաց»,
կը բովանդակէ իր վարդապետութիւնը հայերէնի մա-
սին: Այս զործը յաշարժան մըն է տաքօրինակու-
թեան, որ կը վիայէ իր գիտնականի խուզարկու-
մարին, իր համոզումներուն անկեղծութեան, իր
խիռտ երգիծանքին, իր վերացականութեան, և իր
զազափարատաշատ ու պարկեշտ հայորդիի նկարագրին:
Վայկունին չի հաւնիր մեր արդի աշխարհաբարը,
իրբեւ թիւրքերէնով աղճատուած հայերէն, բայց
ինքն իր այս զործին մէջ ուղղակի կը զործածէ
թիւրքերէն բառեր, ասացումներ, ուժգնութիւն և
յատակութիւն տալու համար իր քննադատական ու
երգիծական արտայայտութեանց:

Բ.

Երկրորդն է Համբարձում Երամեան, մարմնի աշ-
քերէն գուրկ, բայց մտքի աչքերով սրտան, ուսու-

ցիւ մը, որ վախճանեցաւ Աղերսանդրիոյ մէջ, Դեկտեմբեր 20, Ուրբաթ, Երաման, բոլոր խնայական կոյրերուն հետ, կրնար կրկնել ծանօթ առակը. Լաւ է Կոյր աչօք, քան Կոյր մօտք: Երաման իրրեւ դատարարակ եւ ուսուցիչ ուշագրաւ իրականութիւն մը եղաւ Հայաստանի նշանաւոր կեդրոններէն մէկուն մէջ, Վաճառ Հակոբակ իր բնակութեան այդ կենսական պահաւին, սերունդ մը կրթեց ան Վանի մէջ, հաւատարմով որ հայ ժողովուրդին ազգային գոյութեան երաշխիւն ու ապահովութիւնը կը կայանայ անոր զաւակներուն ազգային կրթութեան ու հայացի դատարարակութեան մէջ:

Իր վարժարանին պէտքերը Կ. Պոլիս բերին զինքն մեծ պատերազմէն յառաջ, իսկ ատոր հետեւանքով յառաջ եկած դէպքերը նեանցին զինքն Եգիպտոս, ուր իր ժամանակը առաւ խմբագրելու իր Յուշարձանը իր կեանքին եւ գործունէութեան պատմութիւնը, որուն հրատարակութիւնը, ինչպէս որ կը կարդանք Արեւի մէջ (Դեկտ. 25), սովորաբար մը եղած է իր սրտին, այնպէս որ իր մահէն երկու օր յառաջ յայտարարեք է, — «Ա՛յ կրնամ մեռնիլ հանգիստ սրտով, որովհետեւ հայ ժողովուրդին նուիրեցի կեանքիս պատմութիւնը»:

Մե՛ծ է Երամանի ծառայութիւնը իր ազգին իրրեւ ուսուցիչ եւ դատարարակ, եւ ուրախալի է որ Եգիպտոսի ազգային սնտուկը գնահատեց անոր ծառայութիւնը, ապահովելով իր ապրուստը Եգիպտոսի պանդխտութեան մէջ, եւ մահէն ետքն ալ պատուեց անոր յիշատակը «ազգային յուզարկաւորութեամբ» Աղերսանդրիոյ մէջ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԳՈՒՐԵԱՆ ՅՈՒՆԵԱՆ

ՎԵՂԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԿԸ K. B. E.

Մեծն Բրիտանիոյ Վեհափառ Թագաւորը ձորճ Ե. Ամանորի առթիւ բարեհաճեցաւ շնորհել Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Բրիտանական Կայսրութեան Պատուակալ Ասպետութեան Բարձրագոյն Աստիճանը (Honorary Knight of the Most Excellent Order of the British Empire):

Վեհապետական այս գնահատումը Բարձր Քօմիտէութեան կողմէն յայտարարուեցաւ Պաղեստինի կառավարութեան պաշտօնական լրագրին (Official Gazette of the Gouvernement of Palestine, published by authority. Gazette Extraordinary) 1930 Յնվր. 1 Թիւի Յաւելումին մէջ (Supplement No. 1|1930):

Այս գնահատումը կապ ունի Ն. Ամեն. Սրբազնութեան Տիմանմալ Բանձնայութեան Յորելանին հետ, այնպէս որ երբ մէկ կողմէն բոլոր հայութիւնը իր անկեղծ պաշտօնքին ու համակրանքին հարկն ընծայեց Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքին, Ն. Ամենապատուութեան Յորելանին առթիւ, միւս կողմէն գերիշխան պետութեան Վեհապետը, Օգոստոսիա թա-

գաւորն Անգլիոյ, իր բարձրագոյն եւ բարենշան գնահատումով պատուեց Յորելար Սրբազանը: Այս գնահատումը իրական հաճոյք պատճառեց նոյն իսկ անգլիական շրջանակներուն թէ՛ Լոնտոն եւ թէ՛ հոս Պաղեստին:

Ս. Երկրի պատրիարքներուն մէջ Դուբան Սրբազան առաջին հոգեւոր պետն է որ հաստատուեցաւ իր բարձր պաշտօնին մէջ Անգլիոյ Վեհափառ Թագաւորին հրովարտակով, եւ դարձեալ առաջին պատրիարքն է որ կը պատուուի Ն. Վեհափառութեան կողմէն Բրիտանական Կայսրութեան րադային աստիճաններու բարձրագոյնով:

Պատուոյ այս աստիճանը հաստատուած է 1917, Յունիսի մէջ, վարժարեւո համար զինուորական եւ րադարային բոլոր ծառայութիւնները արանց եւ կանանց հաւատարաւալ:

Բրիտանական Ասպետութեան կարգը հինգ աստիճաններ ունի, որոնց երկրորդը, այսինքն Knights Commander-ն է Ս. Պատրիարքին արուածը, որով իրաւունք ունի Ան իր անուան կցելու K. B. E. սկզբնատուերը այդ աստիճանին:

Հինգ աստիճաններէն առաջին երկուրը ամենէն բարձրն է, եւ ատոնց պատուանշանն է արծաթէ աստղ մը, որուն կեդրոն կը կազմէ ոսկի մետալիօն մը, որ կը ներկայացնէ Բրիտանիոյ խորհրդանշանը (Բրիտանիա նստած) շրջանակուած կարմրակ կիսաուածով, որուն վրայ գրուած է «For God and the Empire» (Վասն Աստուծոյ եւ Կայսրութեան):

Այս պատուանշանը կը դրուի կուրծքին ծախակողմը. ունի զարդանիշ մըն ալ (badge), որ մէկ եւ երեք քառորդ մատնաչափ լայն ժապաւէնով մը կը կախուի վիզէն:

Վեհապետական գնահատումը Ս. Պատրիարք Հօր պաշտօնապէս հաղորդուեցաւ Յունուար 2, ԵՇ. առաւ, ժամը 11ին, Ն. Վ. Բարձր Քօմիտէի կողմէն, Երուսաղէմի կառավարիչ Վսեմ. Բիթ Բօշի միջոցաւ:

Այդ օր, երեկոյեան ժամերգութենէն ետքը, Ս. Աթոռիս միարանութիւնը պատրիարարան դիմեց Լուսարարապետ Սրբազանի առաջնորդութեամբ եւ իր խնդակցութիւնն ու շնորհաւորութիւնը մատուց Ն. Ամեն. Սրբազնութեան: Պարբեր. Փոխանորդ Գեր. Մկրտիչ Նայ. Աղաւնունի հակիրճ ուղերձով մը թարգմանը հանդիսացաւ միարանութեան զգացումներուն: Իսկ Ս. Պատրիարք Հայրը ըսաւ թէ Վեհապետական պատիւը Ս. Աթոռին է աւելի. անոր մէջ Միարանութիւնն ալ բաժնի ունի. որովհետեւ երբ հիւանդ էր Ն. Վեհափառութիւնը՝ ջերմեռանդ աղօթք ըրիք Անոր առողջութեան համար, եւ յարգանքներով ողջունեցիք Ն. Վեհափառութեան դուստրը, Մէրի իշխանուհին, երբ այցելեց Ս. Յակոբ: Մազթներ որ մեր Սիրելի Վեհապետը ապրի առողջ եւ Ս. Աթոռը միշտ վայելէ Ն. Վեհափառութեան հովանաւորութիւնն ու համակրանքը:

Ս. Պատրիարքը ամէն կողմէ շնորհաւորութիւններ ընդունեցաւ: Անգլիայէն Սրբ Հէրպըրթ Սամուէլ, Պաղեստինի առաջին Բարձր Քօմիտէրը, Պաղեստինի կառավարութեան պետական Ա. Քարտուղար Հ. լիւր, որ այժմ Լոնտոն կը գտնուի, Լօրտ Մէլլըրս Ֆրնտին Ատենապետը Ա. Է. Գէյրհաւզ,

Պաղեստինի կառավարութեան նախկին պետական քաղաքագր եւ այժմ Առէնի քաղաքական վերահսկիչ Սեր. Գ. Սայմըս, Երուսաղէմի առաջին կառավարիչը եւ այժմ Կիպրոսի զինուորական հրամանատար - կառավարիչը Սեր Ռ. Սթորշաւտ համակրելի նամակներով փութացին շնորհաւորել Ն. Ամեն. Սրբազնութիւնը: Պաղեստինի կառավարութեան բոլոր բարձրաստիճան պաշտօնատարները, հոգեւոր պետերը, ինչպէս նաեւ Ս. Պապին առաքելական պատուիրակը (Եգիպտոսէն), Պաղեստինի հրեայ գործակալութեան վարչութիւնը եւայլն, եւայլն, փութացին ուղղել իրենց խնդակցութիւնն ու շնորհաւորութիւնները:

Իսկ ազգային շրջանակէն Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսը, Կ. Պոլսի Ամեն. Ս. Պատրիարքը, եւ ամէն կողմէ բարձրաստիճան եկեղեցականներ եւ մեծայարգ աշխարհականներ շնորհաւորական հեռագիրներ եւ նամակներ ուղղեցին Ս. Պատրիարքին, որոնց ամէնուն ալ շնորհակալութիւն յայանց Ն. Ամեն. Սրբազնութիւնը փոխադարձաբար հեռագիրներով ու նամակներով, եւ այլն:

Ամեն Ս. Պատրիարք Հօր Քահանայութեան Յիսնամեայ Յորեկեանին առթիւ աբտայայտուած համակրանքն ու յարգանքը համազգային այնպիսի ծաւալ մը առաւ որ ղեռ մինչեւ հիմայ ասդիէն անդիէն շնորհաւորականներ կը հասնին:

Յորեկեան հատորին մէջ, որ արդէն յանձնուած է մամուլի, պիտի յիշատակուին ասոնք ալ իրենց կարգին:

ՏԻԿԻՆ ՎԵՐԳԻՆԷ ԲԷՕԼԷԱՆ

Ս. Աթոռիս նոր Բարեբարներէն է բարեպաշտօն եւ ազնուապայլ Տիկին Վերգինէ Բէօլէան, որ ասկէց երեք տարի յառաջ աւետեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Թէ տառնիկեց հազար Անգլիական ոսկի կապած է Ս. Յակոբի, Ն. Ամեն. Սրբազնութեան Յորեկեանին առթիւ ալ, ի նպատակ **Դուրեան Մատենադարանի** նուիրած էր հարիւր անգլիական ոսկի, որ արժանագրուած էր **Սիոնի** բացառիկ թիւին մէջ (էջ 327): Ազն. Տիկինը իր նուէրը հաղորդած է հեռագրով մը, որ ղժբախտաբար տեղ մը մոռցուած ըլլալով, ուշ հասած է Երուսաղէմ:

Այս անգամ հաճոյքով կը հրատարակենք այդ հեռագիրը, որ ղեռ նոր հասաւ, եւ ասոր պատասխանը:

— Հայոց Պատրիարքին, Երուսաղէմ:

Կը շնորհաւորեմ Ձեր Յորեկեանը եւ կը մասնակցեմ Ձեր նուիրական ապաւելզին հիւսցողներուն: Ուրախ տարիներ կը մաղթեմ Ձեզ, Կը ղրկեմ հարիւր սփէրլինի չէք մը:

ԲԷՕԼԷԱՆ

Տիկին Վերգինէ Բէօլէան

Վիլիբրանշ—Սիւր—Մէր

Խորին շնորհակալութիւններ մեր Յիսնամեայ Յորեկեանին առթիւ Ձեր շնորհաւորութեանց եւ նուիրատուութեան համար: Օրհնութիւններ եւ չեքմագին մաղթանքներ Ձեր արեւշատութեան եւ երջանկութեան համար:

Պատրիարք Դուրեան

ԴՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Ծանօթ ազգասէր հնդկահայ, Տիար Պետրոս Հայրապետ կրէա, որ Դեր. Թորգոմ Սրբազանի միջոցաւ հազար անգլիական ոսկի նուիրած էր Դուրեան Մատենադարանի համար, այս անգամ ալ Հօր օրինակ Պատմութիւն Բիւսոսի (հնդկահայ Յով. Պապինի, Թրգոմ. Հ. Ա. Ղազիկեան) նուիրած է, իւրաքանչիւրին մէջ իր իսկ ձեռքով արձանագրելով:— «Վասն գործածութեան Դուրեան Մատենադարանի, Կալիպա 10 Յունուար 1930, Գ. Հ. կրէա»:

Դարձեալ Հնդկահայ Ծանօթ մատուցական Տիար Մեսրոպ Յ. Սէթեանց Դուրեան Մատենադարանին նուիրած է իր հեռեկան գործերը:

1. Դրէյ ոսկեգրիչ մատենագրին Մեսրոպայ Դաւթեան Թաղիպեանց եւ Կենսագրական ահնարկ:— 2. The Republic of Armenia:— 3. Hindoos in Armenia 150 years Before Christ:— 4. Khojah Petrus, the Armenian Merchant—Diplomat:— 5. Gorgin Khan, the Armenian Commander-in-chief and Minister of Nawab Mir Kasim of Bengal from 1760—1763:— 6. A Lecture delivered at «Galstaun Park» on the Occasion of the celebration in Calcutta (the 24th of April 1927) of the 21th anniversary of the Foundation of the Armenian General Benivolent Union:— 7. A Lecture Delivered at «Galstaun Park» on the Occasion of the innugural Garden Party of the Armenian Diocesan Educational Union (Calcutta, the 12th February 1928):

Իսկ Փարիզէն, Տրք. Վ. Թորգոմեան Quelques mots sur l'origine de Georges Baglivi, արտահանուած Bulletin de la Société Française d'Histoire de la Médecin, էջ 306-308:

Դուրեան Յորեկեանի Կրքին. Յանձնաժողովը իր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնէ մեծա-յարգ նուիրատուներուն:

ԱՌԱՎ. ՏՕՆԵՐ

Ս. Աթոռիս համար պատմական արժէք մը ունին **Աւագ Տօներ**՝ իրենց կրօնական նշանակութեան զաւ, մատնադրուած Տեառնեղբայր եւ Դիւանդիր Յակոբեան եւ Սեփանդի տօները:

Տեառնեղբայր Յակոբոս, իբրեւ առաջին եպիսկոպոս Երուսաղէմի, պատշաճաբար է նաեւ հայ պատմաբանութեան արտաքին: Հաս աւանդութեան անոր գերեզմանը կը գտնուի Սրբոյ Յակոբեանց սահմանի Աւագ տօնին ներքեւ: Իսկ Յակոբոս Զերեգեան, որուն աւանդով է որ Հայոց վանքի կը կոչուի **Ս. Յակոբ**, ըստ վկայութեան, իր գլխաւոր մասնակցութեան ետք մարմինը կը փոխադրուի Սպանիա, իսկ **զուլար** կը բաղուի այսօրուան Տանաթին հիւսիսային կողմը, **Դիւանդիր** մասնան մէջ, որ ինչպէս կը կարծուի ամէնէն հին մասն է այս մեծափառ շինութիւնը:

Այս երկու Յակոբեանքն ի պատիւ է որ, բաւական հին անցեալէ մը ի վեր, սովորութիւն եղած է ՍՐԲՈՑ ՅԱՎՈՐԵԱՆՑ վանք կոչել այս հաստատութիւնը պատմական գոտածնեալ մէջ: Ժողովուրդը, սակայն, աւելի դիւրին գտած է Ս. ՅԱՎՈՐ կոչումը:

Տեառնեղբոր Տօնը, Տօնն է Ս. Արթուրի. Գախա-
սօնակին, Յունվար 5. Կիր. երեկոյ, հանդիսադին էր
Ս. Պատրիարք Հայրը, որ Ս. Յակոբի յոսուկ **Հրաշա-
փառի** քափօրով առաջնորդուեցաւ Տանաքը եւ փա-
ռաւորեց սօնախմբութիւնը: Հետեւեալ օրը, Ս. Պատ-
րիարքը դարձեալ հանդիսադին եղաւ Տօնին եւ **Փառ-
ի բարձունքի** առնելով, շուրջառ, եմիւտան, խաչ եւ
գաւազան առնելով, անցաւ Առաքելական Արարք,
որ զարդարուած էր աւուր պատշաճի հանդերձանով:
Ն. Ամեն. Սրբազնութիւնը, ի յարգանս առաքելական
արարին, իր պատրիարքութենէն ի վեր չէ նստած այդ
արարին վրայ, այլ միշտ ոսկի վրայ կեցած է: Այս
անգամ ալ չնստաւ, եւ **Որ քնարեցիք** արօքէն էֆը
անցաւ առաքելական արարին կից դուռն, իր սովո-
րական տրորը եւ ընդունեցաւ միաբանութեան շնոր-
հատուութիւնները աջնամբոյրով:

Օրուան պատարագիչն էր Պրօքին. Փոխանորդ Գեր.
Մկրտիչ Եպս. Աղաւունքի, որ ճաշու զիրեն էֆը
բարոզեց, պատկերացնելով Տեառնեղբոր կեանքն ու հա-
նաստիքսիւնը եւ բարեմաղքութիւնները բրաւ Ս. Ար-
թուրի պայծառութեան եւ Ս. Պատրիարք Հօր արեւշատու-
րեան համար:

Ինչպէս երեկոյին Գախասօնակէն յետոյ, Տօնի առ-
տուն Ս. Պատարագէն էֆը՝ Ս. Պատրիարքը քափօրով եւ
Օրհնեցէ՛ք զՏէր շարականի պատշաճով առաջնոր-
դուեցաւ պատրիարքարան, ուր Ն. Ամենապատուութիւնը
օրհնեց միաբանութիւնը, հաստատութիւնը, հայ ժողո-
վուրդը, եւ յետոյ ընդունեցաւ շնորհակալութիւններ
միաբանութեան եւ ժողովուրդին եւ մեծաբանի բրաւ
միաբանութեան:

Ստեփանոսի Տօնը՝ սարկաւազներու Տօնն է երու-
սաղէմի մէջ: Ս. Պատրիարք Հայրը թէ՛ Գախասօնակին
եւ թէ՛ Տօնին (Յնվր. 6-7, ԲՇ-ԳՇ) հանդիսադին եղաւ
ժամերգութեան: Այս տարի 16 էր թիւ սարկաւազաց
խումբին: Երկուր վարդապետ սարկաւազներ, Հ.
Գեորգ ճանապարհ եւ Հ. Մուսէղ Հայրապետեան, 12ր,
ընծայարանի ուսանողներ, մէկը, Ս. Յարութեան միա-
բան, վերջինն ալ Բերդենէմէն ուրաւակիր մը: Սարկա-
ւազունքն ամէն ջանք քափած էին Ստեփանոսի Տօնը վա-
յելլօքէն սօնախմբելու համար, երեցեղութեան եւ քաղա-
սաւորութեան կողմէն: Օրուան պատարագիչն էր Յոր-
նուզի Հօգ. Տ. Բարդուղիմէոս Վարդապետ. իսկ բար-
դիչը՝ Բարդղիմէոս Սրբազան, որ խօսեցաւ հոգեւոր ծառա-
յութեան վրայ եւ ուղղելով իր խօսքեր սարկաւազնե-
րուն բրաւ թէ Ստեփանոսի պէս Հաւասք, Արիւթիւն ու
զիտակցութիւն ունեցողներն են որ կրնան ծառայել պէֆ
եղածին պէս Աւետարանի դասին, Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ:

Եկեղեցւոյ աւարտումէն էֆը, քս սովորութեան,
սարկաւազները առաջնորդուեցան պատրիարքարան, ներ-
կայանալու համար Ս. Պատրիարքի հօր, որ շնորհատեց
զիրենք եւ մէկ մէկ ոսկի նուէր տուաւ անոնց, սրմբելով
թէ «**առնո՛ք առա՛ւք զիրքի եւ ոչ թէ միրգի**», ու-
ժաւորելով անոնց մէջ գրասիրութեան ոգին:

Որդւոց Որտան Տօնին (Յնվր. 10-11, Ուրբ.Շր) հանդիսաւորութիւններուն կեդրոն եղաւ Ս. Պատրիարք
Հայրը: Նախագահեց Գախասօնակին եւ առտուն ալ
Ս. Պատարագ մատչեց, բարոզեց եւ պատարագէն էֆն
ալ զլուի կեցաւ Ս. Յակոբի քափօրին, Ամպնովանի
ներքեւ եւ կենաց փայտի քանկալին եւ ծանակալի
խաչը ձեռնին:

Ստեփանոսի Տօնի միակն է որ Ս. Պատրիարք Հօր առող-
ջութիւնը շատ զոնացուցիչ է այս տարի. առանց չարաշար
խնդրէն զգալու կոտարեց՝ իր պատրիարքական ծանր
պատշաճութիւնները Ս. Արթուրի տօնեւուն առթիւ:

Որդւոց Որտան Տօնին տուած բարոզը հիանալի
է իր նկարով եւ իր պատկերացումով: Զերեղեան եղ-
բայրներ, օգտուելով Յիսուս-Քրիստոսի հետ ունեցած
իրենց ազգակցութենէն, համարձակեւ էին, իրենց
մօր միջնորդութեամբ, խնդրել Փրկչէն որ ամօր աչ ու
ծախ կողմեր նստին, իր փառեւրուն մէջ. Տէրը մեր-
ժեց անոնց խնդիրը, բռնով թէ ինչ հոգիի կամ գա-
ղախարի կը ծառայէ, չէ՛ր զիտել: Ասիկա բաւ, Սրբա-
զան Բարդուղիք, խմբակցական (քաղաքական) ոգի մըն էր,
որ չէր հաշտուեր Աւետարանի հետ: Պէտք է որ մարդա-
սիրութիւնը ոգեւորէ մեզ եւ ոչ թէ՛ խմբակցական ո-
գին, որ զուրկ է աշխատութենէ: Խմբակցական ոգին
կը կաշկանդէ մարդուն ազատութիւնը եւ կ'ապաննէ
ամօր մէջ ընդհանուր ծառայելու ոգին: Եւ Առաքեա-
լը, որուն յիշատակը իր Տօնին մայր, առաւ իր դա-
սը Փրկչէն, զիտեաւ ծառայել ուրիշներուն եւ նոյն իսկ
զենով իր զլխին:

Այս տնով եւ այս շեռով նիւղ երեսուն հինգ վար-
կեան խօսեցաւ Ս. Պատրիարքը, նստած իր Արթուրի մէջ:
Շատեր լսեցին օրուան պատգամը եւ երանի՛ թէ հնար
բլլար եւ ամբողջ հայ ժողովուրդը լսէր այս խմաստա-
լից եւ պէնք բարոզը:

Ինչպէս որ Գախասօնակին **Հրաշափառի** քափօ-
րով եկեղեցի առաջնորդուած էր Ս. Պատրիարքը, նոյն-
պէս սօնախմբութեան աւարտումէն էֆը քափօրով պատ-
րիարքարան ելաւ Ն. Ամեն. Սրբազնութիւնը, եւ դաս-
կինին մէջ իր օրհնութիւնները տուաւ ամենուն, ընդու-
նեցաւ միաբանութեան շնորհատուութիւնները, փոխա-
ղարձաբար մեծաբանի բրաւ միաբանութեան եւ փակեց
Աւագ Տօնեւուն հանդիսութիւնները:

ԾՆՆԴԻՆԱՆ ՏՕՆԸ ԲԵԹՂԵՆԷՄԻ ՄԷՋ

Այս տարի ալ աւանդական հանդիսութեամբ եւ
շնորհ կատարուեցաւ Բեթղեմէի Տօնը Բերդենէմի մէջ:

Հրազդադոյցի առտուն, ժամը 9 ին, հնչեց Ս. Յա-
կոբի մեծ զանգակը եւ Ս. Պատրիարք Հայրը եւ միա-
բանութիւնը օրօնեւուն քափօրով համբայ ելան: Հերմա-
կանի հեծեալ ոստիկաններ ի պատիւ Ս. Պատրիարք Հօր
կ'ընթանային Ն. Ամեն. Սրբազնութեան օրօյնի առջե-
ւն եւ հովերէն:

Երբ Ս. Պատրիարք Հօր օրօն հասաւ Դաւրի Բե-
ղի դրան առջեւ, Անգլիացի պահակ զինուոր, իր հրա-
ցանով զինուորական բարեւ տուաւ, իսկ համբան, Յու-
նաց Ս. Եղիս Վանքին առջեւ Ս. Ծնունդի Տեսուչ Հոգ.
Վանան Վրդ. Գեորգեան, Բերդենէմի երեւելիներուն
հետ զինուորեց քափօր, որ հանդարտ գնացով ժամը
10.30 ին հասաւ Բերդենէմ, որտեղ հրապարակին վրայ
Բերդենէմի Կառավարիչը եւ Ոստիկանապետը ողջունե-
ցին Ս. Պատրիարքը: Մեծ բազմաթիւ հաւաքուած էր
հրապարակին վրայ. ոստիկաններ կը հսկէին կարգա-
պահութեան, ժառանգաւոր տղաք պատշաճ կ'ըստա-
սէին, **Խորհուրդ մեծը** երկուր եւ առաջնորդելու
Ս. Պատրիարքը դէպի Վանք, ուր հասնելէ էֆը, Ն.
Ամեն. Սրբազնութիւնը **Պահպանելով** օրհնեց ժողո-

վուրդը եւ յետոյ Տեպարանի մէջ քնդունեցաւ Քերդե-
նէմի կառավարին, ոստիկանացեան, բաղամալեան-
կան ժողովի անդամներուն եւ երեւելիներուն շնորհա-
ւորութիւնները:

Իսկ կէսօրէն եֆը, ժամը 1.15 ին կասարուեցաւ
Հրաւարաւի քաղաքը եւ Ս. Պատրիարք առաջնորդուե-
ցաւ Ս. Այրը, ուր ինկարկութեամբ եւ երկրպագու-
քեամբ կասարեց ուխտը Միաբնակութեան հետ, եւ յետոյ
դուռը գալով Ս. Այրէն, կասարեց ժամամուտի կարգը,
եւ վերադարձաւ Ս. Յակոբ:

Ճգալալոյցի պատարագը մատոյց Տ. Եսայի արեղայ
Ամբարշեան, իսկ ծննդեան դիւերուան պատարագը՝ Գեւ.
Մասթուս Եպս. Գալղանեան:

Թաղիօրը հետեւեալ կիրակի առաւ միեւնոյն շուրճ
եւ հանդիսութեամբ վերադարձաւ Ս. Յակոբ, եւ ուղ-
ղակի Պատրիարքաւան Ելաւ, ուր տեղի ունեցաւ ծննդ-
դեան տօնին պաշտօնական շնորհաւորութիւնը, եւ ժո-
ղովուրդը արձակուեցաւ Ս. Պատրիարքի օրհնութեամբ:

Ծննդեան հանդիսութիւններ Ս. Յակոբի մէջ կը
փակուին տօնին ուրբե՜րոյ օրը՝ Տօրհնէ՜րով: Այն օր ժո-
մէրդութիւնը կը կասարուի Ս. Յակոբի մէջ, իսկ Ս.
Պատարագը կը մատուցուի եպիսկոպոս մը Ս. Գեւորգ-
մանի վրայ, Յարութեան Տաճարի մէջ: Պատարագէն
եֆը Ս. Յակոբ կը վերադառնայ փոքրիկ քաղաքը եւ
ուղղակի կ'ելլէ Պատրիարքաւան, որու մէջ զանկանին
մէջեղը սեղանի մը վրայ դրուած են Ս. Յակոբի մա-
ռանի բարիկներուն բոլոր նմուշները, ինչպէս նաեւ
ջուր եւ զինի: Ս. Պատրիարք շուրջաւ եւ զատկան
առնելով Ս. Յակոբի մէջ Տօրհնէ՜րի հանդէսին եւ ապա
կ'օրհնէ ջուրն ու զինին եւ բոլոր բարիկները: Օրհնեալ
ջուրէն եւ զինիէն կը հաւակեն եկեղեցականք, ժառան-
գաւորաց կը բաժնեն ճարիքը: Տօրհնէ՜րը կը կասա-
րուի նաեւ կարգաւ Ս. Յակոբի Սեղանասան, Խանճանցի
եւ Մառանին մէջ: Աղուս՝ աւանդութիւն:

ԳԱԶԱՆԻ ԱՄՄԱՆ

Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ Ս. Աթոռիս կող-
մէն Հոգ. Տ. Կիրակի վրդ. Խորաշէլեան Գաղա,
իսկ Հոգ. Յովհաննէս վրդ. Ասատուրեան Աման
ղրկուեցան, հայ ժողովուրդի հոգեւոր մխիթա-
րութեան համար:

Գաղա հայ գաղութ չունի. այլ հայ պաշտօ-
նէութիւն մը կայ տեղւոյն անգլիական հիւան-
դանոցին մէջ, որուն մատուռը կը տրամադրուի
հոգեւոր պաշտամունքի համար: Երբեմն եկեղեցի
մը ունեցած ենք հոն, այժմ գետինը միայն կը
մնայ այդ եկեղեցւոյն:

Ուրախալի է տեսնել որ հայ եկեղեցւոյ ժո-
մերդութեամբ եւ պատարագով ո՛չ միայն կը մը-
խիթարուին Գաղայի հիւանդանոցի հայ պաշ-
տօնէութիւնը, այլեւ անգլիացիներ եւ տեղացի
արաբ քրիստոնեաներ, եւ որոնց գոհացում տա-
լու համար Գեւ. Կիրակի վրդ. անգլիներէն ալ կը
քարոզէ, եւ իր խօսքերը արարեւելի կը թարգ-
մանուին:

Իսկ Աման, Անդր-Յորդանանու մայրաքա-
ղաքը, ունի հայ գաղութ մը, կազմուած ֆոքը
Ասիոյ անհայացումէն ետքը:

Ս. Աթոռիս կողմէն նախնական դպրոց մը
հաստատուեցաւ Ամանի հայ գաղութի փոքրիկ-

ներուն համար, որու օրահին մէջ հոգեւոր պաշ-
տամունք ալ կը կատարուի: Ամանի հայերը
քանի մը տարի յառաջ քահանայ մը ձեռնադրել
տուին իրենց համար, բայց ան երկար չկրցաւ
մնալ Աման: Հիմայ այցելու հովիւի պաշտօնը
կը վարէ Ս. Հրէշտակապետաց Տեսուչ Գեւ. Յով-
հաննէս վրդ. Ասատուրեան, որ Ս. Ծննդի առ.
Թիւ ալ այցելեց Աման եւ մխիթարեց հայ ժո-
ղովուրդը:

Թէ՛ Գաղա եւ Թէ՛ Աման հայ ժողովուրդը
չերմուսնողութեամբ կատարած է իր կրօնական
պարտականութիւնները:

ՏՕՆԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ծննդեան Տօնին առթիւ. Յնվր. 8, ԳԵ. Պարբին.
Փոխանորդ Գեւ. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնուի յա-
նուն Ամն. Ս. Պատրիարք Հօր, շրջախմբով շնոր-
հուորակն այցելութիւն տուաւ Յունաց պատրի-
արքարանին, ինչպէս նաեւ Հապէշ, Ղաթի եւ Ասո-
րի վանքերուն. իսկ հետեւեալ օրն ալ, Ռուսաց Տ.
Անաստաս Եպիսկոպոսին:

Իսկ Յնվր. 20 ԲԵ. փոխադարձ այցելութեան ե-
կան Ս. Պատրիարք Հօր, Յունաց Պարբին. փոխա-
նորդ, իր շրջախմբով, Յրանչիսեան Միաբնու-
թեան մեծաւորը, Ռուսաց Եպիսկոպոսը, Ղաթի եւ
Ասորի վանքերուն Տեսուչները, Սիոնի Բենեդիկ-
եան գերման վանքին մեծաւորը, Յայն-կաթոլիկնե-
րու Պարբին. Փոխանորդը, եւ հետեւեալ օրն ալ,
Երուսաղէմի լատին պատրիարք Մօն. Պարլասին
եւ Անկիլիան Մէկ Ինէս Եպիս. Փոխանորդը:

Ամանորի առթիւ ալ (Յնվր. 14, ԳԵ). Ամն. Ս.
Պատրիարք Հօր շնորհուորական այցելութիւն տը-
ւին, Պաղեստինի եւ Անդր-Յորդանանու Բարձր Բօ-
միսէրի կողմէն Ն. Վանութիւն Թիկնապաճը, Երու-
սաղէմի կառավարիչ Վանմ. Քիթ Բօշ, քաղաքապետ
Վանմ. Բաղդաթ Պէյ Նաշաշիպի, Ընդհ. դատախազ
Մր. Նօրման Պէնդուիչ, Բարձր Բօմիսէրութեան երկ-
րորդ զիւանապետ Բուժի Պէյ, ինչպէս նաեւ Գեւ-
մանիոյ, Ռումանիոյ, Աւստրիոյ, Յունաստանի, Բո-
լոնիոյ եւ Էթիօպիաիոյ Վանմ. Հիւպատոսները.
Իսկ միւս հիւպատոսներ գրաւոր ուղղեցին իրենց
շնորհաւորութիւնները:

ՆՊԱՍՏ ՍՈՒՐԻՈՅ ՆՈՐ ՏԱՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒՆ

Ս. Աթոռիս Տնօրէն Ժողովը, իր 23 Յունուար 1930ի
նիստին մէջ, որոշեց Պաղեստինի հայութեան մէջ
հանգանակութիւն ընել ի նպատակ Սիւրիոյ նոր տա-
րադիրներուն, Ամն. Ս. Պատրիարք Հօր հովանա-
ւորութեամբ եւ նախադաճութեամբ Պարբին. Փոխա-
նորդ Գեւ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնուի եւ նշանակեց
երկու հանգանակիչ Յանձնախումբ, մէկը Ս. Յակո-
բէն ներս, իսկ միւսը Ս. Յակոբէն դուռը քնակող հայ
ժողովուրդին մէջ դրամ հանգանակելու համար: Երկու
Յանձնախումբերուն զուխը կը գտնուին Ս. Աթոռի
միաբաններէն մէկ մէկ փարգապետ: Այս Յանձնա-
խումբը իրենց օժանդակ մարմիններ ալ կազմեցին
հայ Տիկիւններէ հազուատի կապուտի վերաբերեալ
հաւարութեան ընելու համար: Յանձնախումբեր շու-
տով սկսան գործի, եւ կը յուսանք թէ գոհացուցիչ
պիտի ըլլայ իրենց գործունէութեան արդիւնքը:

1. Թ. ԱԶԱՏԵԱՆ, Քառասնակ, Արեւակ Զօյանեանի Յառաջարանով. Արդիական արուեստով գեղանկարեց Մելիքն Քելպաղնեան. Տպր. Սէլամէթ, Դանիէլ Յովհաննէսեան, Կ. Պոլիս, 1930. 8° էջ 114. Գին՝ 200 Ղրուշ. Արտասահման 1,5 Տոլար, 35 Ֆրանք, Հասցէ. T. Azadian, Péra, R. P. 182. STAMBOUL.

2. ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՑՈՅՑ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅԻ, Նոր Շրջան Դ. Տարի 1930, Կազմուած խմբագրական մարմնի մը կողմէ, [Սեփականութիւն Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի]. Տպգր. Յ. Մ. Սէթեան, Կ. Պոլիս. 8° էջ 374 + 11. Գին՝ 250 Ղրուշ, 50 Ֆրանք:

3. ԱՄԲՈՂՁԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ (Դ), ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ, Կենսագրական Միւսիոնցեր, Հրատարակութիւն ՕՇԱԿԱՆ Տնօրէնութեամբ Արտաշէս Յովհաննէսեանի. Տպ. Ներսէս, Պարիս 1929. 8° էջ 74+2. Գին՝ 10 Ֆրանկ, Ամերիկա կէս Դոլար. Ընտիր օրինակ 25 Ֆրանկ:

4. LE PSAUTIER ARMÉNIEN ILLUSTRÉ, par Gabriel Millet et Sirarpie Der-Nersessian (արտատպուած Revue des Etudes Arméniennes-ի Tome IX-էն, Fascicule 1. 1929) էջ 137 — 181. Հայ եւ յայն Սաղմոսներէ ընտրուած նկարներու եւ Զարդագիրներու նմանահանութիւններով զարդարուած:

5. ՊԱՏԻ ՕՐԱՅՈՅՑ ՄԵՐԱՊԵԱՆ ԶԵՄԱՐԱՆԻ ՓԱՎՈՐԻՍ, Սօֆիա, պատկերազարդ. Տպգր. Պ. Պալղղնեան, Սօֆիա. — Գին՝ 50 Սէնթ, 10 Ֆրանք:

6. ՅՐԱՆՍԱՀԱՅՈՅ ԳՐԱՆԻ ՕՐԱՅՈՅՑ, 1930, կը պարունակէ ի միջի այլոց Հայ եւ Յրնս. Ազգ. եւ եկեղեցական տօներ, հայ մտաւորականներու ծրնրդեան եւ մահուան ու պատմական դէպքերու թուականներ. (պատրաստեց) Յովհ. Վարժապետեան. Տպգր. «Ալիս», Մարսէյլ. Գին 3 Ֆրանք:

7. ՍՈՒՐԲ ՕԳՈՍՏԻՆՈՍԻ ԵՒ ՆԱՐԵԿԱՅԻԻ ԵԱԻՂԻՆ ՄԷՋ Կամ La Passe-Temps d'un Sédentaire. Դրեց

Փրօֆ. Յ. Ճիսեան. Տպգր. «Լիքաման» Պէյրութ, 1930. փոքր 8° էջ 147. Գին՝ 50 Ս. Դ.:

8. ԻՆՁ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ՔԵԶ ՄՈՌԱՆԱՂ. Խօսք Պետոս Դուրեանի, եղանակ եւ ձայնագրութիւն Յ. Սարկիսեանի, Զօնուած երուսաղէմի Պատրիարք Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոսի, Նորին Ամեն. Յօրեյեանի առթիւ: Գին 50 սէնթ: Հասցիքէն բաժին մը պիտի հանուի Դուրեան Մատենադարանի համար, իսկ մնացածը բոլորովին նուիրուած է Հ. Բ. Ը. Միոնիթեան:

Հասցէ. H. Sargavak, 2321 East 6th St. Long Beach, Calif. U. S. A.

9. ԱՄԵՆՈՐԵԱՅ ԱՌԱՋԵՈՐԴ Ե. Ե. ՔՐԻՍՏ. Զանից ընկերակցութեան, 1930, հայացուց Յ. Թ. Դանիսեան. Թիւ 1. Հրտկ. Դանիսեան Ե. Ե. Թ. Զանից Ընկ. — Տպ. «Սահակ-Մեարոյ», Դանիսեան, 1930. փոքր 8° էջ 212. Գին 1 Շիլին:

10. Յեղարանական Ծառը Պէշկէօթիւրեան Դերդաստանի, յօրինեց Բրօֆ. Կ. Պէշկէօթիւրեան:

11. ՆՈՐ ԴԱՍԸՆԹԱՅԲ ԿՐՕՆԻ, Ա. ՀԻՆ ՈՒԻՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻԿՆԸ, Տարրական կարգերու համար. (պատրաստողը) Տ. Զարմայր Ա. Քհնյ. Կէղիւրեան. Հրտկ. «Արեւ» գրատան, Յակոբ Արարահամեան. Պապը Այի, Բէշիտ Էֆ. Խան, Թիւ 10. Տպգր. «Թէսէրիպ», Կ. Պոլիս 1929. 8° էջ 116, Պատկերազարդ. Գին 40 Ղրուշ (Թիւրք):

12. Բ. ՆՈՐ ՈՒԻՏԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻԿՆԸ. Յիսուսի կեանքը. — Հրաշքները. — Առաքելները. — Քարոզութիւնները. — Քրիստոսի եկեղեցւոյ Հաստատութիւնը. — Հայ. Եկեղեցի. Իր Լուսատիւները. — Հայ. բողոքները. — Տօները. — Դատաւորիւնը. — Պատրաստողը, Հրատարակիչը, Կայլն՝ Նոյն. 8° էջ 146. Պատկերազարդ. Գին 50 Ղրուշ:

13. L. G. GUERDAN, LES FAUX-POIDS de BALANCE (Roman), 8° p. 223, Edition Argo, Paris. Prix 12 Francs.

ՄԻՈՆԻ ԳՈՐԾԱԿԱՆՆԵՐ ՄԻԻՐԻՈՅ ՀԱՄԱՐ

ՀԱԼԷՊ. — Պողարեան Դրասուն. Փոստարկղ Թիւ. 285

ՊԷՅՐՈՒԹ. — Տիար Վահան Ուզունեան. Փոստարկղ Թիւ. 491

ԴԱՄԱՍԿՈՍ. — Տիար Ֆիլիք Դաբիբեան. Պապը Շարքի

Սիւրիոյ մէջ՝ մեր յարգելի Բաժանորդները Միոնի բաժանորդագրութեան ու գրամական խնդիրներու համար կրնան գիմել վերողրեալ Գործակալներուն:

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1930-Ի ՀԱՄԱՐ

Գեր. Տ. Բարզևն Եպս. Կիւլէսէրեան Երուսաղէմէն, Կիւլէսէրեան Վահէին՝ Հալէպ. — Պէրղոսեան Կարապետին՝ Հալէպ. — Կիւլէսէրեան Եղբարց՝ Արլինկթըն. — Կիւլէսէրեան Աւետիքին՝ Փովա. — Արզուեան Գրիգորին՝ Ուսար:

Գեր. Տ. Սմբատ Եպս. Գաղաղեան Կ. Պոլսէն՝ Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոցին:

Տ. Յարութիւն Վրդ. Պորոնեան Երուսաղէմէն՝ Յովսէփեան Տ. Յարութիւն քահանային Կալաց. — Ասատուրեան Արամին Կիպրոս:

Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհաճեան Երուսաղէմէն՝ Սալիկեան Տ. Պսակ քհն.ին Գահիրէ:

Սալատուր Գրիգորեան Երուսաղէմէն՝ Գալաքեան Նշանին Ռումոնիա:

Նիկողոս Պէտէփեան Երուսաղէմէն՝ Երուսաղէմացի Հայոց Բարես. Միութեան Երկու օրինակ:

Լեոն Պրուսալեան Ռէմէնէն՝ Սիւրմէիեան Էօթէնին Oliv - View. Calif. (U. S. A.)
Զատեան Զարհ Բրակայէն՝ Պէզճեան Վար-

ժարանին Կ. Պոլիս. — Մանիսալեան Վարժարանին Գահիրէ. — Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին՝ Ռէյնսի. — Սեմական Լեզուաց Վարժարանին Բըրակա:

Զատեան Ե. Վիեննայէն՝ Ազգ. Կեդր. Վարժարանին Կ. Պոլիս:

Երուանդ Պէյ Աղաթօն Նիսէն՝ Տ. Սորէն Քնյ. Գուլիկեանի Սայտա. — Պասթաճեան Վահանին Զարքա:

Գուլումճեան Հայկազուն Մարտէյլէն՝ Ազգ. Վարժարանին Համատան:

Ֆէրմանեան Յ. Ս. Լօզանէն՝ Հայկ. Վարժարանին Ժընէվ:

Անդրանիկ Կէնճեան Բարիզէն՝ Ժամկոչեան Բ.ին Պէյրուսթ:

Մանուկեան Գրիգոր Աղեքսանդրիայէն՝ Որբերու Տունին Աղեքսանդրիա:

Գաղաղեան Գրիգոր Զիքակօէն՝ Թորոսեան Մարտիկին Բարիզ:

Գուլոյան Յարութիւն Զիքակօէն՝ Մարգարեան Տ. Նշան քհնյ.ին Հալէպ:

Ս. ԱԹՈՒԻՍ ՏՊԱՐԱՆԵՆ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

Տ. ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ԸՆԹԱՑՔ Ի ԳՐՈՑ ԲԱՐԲԱՌ
Գ. ՏԱՐԻ

Գրաբարի ուսուցման ամէնէն հաճելի և ամէնէն զործնական մեթոտով պատրաստուած դասագիրքերուն վերջին ընթացքը. Գին՝

7 Եգ. Ղրշ. կամ Մէկուկէս Շիլին

Հայերէն Բանասիրութեան Այբու-րիկին հետ միասին կազմուածը՝

10 Եգ. Ղրշ. կամ 2 Շիլին

ՊՈՐԻԿՆ

ՎԱՐՔ ՄԱՇԹՈՑԻ

ՈՒՂՆԵԱԼ ԵՆ ԼՈՒՍԱԲԱՆԵԱԼ

Ի

ԳԱՌՆԵԿ ԶԵՏԳԼԵԱՆԷ

4° էջ 100

Ընդարձակ ներածութիւն, Համեմատութիւններով և Բառաքննութիւններով լուսարանուած Բնագիր և Կարևոր Մանօթութիւնք, ընտիր թուղթի վրայ շքեղ տպագրութիւն.

Գին՝ 4 Շիլին կամ 1 Տոլար